

Katonai Jogi és Hadijogi Szemle

A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság Tudományos Folyóirata

Szerkesztői előszó

Sallai János

Fegyverhasználat a rendészetben az első világháború kitörése időszakában

Fórizs Sándor

Egy bírósági ítélet 1958-ban

Gárdonyi Gergely

A kriminalisztika szerepe a katonai bűncselekmények nyomozásában

Kui László

Katonai határvédelem vagy rendészeti határőrizet?

Kalmár Ádám

A katonai jogállású személyek határátlépése határvízen

Csapó Zsuzsanna

Szerződés a nukleáris fegyverek tilalmáról – Vajon új reményt hoz, vagy baljós árnyat vet az eddig elért eredményekre?

9. évfolyam (2021.) 2. szám

Főszerkesztő

Dr. habil. Hautzinger Zoltán PhD r. ezredes

Társzerkesztők

Dr. Csiha Gábor alezredes

Dr. Farkas Ádám PhD százados

Dr. Kelemen Roland

Felelős kiadó

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
1055 Budapest, Markó u. 27.

A kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál Ph.D. dandártábornok

Megjelenik

Elektronikusan 3 havonta
és évközi különszámokkal

Közzététel helye

www.hadijog.hu

ISSN

2064-4558

A borítót tervezte:

Dr. Czebe András (czprod.co@gmail.com)

A tanulmányokban foglaltak kizárólag a szerzők szakmai álláspontját tükrözik és azok nem azonosíthatók sem a szerkesztők, sem a kiadók állásfoglalásaként.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Tartalom

Tartalom	1
Szerkesztői előszó	3
T A N U L M Á N Y O K.....	5
Sallai János	7
Fegyverhasználat a rendészetben az első világháború kitörése időszakában	7
Fórizs Sándor.....	33
Egy bírósági ítélet 1958-ban	33
Gárdonyi Gergely.....	45
A kriminalisztika szerepe a katonai bűncselekmények nyomozásában	45
M Ű H E L Y.....	77
Kui László	79
Katonai határvédelem vagy rendészeti határőrizet?	79
Kalmár Ádám.....	103
A katonai jogállású személyek határátléptetése határvízen	103
Csapó Zsuzsanna.....	131
Szerződés a nukleáris fegyverek tilalmáról – Vajon új reményt hoz, vagy baljós árnyat vet az eddig elért eredményekre?	131
Szerzőink.....	171

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasó!

A Katonai Jogi és Hadi Jogi Szemle a katonai jog hagyományos területei (honvédelmi jog és igazgatás) mellett rendszeresen figyelemmel kíséri a katonai karakterű szervezetekhez kapcsolódó különböző jogalkalmazási kérdéseket, nem utolsósorban a katonai büntetőeljárás szabályaival közvetlenül összefüggő metódusokat is.

Ennek megfelelően épül fel e lapszám is, amelyben jogtörténeti, kriminalisztikai, határellenőrzési írások éppúgy megtalálhatók, mint az európai közjog katonai szolgálati idő számítására gyakorolt hatásához köthető gondolatok.

A történeti írásokat a rendészeti fegyverhasználat szabályozásának 20. század eleji példáinak, valamint egy az 1950-es évek második felében született katonai bírósági ítélet bemutatása képviselik. Ezt követi egy a bűnügyi tudományokat és a katonai büntető eljárásjog gyakorlati kérdéseit áttekintő tanulmány, valamint két olyan munka, amelyek a határellenőrzés határvédelmi kérdéseinek elhatárolását, illetve egyes szakrendészeti módszereit veszik számításba. A folyóiratszám lezárásaként pedig a nemzetközi jog és a hadijog világában mélyedhet el az olvasó, mégpedig a nukleáris fegyverek tilalmához kötődő egyre aktuálisabb kérdéseket illetően.

SZERKESZTŐI
ELŐSZÓ

Bízunk abban, hogy az itt elérhető írások hasznos források lehetnek mindazok számára, akik a katonai jog sajátos megnyilvánulásai felé is nyitottak, illetve kifejezetten a katonai jog rendészeti jogi, illetve kriminalisztikai kapcsolatai iránt érdeklődnek.

Ehhez kívánnak hasznos időtöltést

a szerkesztők

Budapest, 2021. május 15.

TANULMÁNYOK

Sallai János

Fegyverhasználat a rendészetben az első világháború kitörése időszakában

A modern rendészet kialakulásában és a magyar rendészet történetében a dualizmus korszaka és az azt lezáró első világháború, továbbá a Trianoni Békediktátum aláírása meghatározó volt. Nyugat-európában a modern rendészet kezdete francia, majd német területeken a XVIII. századra tehető. Párizsban valósult meg először az állami rendőrség gondolata, majd ugyanitt született meg az első rendészeti témájú szakirodalom. Ugyanakkor a rendészet, rendésztudomány kiteljesedése porosz (német) területen realizálódott. Később a fegyverhasználat tekintetében ismét csak francia területen a nagy francia forradalom időszakában született áttörés, főleg a tömeg elleni fegyverhasználat szabályozása és gyakorlata terén.

Magyarországon a modern rendészet megteremtése Zsoldos Ignác és Karvasy Ágoston műveinek kiadásához köthető, amelyre a XIX. század első felének végén került sor. Az első országos rendőrség gondolata az 1848-as kormány belügyminiszteréhez Szemere Bertalan tevékenységéhez köthető, azonban a rövid idejű kormányzás nem adott lehetőséget a kiteljesedéséhez. Később a kiegyezést követően létrejött politikai helyzet lehetőséget adott az önálló belügyi rendészet megteremtéséhez. Egyben elindított egy olyan folyamatot, amely a végállomása 1920 után az egységes központosított magyar állami rendőrség lett.

A dualizmus időszakában a rendészeti rendszer vegyes képet mutatott. A rendészeti tevékenységet végrehajtó szervei között ott található a katonailag szervezett őrtestület, a

csendőrség, az 1873-tól államosított fővárosi rendőrség, a vidéki városok sokszínű rendőrségei, a később felállított állami határrendőrség (1903) és fiumei rendőrség (1916), a m. kir. pénzügyminisztérium alárendeltségében vámőrök,¹ továbbá a határrendészetben kötelezettségekkel bíró állami erdőőrök, illetve a magánbiztonság képviselői a mező és erdőőrök, valamint a civil szerveződés révén létrejött polgárőrök.

A rendészeti szerveket a közrend, közbiztonság fenntartása érdekében fegyverhasználat joga és kötelezettsége illette meg. A modern rendészet kialakulása időszakában Európában minden államban a rendőrség, csendőrség jogait, kötelezettségeit törvényben szabályozták, amelyet a polgárok tudomására adtak. Az egyetemes rendészettörténetben francia és angol területen is ismert a rendőrség fegyverhasználatának szabályozása. Franciaországban² a XVIII. században például a tömeg feloszlatására a fegyverhasználatot megelőzően a következő rövid felszólítást adták ki: *„Engedelmességet a törvénynek! Fegyvert fogunk használni! A jó polgárok széledjenek el.”*³ Az angol kivitel ebben az időben lényegesen hosszabb, nyakatekertebb fogalmazásban így hangzik: *„Felséges urunk, a király meghagyja és parancsolja mindazoknak, a kik itt egybegyűlve vannak, széledjenek el tüstént, menjenek békében haza lakásukra vagy törvényes*

¹ ERDŐS Ákos: Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900-1990). In: CZENE-POLGÁR Viktória – ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSKY Ágnes (szerk.): *Mérföldkövek az adó- és vámigazgatás történetéből: Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében.* Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, Vám- és Pénzügyőri Tagozata, 2017, 11. o.

² SALLAI János: A francia osztrák magyar csendőrség fegyverhasználat a XIX. században. *Rendvédelmi történeti füzetek*, 1999. 154-159. o.

³ CONCHA Győző: *Politika II.*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1905, 340 o.

dolguk után, mert különben ama büntetések fogják érni, melyeket az I. György király első uralkodási évében a csoportosulások és zavargó gyűlések megakadályozására alkotott végzemény kiszab. Isten tartsa meg a királyt !”⁴

A magyar rendfenntartás történetében az angol, francia, porosz rendészeti modellek⁵ egyaránt mintaként szolgáltak. Mivel 1867-ig a kiegyezésig Habsburg-fennhatóság alatt volt a Magyar Királyság, és később velük alkottunk dualista államot, ezért a német-porosz-osztrák hatás erősebben dominált a magyar rendészeti modell⁶ kialakításban, a csendőrség, rendőrség szervezeteinek létrehozásában.

A dualizmus időszakában az az érdekes helyzet alakult ki, hogy a sokszínű rendészeti rendszerben lévő fegyveres szervezeteknek eltérő fegyverhasználati utasítások voltak. A csendőrségnek és az állami rendőrségeknek a róluk szóló törvénycikkben, illetve utasításokban megtalálhatjuk a fegyverhasználat eredetét, addig a községi, városi rendőrségeknél ez elmaradt.

1. Az állami rendőrség fegyverhasználatáról

Az 1881-es XXI. törvénycikk a fegyverhasználatról szűkszavúan a következőként rendelkezett. *„A rendőrség támadás ellen, védelmi és tetteges ellenszegülés legyőzésére, kényszereszközöket alkalmazhat, végső szükség esetében pedig fegyverét is használhatja.”*⁷ Ez csak elvi útmutatónak

⁴ CONCHA: i. m. 340. o.

⁵ CHRISTIÁN László: Epizódok a rendészet történetéből. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/3. szám, 158. o.

⁶ CHRISTIÁN László: *Alternatív rendészet*. (Doktori értekezés, kézirat.) Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog – és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, 2010, 32. o.

⁷ A *Budapest-fővárosi rendőrségről szóló* 1881. évi XXI. törvénycikk 30. §.

szolgálhatott a rendőrség számára, mivel nem volt részletes, az állomány számára használható formában leírva. A törvénycikkben leírtak zömmel a kényszerítő eszköz alkalmazására vonatkozott, és csak röviden tett említést a fegyverhasználat lehetőségére. Ez mellett a csoportosulás esetére is lehetőséget adott a rendőrség vagy más karhatalmi szervezet számára a fegyverhasználatlalt történő felszámolásra.: *„Ha a rendet és közbékét komolyan veszélyeztető nagyobb mérvű népcsoportosulás vagy tényleges lázadás esetében, a sorkatonaság vagy honvédség segélye igénybe vétetik, ennek tényleges fellépése előtt a fővárosi rendőrség egyik megbízott, s külső jel - nemzeti színű vállszalag - által felismerhető tisztje, a veszélyes összecsoportosulás vagy lázadás helyén a zavargókat dobszó vagy harsona általi figyelmeztetés után a "törvény nevében" békés szétoszlásra hangosan és azon hozzáadással hívja fel, hogy engedetlenség esetében a fegyveres erőnek rögtöni alkalmazása fog bekövetkezni.”*⁸

A fentiekben rögzített szabályok mindenképp megkövetelték a rendőrség fegyverhasználatának részletesebb szabályozását. Az 1881-es XXI. törvénycikket követően a Fővárosi Állami Rendőrségnél 1893-ban adtak ki szervezeti szabályzatot, de abban a fegyverhasználat nem szerepelt. Később a fegyverhasználat önálló törvényi szintű szabályozására csak 1932-ben került sor. A fegyverhasználat szabályozásának és annak oktatási hiányosságaival foglalkozott Laky Imre az 1911-es Közbiztonság c. rendészeti folyóiratban megjelent cikkében is. A téma fontosságát mutatja, hogy az 1903-as *„Rendőrségi lexicon”*⁹ szócikkei között is szerepel a

⁸ A Budapest-fővárosi rendőrségről szóló törvénycikk 32. §.

⁹ RÉDEY Miklós (kerületi kapitány) – LAKY Imre (kerületi felügyelő), Budapest, Stephaneum nyomása, 1903.

rendőri fegyverhasználat. Ezek szerint a rendőrnek a következő esetekben volt joga fegyverét használni.

- „a) jogos védelem¹⁰ gyanánt, ha megtámadtatott;
b) ha életét vagy testi épségét oly körülmények közt fenyegetik, hogy a megtámadás bekövetkezésétől alaposan tarthat;
c) ha szolgálatának teljesítése közben oly tetteges ellenszegülésre talál, mely azt megghiúsítaná s az ellenszegülés legyőzésére már alkalmazott minden kíméletesebb eszköz sikertelen maradt \
- d) ha a fegyver használata életükben vagy testi épségükben megtámadott¹¹ harmadik személy megmentése vagy megvédésére szolgál.”¹²

A lexicon szócikkében az akkor érvényben lévő BM utasításra és főkapitányi rendeletre hivatkozva (amelyeket előtalálás hiányában megnevezni nem lehet) a következők kerületek rögzítésre: „Engedelmetlenség, passzív magatartás tetteges ellenállást nem képez. Minden esetben az illető előbb figyelmeztetendő a bekövetkező fegyverhasználatra. Lőfegyver csakis az élet vagy testi épség jogos védelme esetén használható. Fegyverhasználatról azonnal jelentés teendő.”¹³ Továbbá a rendőri előállításkor a következőképpen

¹⁰ „Jogos védelem az 1878 : V. tcz. 79. §-a szerint az, mely akár a megtámadottnak, akár másnak személye vagy vagyona ellen intézett, vagy azt fenyegető jogtalan és közvetlen megtámadásnak elhárítására szükséges. Az ártalmatlanná tétel után netán folytatott, a megtámadás elhárítására már nem szükséges bántalmazás, a jogos védelem határának túlhágását képezi.” – Rendőrségi lexicon, 238. o.

¹¹ Megtámadásnak tekintendő az is, ha az illető fölszólításra a fegyvert le nem teszi vagy ha védett helyzetéből előjönni vonakodik.

¹² Rendőrségi lexicon. 141-142. o.

¹³ „A fegyverhasználatról, valamint annak okairól a rendőri közeg által legrészletesebb s kimerítőbb jelentés teendő, a mely alkalommal a netaláni tanúk is megnevezendők s ezeknek lakása vagy hol tartózkodása pontosan megjelölendő” – Rendőrségi lexicon, 141. o.

rendelkezett a fegyverhasználatról.: *„Ha a bekísérendő által a rendőri közeg élete és testi épsége oly komolyan támadtatik meg vagy oly módon fenyegettetik, hogy a fenyegetés megvalósításától alaposan tartam lehet és a rendőri közeg élete s testi biztonsága másképp meg nem menthet jogosult a rendőri közeg támadójával szemben fegyverét is használni, de mindenkor csak a végső esetben és csak oly mértékben, a mennyi okvetlenül szükséges a veszély elhárítására.”*¹⁴

Ebben az időszakban a rendőrségnél kard és lőfegyver volt rendszeresítve, a fegyverhasználat csak ezekre az eszközökre vonatkozott. A bekísérés során az engedetlenség nem merítette ki a rendőr fegyverhasználatának a jogos használatát. A korábbi külföldi és csendőri fegyverhasználati szabályokhoz hasonlóan a rendőr fegyverhasználatát meg kellett előznie a fegyverhasználat alkalmazására vonatkozó felhívásnak. Figyelmeztetés elhangzása nélkül csak önvédelemből vagy váratlan támadás esetén használhatta például a kardját. Fegyverét (kardját) csak addig használhatta a rendőr, míg az ellenállást letörte, támadást elhárította. Bekövetkezett fegyverhasználat esetén, ha az sérüléssel járt a rendőrnek kötelessége volt a sebesült ellátása.

Az 1906-ban kiadott Laky Imre által szerkesztett tankönyv szerint a fegyverhasználat alatt a kard alkalmazást¹⁵ kellett érteni, míg a lőfegyvert csak élet és testi épség megvédésére végszükség esetén lehetet igény bevenni, mivel a kilőtt lövedékkel másokat (ártatlanokat) is könnyen meg lehetett sebesíteni.

Az első világháború közeledtével és később a háború alatt, a megszaporodó tüntetések jelentősen igénybe vették a

¹⁴ *Rendőrségi lexicon*, 141. o.

¹⁵ LAKY Imre: *Rendőri közegek tankönyve*. Budapest, Pátria, 1906, 268-269. o.

rendőri erőket a fővárosban. A rendőri fegyverhasználat szabályozásában ugyanakkor nem történtek változások és az első világháborút követően kiadott Laky által szerkesztett rendőri szolgálati szabályzatban leírtak megegyeznek az 1906-os könyvben közre adottakkal. A fentiek mellett Laky Imre 1911-ben írt munkájából¹⁶ megtudható, hogy mind a kard, mind a lőfegyver csatban (kordonban) való alkalmazása csak a parancsnok vezényszavára történhetett meg.

2. A határrendőrség fegyverhasználatáról

A XX. század első évtizedében az akkori kivándorlási és bevándorlási helyzet kezelésére,¹⁷ valamint a kialakult geopolitikai környezet hatására az 1903-as VIII. törvénycikkkel hozták létre a második állami rendőrséget, a m. kir. Határrendőrséget, amely a kiegyezés után megnövekedett személy- és áruforgalom ellenőrzésére, a csempészség visszaszorítására alkalmazták. 1906-ban kezdte meg szolgálati tevékenységét a magyar határok mentén. A határrendőrség feladatrendszerében már jó kitapintható, hogy a kialakult geopolitikai környezet magában rejtheti a háború bekövetkeztét. Így a nemcsak határrendészeti, hanem honvédelmi feladatokat is rögzített a törvény. Többek között:

- „a határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő, államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékozásszerzés és az észlelteknél az illetékes hatóságokkal való közlése;

¹⁶ LAKY Imre: Fegyverhasználat és a rendőrök oktatása. *Közbiztonság*, 1911/14. szám, 179-180. o.

¹⁷ HAUTZINGER Zoltán: Az első idegenjogi törvény. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A modernkori magyar határrendészet százöt évé*. Budapest, MRTT Határrendészeti Tagozat, 2013. 179. o.

- a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása;
- a kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek letartóztatása;
- a szomszédos állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig a katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóság által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése;
- fegyverek, lőszeres és hadiszerek ki- vagy bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom esetén ilyenek és más tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása;
- hadköteles egyének kiszökésének megakadályozása.”¹⁸

A Határrendőrség jellegéből, feladataiból, továbbá a határrendőr legénység kötelezettségeiből adódott, hogy nem adaptálták a m. kir. Csendőrség fegyverhasználatát, hanem a rendőrség mintájára rögzítették a fegyverhasználat eseteit. A határrendészetben ¹⁹ szolgálatot teljesítő közegek az alábbi helyzetekben használhatták szolgálati fegyverüket.²⁰

¹⁸ (1903. VIII. t.-c. a határrendőrségről, 2.§) – PAVLIK Ferenc - LAKY Imre: *Határrendészet kézikönyve*. Budapest, Pátria 1907, 3. o.

¹⁹ HAUTZINGER Zoltán: Idegenrendészet és határrendészet. In: VARGA János (szerk.): *A határrendészeti tisztképzés negyedszázada*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 183-191. o.

²⁰ Határrendőrségi közeg kifejezés alatt a határrendőrt kell érteni, míg a fegyver a szolgálati, vagy szolgálati célra rendszeresített fegyvert jelentette. A határrendőr a belügyminisztériumtól kapta fegyverét, az a kincstár tulajdonát képezte. A fegyver típusa azonos volt a magyar királyi Államrendőrség állományáéval.

"1. *A jogos védelem gyanánt, ha tetteleg veszélyesen megtámadtatik.*"²¹ A tetteleges veszélyes támadás akkor állt fenn, ha a határrendőrt egy vagy több személy valamilyen eszközzel vagy puszta kézzel le akarta fegyverezni, vagy részére testi sértést kívánt okozni.

"2. *ha életét vagy testi épségét komolyan fenyegető támadással oly körülmények között fenyegettetik, hogy annak bekövetkezésétől alaposan tarthat.*"²² A 2. ponthoz a szolgálati szabályzat 44. §-a a következő magyarázatot adta: "*Megtámadással való fenyegetésnek tekintendő az is, ha az illető személy a nála lévő fegyvert, vagy egyéb veszélyes eszközt, a rendőrségi közeg felszólítására le nem teszi vagy át nem adja: továbbá, ha a fegyverrel, vagy egyéb veszélyes eszközzel ellátott egyén esetleg védett helyzetéből előjönni vonakodik.*"²³ A szabályzatban rögzítettekén túl én fontosnak tartom e pontnál megemlíteni, hogy szóbeli fenyegetés mindaddig nem képezhetette a fegyver használatának alapját, míg nem járt együtt olyan tevékenységgel (testmozdulattal), amelyből a tetteleges támadás bekövetkezésére lehetett következtetni.

"3. *ha szolgálatának teljesítése közben oly tetteleges ellenszegülésre talál, mely azt megghiúsítaná s az ellenszegülés legyőzésére már alkalmazott minden kíméletesebb eszköz sikertelen maradt.*"²⁴ A határrendőr szolgálatát minden alkalommal egyenruhában látta el. Szolgálati kötelezettségeinek a törvény előírásainak megfelelően minden körülmény között eleget kellett tennie. A törvények és a szolgálati szabályzat szellemében a határrendőr fegyverét

²¹ PAVLIK – LAKY: i. m. 57. o.

²² PAVLIK – LAKY: i. m. 57. o.

²³ PAVLIK – LAKY: i. m. 56. o.

²⁴ PAVLIK – LAKY: i. m. 57. o.

akkor használhatta, ha az ellenszegülés (szembeszállás) megakadályozta intézkedésének, akaratának véghezvitelét. Mind ez esetben, mind a többi esetben is a fegyverhasználatot meg kellett előznie a "törvény nevében" való erélyes felszólításnak, továbbá, ha volt rá mód, más egyéb kényszerítő eszköz alkalmazásának. A harmadik pontban leírtak szerint, fegyverét használhatta a határrendőr, ha valamilyen helyiségbe belépését vagy távozását megakadályozták, vagy más esetben szolgálati tevékenységét meghiúsították.

*"4. ha a fegyver használata életükben vagy testi épségükben megtámadott harmadik személyek megmentésére vagy megvédésére szükséges."*²⁵ A Határrendőrségnek, mint rendészeti szervnek feladata volt a személy- és vagyonbiztonság megóvása, melynek következtében a szolgálatban álló határrendőrnek kötelessége volt megvédeni azt, akinek életét vagy testi épségét egy harmadik személy veszélyeztette. Így ha a védelemre más eszköz nem állt rendelkezésére, akkor a fegyverét is használhatta. Megjegyezni kívánom, hogy tisztán a vagyon védelme nem képezte a fegyverhasználat tárgyát.

A határrendőrnek minden esetben, ha a fegyverhasználati joga fenn állt, a lehetőség függvényében a felszólítást követően legelőször, a legenyhébb eszközt kellett alkalmaznia. A fegyverhasználatot a szabályzat csak addig engedélyezte, míg célját el nem érte (pl. támadás visszaverése, ellenszegülés megtörése.) A lőfegyver alkalmazása csak "az élet vagy testi épség jogos védelme esetében" volt használható. Menekülő személlyel szemben nem állt fenn a fegyverhasználat jogossága. A fegyverhasználat kivizsgálásáról, jelentéséről a szolgálati szabályzat 47. §-a az alábbiak szerint rendelkezik.

²⁵ PAVLIK – LAKY: i. m. 57. o.

*"A fegyver használata esetében a Határrendőrségi közeg, a határszéli rendőrkapitányság s ez a belügyminiszternek mindenkor jelentést tenni tartozik és ha a fegyverhasználat által testi sértés vagy halál okoztatott, a tényálladék minden körülményeivel együtt azonnal kinyomozandó és megállapítandó. Ez esetben az illetékes királyi ügyészség is nyomban értesítendő."*²⁶

Megállapítható, hogy a Határrendőrség²⁷ fegyverhasználati jogosultsága²⁸ is igazolja rendészeti jellegét. A polgári fejlődés eredményeként létrejött szervezet a kor színvonalán állt és bizonyíthatóan európai mércével is megfelelt a követelményeknek, továbbá alapját képezte a később megvalósult határőrizeti rendszereknek. Később, a dualizmus végnapjaiban az ismert történelmi körülmények miatt bekövetkezett a térség militarizálódása, mely konkrét hatást gyakorolt a határőrizetre is. Így az 1912-14. közti éveket a háborús határőrizetre való felkészülés jellemezte, melynek főbb vonásai az alábbiak voltak:

- technikai eszközök fejlesztése, harci alkalmasságuk növelése;
- objektumokban készletek felhalmozása, tárolása;
- összeköttetés kiépítése a határmenti területeken;
- a személyi állomány katonai felkészítésének fokozása;
- együttműködés folyamatos pontosítása a honvéd és cs. és kir. csapatokkal;
- határmenti lakosság felkészítése az esetleges harcok kirobbanása esetén adódó teendőkre;

²⁶ PAVLIK – LAKY: i. m. 58. o.

²⁷ SALLAI János: A Határrendőrség fegyverhasználata. *Belügyi Szemle*, 1997/6. szám, 110-112. o.

²⁸ SALLAI János: A fegyverhasználat szabályozása a határőrizetben a XX. században. *Határőrségi Tanulmányok*, 2000/különszám, 1-77.o.

- elkészítették a katonai határőrizetre való átállás konkrét tervét, menetét.

A 26 napra tervezett mozgósítási feladat kezdetéig a határt őrző szervek kiértécsítése után a pénzügyőr szakaszok a csendőrparancsnokság alárendeltségébe kerültek, melyek irányítását a hadműveleti területre teljes létszámmal felvonult hadsereg vette át. A Határrendőrség ez időben is a BM alárendeltségében maradt. Ugyanakkor a fegyverhasználat szabályozásában változás, esetleg szigorítás nem következett be.

3. A csendőrség fegyverhasználatáról

A császári csendőrség 1867-ben Magyarország területén /Erdély és Horvát-Szlavonországok kivételével/ feloszlattatott.

Az új m. kir. Csendőrség az egész Magyarország területén való felállításra 1880-as évek elején került sor, amely évtizedekig Európa egyik elit rendészeti szervének²⁹ számított. Az 1881. évi III. törvénycikk. 1 § értelmében, a szolgálatban álló csendőrt ugyanazon jogok illették melyekkel a katonai öröket is felruházták.

Új szervezeti és szolgálati szabályzatát 1887-ben alkották meg, mely 11. §-a rögzítette a fegyverhasználati jogokat. A továbbiakban a fentiek szerint meghatározott 5 /majd a későbbiek során 2 ponttal 1912-ben kiegészített / pontból álló főbb fegyverhasználati alapelveket részletesebben tekintem át.

²⁹ CHRISTIÁN László: Rendészeti szervek. In: JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Forrás: <https://ijoten.hu/szocikk/rendeszeti-szervek>).

*"A szolgálatot teljesítő csendőr fegyverének használatára mindenki ellen jogosítva van."*³⁰

Ebben az időszakban a "szolgálatteljesítőnek" akkor számított a csendőr, ha egyenruhába szolgálati fegyverével és egyéb eszközökkel felszerelve vagy karddal ellátva szolgálati érdekből lépett fel, és intézkedett. Továbbá a szolgálati utasítás 33.§ szerint törvénysértés észlelésekor a csendőr "magát szolgálatba helyezi" és ezt követően intézkedhetett.

A fegyver alatt csak a csendőrségnél rendszeresített fegyvereket értették. Ebből következett, hogy a fegyverhasználat joga nem vonatkozott más fegyverre (pl. vadásztőr, stb.). Igen fontos megemlíteni, hogy a bevezető részben rögzítették a "mindenki ellen jogosítva van". Ez azt jelentette, hogy a csendőr az ismert társadalmi rangra való tekintet nélkül mindenki ellen használhatta fegyverét, akivel szemben a fegyverhasználatnak helye volt. Ugyanakkor nem használhatta senki ellen csak azért, mert szegény, ha arra okot nem adott. Ezen kívül semmilyen körülmények között nem használhatta gyermekek ellen.

A csendőrség tagja szolgálati fegyverüket az alábbi pontokban előírtak szerint voltak kötelesek használni:

"1. aki csendőrt erőszakosan megsérti vagy őt támadással fenyegeti."

Az első pont tehát a csendőr személyét védte. Az erőszakos megsértés ezen időszakban is tényleges fizikai bántalmazást jelentett. Ez lehetett a csendőrré való kéz ráemelés, továbbá valamilyen eszközzel (fegyverrel, késsel,

³⁰ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára.* Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1888, 6-7. o.

furkósbottal, cséphadaróval...) való ütés-vágás. Az előzőekből következik, hogy szóbeli megsértés nem képezhetette a fegyveres megtorlás tárgyát. Még akkor sem, ha az igen durva, mocskolódó hangnemet ütött meg. A fegyverhasználatnak mindaddig volt helye, míg a csendőr a támadót ártalmatlanná nem tette. Ugyanakkor nem volt szabad fegyvert használnia, ha az elfogásra más enyhébb eszköz is rendelkezésre állt. E szerint kellett eljárni a csendőrnek, ha például igazoltatás során az igazoltatott személy a felszólításnak nem tett eleget, hanem megragadta a csendőr ruháját, vagy a kezében lévő eszközzel rárontott.

*"2. ha a tetten ért gonosztevő vagy alapos gyanúval terhelt egyén felfegyverkezve lévén, az előzetes felszólítás dacára magát önként meg nem adja, vagy esetleg védett helyzetéből előjönni vonakodik."*³¹

A csendőr a 2. pont szerint fegyverét tehát gonosztevők ellen használhatta. A gonosztevő helyett ma inkább a bűnöző kifejezés a használatosabb, de nem fedi teljesen a gonosztevő fogalmát. A veszélyes gonosztevő, pedig az a személy volt ebben az időben, aki büntettet követett el, azaz halál, fegyház, börtön vagy 5 éven felüli állami fogházbüntetéssel volt terhelve.

"Tetten ért" (vagy korabeli szóhasználat szerint tetten kapott) gonosztevőnek az számított, akit a bűncselekmény elkövetése közben vagy közvetlen az elkövetés után olyan körülmények között találtak, hogy ránézve egyértelmű, hogy a bűncselekményt ő követte el.

"Alapos gyanúval terhelt" alatt a XIX. század végén azt értették, amikor valakire a kialakult helyzet és tények

³¹ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára*, 6-7. o.

összefüggéséből egyértelműen következtetni lehet, hogy ő követte el a bűncselekményt.

Fontos, hogy mind a gonosztevő, mind az alapos gyanúval terhelt esetén csak akkor használhatta a csendőr a fegyverét, ha azok felfegyverkezve voltak.

A fegyverhasználat előírásai szerint, ha a "törvény nevében" való felszólítással szemben saját akaratából a gonosztevő a nála lévő fegyvert nem teszi le (vagy nem adja át), továbbá nem követi a csendőr utasításait (elleneségül a kikényszerítő eszköz alkalmazásával), vele szemben úgy szintén fennáll a csendőr fegyverhasználati joga. A "védett helyzet" alatt a gonosztevő számára búvóhelyet, rejtkehelyet jelentő építményt vagy természetes menedékhelyet értettek. Ha tehát a fenti helyről a csendőr felszólítására húzódozik előjönni, akkor vele szemben az előjövétel kikényszerítése céljából fegyverhasználatnak volt helye.

*"3. aki figyelmeztető utasításainak - őt szolgálata teljesítésében meggátoló tettelesen ellenszegül."*³²

A fenti fegyverhasználati pont azok ellen jogosította fel a csendőrt fegyverének használatára, kik őt a rendre utasítást követően akaratának keresztülvitelében tettleg meggátolták. Itt ismét kiemelem a tényleges akadályozó magatartást, mert a szóbeli ellenkezés nem képezte a fegyverhasználat alapját.

*"4. aki mint veszélyes gonosztevő a Csendőrség által elfogatik vagy őrizete alá adatik, s bár erőszakos ellenállás nélkül, de a megállításra célzó fenyegető rákiáltás daczára elfut, - ha visszatartóztatására más mód nem létezik."*³³

³² Utasítások a magyar királyi csendőrség számára, 6-7. o.

³³ Utasítások a magyar királyi csendőrség számára, 6-7. o.

Ebből kitűnik, hogy csak az elfogott, vagy mai szóhasználatnál élve, körözés alatt álló veszélyes gonosztevő ellen, /amennyiben elfutni vagy megszökni akar, továbbá a felszólításnak nem tesz eleget, /alkalmazhatta a csendőr a fegyverét. Amennyiben csak kisebb súlyú büntetés terhelte a fogva tartott bűnözőt és hasonlóan szökni, futni próbált, a csendőr üldözni, elfogni volt köteles, de vele szemben fegyverét nem használhatta. Az üldözés helyszínéként lakott terület is szóba jöhetett, ezért a csendőrnek ott csak akkor lehetett tüzelnie, ha más, ártatlan ember életét nem veszélyeztette.

"5. aki ellenséges viszonyok között magát gyanússá teszi, és a felhívásra kielégítő válasz nélkül elszalad."³⁴

Az ellenséges viszony kifejezés alatt háborús viszonyt kell érteni, melyből következik, hogy az utolsó, azaz 5. eset csak háborús körülmények között jelentett kötelezettséget a csendőr számára. Ezzel a gyanús személyek köre is tisztázódott, mely a kémekre, szökevényekre, bujtotatókra szűkült le.

A nemzetközi politikai életben bekövetkezett háborús készülődés egyik jele volt, hogy 1912-től az utolsó fegyverhasználati esetet módosították, pontosították:

"5. aki háború vagy ostromállapot idején magát gyanússá teszi és a felhívásra kielégítő válasz nélkül elfut."³⁵

³⁴ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára*, 6-7. o.

³⁵ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára. (III. Határszéli szolgálati utasítások)*, Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1912, 366. o.

Egyértelművé vált, hogy ez a pont háború idejére vonatkozott és az állam katonai ereje ellen bűncselekményt elkövetők, gyanús személyek elfogása céljából használhatta a csendőr a fegyverét.

A német, valamint más európai vámőrségi és csendőrségi továbbá a határőr szervek felállítása óta szerzett tapasztalatok a fegyverhasználat eseteinek kiegészítéséhez vezetett, melyre az 1912-es utasítás "*Határszéli szolgálati utasítás*" fejezetrésze³⁶ intézkedett. A 33. § szerint a Romániával és Szerbiával szemben diszlokáló csendőrőrsök járőrei a már korábban is fennálló fegyverhasználat esetein túl fegyvereiket az alábbi esetekben is használhatták:

"1. Ha valamely község határán kívül vezető mellékutakon kettőnél többen éjjel, nemkülönben ha árukkal vagy más szállítmánnyal nappal is találatnak és a járőrnek fegyverhasználattal (lövéssel) fenyegetett felhívására (reákiáltással) meg nem állanak, hanem egyenként vagy valamennyien megfutamodnak."³⁷

A fenti pontban szereplő "község határán kívül" kifejezés alatt lakott területen kívüli részt kellett érteni. Az utasítás mind a fenti, mind a következő pontra vonatkozólag rögzítette az alábbiak szerint éjjeli időszakokat:

„Január és december hónapban 18-06-ig

Február és november hónapban 19-05-ig

Március, szeptember és október hónapban 20-04-ig

³⁶ SALLAI János: A határszéli csendőrség fegyverhasználat. *Rendvédelmi történeti füzetek*, 1997, 88-90. o.

³⁷ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára. (III. Határszéli szolgálati utasítások)* 366. o.

*Április és augusztus hónapban 21-03-ig
Május, június, július hónapban 22-03-ig „*³⁸

A lőfegyverhasználatot megelőző felszólításnak általában a határ mentén beszélt nyelven kellett elhangzania. A járőr csak akkor használhatta fegyverét, ha meggyőződött arról, hogy a felszólítást megértették, de ennek ellenére a csempészek, zugárosok a menekülést választották.

*"2. Ha hajósok éjjel, vagy pedig ha fedett avagy megrakott vízi járművekkel nappal is találtak és fegyverhasználat (lövessel) fenyegetett kétszeri felhívásra (reákiáltásra) meg nem állanak, illetve ebbeli szándékukat kétségtelenül nem bizonyítják, hanem egyenként vagy valamennyien távozni (menekülni) igyekeznek."*³⁹

A második pontban leírtak, hasonlóan az előbbihez, a csempészek ellen jogosította fel a fegyverhasználatra a csendőrt, ha a felsorolt feltételek fennállnak. Az utasítás külön szól a gyanús hajó, illetve személyzete elleni fegyverhasználatról, mely csak abban az esetben áll fenn, ha a hajó már kikötött vagy kikötni szándékozott, de a csendőrről észrevéve a felszólítás ellenére elmenekül (nem köt ki).

Az általános és határszéli csendőrség mellett az 1890-es évektől a hadseregnek a rendészeti feladatokat a tábori csendőrség látta el. „*A tábori csendőr fegyverhasználati szabályai még szigorúbbak voltak, mint az általános csendőrségé: nemcsak testi épsége védelmében, az őt ért támadás kivédésére kellett használniuk fegyverüket, hanem bárkinek élete vagy testi épsége védelme, személyes szabadság*

³⁸ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára. (III. Határszéli szolgálati utasítások) 366. o.*

³⁹ *Utasítások a magyar királyi csendőrség számára. (III. Határszéli szolgálati utasítások) 366. o.*

*vagy vagyónvédelem érdekében, ha az általa kísért fogoly rákiáltás ellenére szökést kísérel meg, ha a letartóztatandó személynél fegyver volt és a lefegyverzése más módon nem lehetséges.*⁴⁰

A fenti szabályozás mellett a további előírások vonatkoztak még a csendőrség tagjaira a fegyverhasználat tekintetében: A csendőrnek a fegyverhasználat módját úgy kellett megválasztania, hogy a kívánt cél eléréséhez alkalmazkodjon, továbbá kardját csak vágásra, vagy szükség szerint szúrásra, a löfegyverét lövésre, szuronyát szúrásra alkalmazhatta. A fegyverhasználat elbírálása határszolgálat esetén szigorúbb volt, mivel a kivizsgálásban részt vett a szomszédos állam részéről jelenlévő személy is. Ezért a határszélen szolgálatot teljesítő csendőr fegyverét csakis akkor használhatta, ha annak jogos voltához semmi kétség nem fért, és a cél eléréséhez más mód nem létezett.

4. Az erdőőrök fegyverhasználatáról

A XIX. század második felétől a dualista Magyarországon az erdészeti szervek is feladatuk kapták, hogy formaruhás munkatársaik erdőjárás során a gyanús személyeket a legközelebbi határőrizeti szervhez kísérik. Ennek fő oka a határnyiladék megjelenése és az a földrajzi adottság volt, hogy a magyar határok kb. 2/3 része erdős-hegyes terep borította. A határnyiladék karbantartására az 1888.-as magyar-román határszerződés után kiadott „Határőrizeti utasítás” 24-28. §-ok rendelkeztek. A 29-33. §-ok rögzítették az állami erdészeti hivatalnokok határőrizeti feladatait, amelyeket, mint hivatalos személyek láttak el. Az erdőőrök fegyverviselésére és

⁴⁰ SZAKÁLY Sándor: A magyar tábori csendőrség. *Rubicon*, 2010/1. szám, 26-31. o.

fegyverük használatára a m. kir. földművelésügyi miniszter, a belügyminiszterrel egyetértőleg 1895.-ben kiadott 72.086. számú rendelete⁴¹ fogalmazta meg ez előírásokat. A rendelet értelmében, a szolgálatban lévő erdőőr⁴²a következő esetekben használhatta fegyverét azok ellen:

„1. a ki őt nyíltan vagy orvul, élete vagy testi épsége ellen irányult szándékkal megtámadja ;

2. ha tetten ért, vagy alapos gyanúval terhelt egyén felfegyverkezve lévén, az előzetes felszólítás daczára magát önként meg nem adja s illetve a nála levő fegyvert vagy más életveszélyt okozható eszközt a felszólítás után el nem dobja, vagy esetleg védett helyzetéből előjönni vonakodik;

3. a ki figyelmeztető utasításainak, őt szolgálata teljesítésében meggátlandó, tettelesen ellenszegül;

4. aki, mint többször büntetett kárttevő, előzetes felhívásra az erdőből eltávozni nem akar s az erdőből való kivezetés ellen tettelesen ellenszegül.”⁴³

5. A pénzügy-, vám- és adóórség fegyverhasználatáról

Szamel Lajos rendészeti témájú tudori értekezésben egyértelműen a rendészet, rendőrség halmazába sorolta a vám és pénzügyőröket, ezért a rendészeti fegyverhasználat tekintetében is figyelembe kell venni. A Magyar Királyi Pénzügyőrség és a Magyar Királyi Vámhivatalok

⁴¹ Közrendészet. *Magyar Közigazgatás*, 1896/9. szám, 3-4 o.

⁴² „Az 1879. évi XXXI. t.-cikk 17. §-ában megnevezett birtokosok erdeinél alkalmazott s hatóságilag feleketett min den erdőőr szolgálatadójától egy rövid vadászkést képező szuronnyal és természetes színű szíjon viselendő bőrtokkal ellátott könnyű szerkezetű, hátultöltő karabélyt kap, melyet szolgálatában állandóan magánál viselni köteles.”

Közrendészet. *Magyar Közigazgatás*, 1896/9. szám, 3. o.

⁴³ Közrendészet. *Magyar Közigazgatás*, 1896/9. szám, 3. o.

fegyverhasználati ⁴⁴ feltételeit tartalmazó rendelet, Ferenc József 1875. július 10-én hagyta jóvá, amely szerint a következőképpen szabályozták a vám és pénzügy, valamint adóellenőrök fegyverhasználatát.

„A határszéli részekben állomásozó pénzügy- illetőleg vám- és adóőrség szolgálat teljesítése közben fegyverét a következő esetekben használhatja:

- a) ha ellene tettleges támadás intéztetik, vagy pedig ilyen támadással fenyegettetik. A fenyegetésnek olyannak kell lennie, hogy kivitele iránt kétség ne lehessen;*
- b) ha felek a feltartóztatásnak, vagy az általok vitt tárgyak lefoglalásának tettleg, vagy veszélyes fenyegetődzés közt ellentállnak;*
- c) ha valamely község határán kívül vezető mellékutakon, kettőnél több egyén éjjel, vagy pedig ha árukkal vagy más szállítmánnyal nappal is találatnak, és az őrség kétszeri felhívására, hogy: álljanak meg! meg nem állanak, hanem vagy egyenkint, vagy valamennyien megfutamodnak;*
- d) ha hajósok éjjel, vagy pedig ha fedett, vagy megrakott vízi járművekkkel nappal is találatnak, és ily kétszeri felhívásra meg nem állanak, vagy legalább ebbeli szándékukat tettek által kétségtelenül nem bizonyítják, hanem egyenként, vagy mindnyájan együtt távozni igyekeznek.”⁴⁵*

⁴⁴ SALLAI János: Fegyverhasználat. *Pénzügyőrök Lapja*, 2002/május, 35. o.

⁴⁵ CSAPÓ Csaba: Ferenc József a fegyverhasználatról. *Országhatár*, 1995/25. szám, 42-43. o.

A fentiekben jól látszik, hogy az adó, vám és pénzügyőr hivatalnokok fegyverüket az ország mélységében és a határ mentén használhatták.

6. A mezőőrök fegyverhasználata

A magyar rendészet történetében hazánk agrár jellegéből adódóan elsőként⁴⁶ 1840-ben született rendőrségről törvényünk a mezei rendőrségről szólt.⁴⁷ A később, 1894-ben⁴⁸ megszületett újabb mezei törvény szerint a községeknek kötelező volt a határaik őrizetére mező és hegyőrtet alkalmazni. Minden mezőört és hegyőrt forgó pisztollyal láttak el, amelyet csak szolgálatban, kötelesek voltak a mező és hegyőrök magukkal vinni, azt folyamatosan karban tartani. A forgópisztoly használata viszonylag szűk a következő területekre korlátozódott:

„1. ha valaki őt életveszélyt okozható eszközzel (lőfegyverrel, bottal, késsel, fejszével stb.) támadja meg;
2. ha kártékony állatokat akar elriasztani.”⁴⁹

Az erdő és mezőőrök vadászat céljából a fegyverüket nem használhatták.

7. A polgárőrség fegyverhasználata

⁴⁶ SALLAI János: *A magyar rendészet története*. Budapest, ORFK RTT., 2019. 43. o.

⁴⁷ CHRISTIÁN László: *A rendészet alapvonalai, önkormányzati rendőrség*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2011, 43. o.

⁴⁸ BACSÁRDI József – CHRISTIÁN László – SALLAI János: A mezei rendőrségtől a mezei őrszolgálatig. *Magyar Rendészet*, 2018/4. szám, 31-47. o.

⁴⁹ A mező- és hegyőrök szolgálati, fegyelmi, fegyverviselési és fegyverhasználati szabályai. A 1894. évi 48,000. sz. földművelésügyi miniszteri rendelet D melléklete.

A Balkánon uralkodó háborús viszonyok, továbbá a déli szomszédunkkal fennálló rossz viszony árnyékában a Délvidéken egyes városokban 1914-ben polgárőrségeket szervezésében kezdtek, amelyről a belügyminisztert hivatalosan tájékoztatták. A hivatalos tájékoztatásra a belügyminiszter a következőképpen reagált.: *„Az újvidéki határrendőrkapitányság távbeszélőn arról tett jelentést, hogy a város polgársága között polgárőrség szervezésének szándéka nyert kifejezést. Az eszmét a magam részéről csakis helyeselhetem s a szervezkedés megvalósítását a hatóságok részéről is előmozdítandónak tartom. Meg kell azonban jegyezni, hogy a honvédelmi minister ur nincs abban a helyzetben, hogy a polgár vagy nemzetőrségek részére fegyvert és lőszert bocsásson rendelkezésre. A polgárőrség tagjai kizárólag a város vagy község helyi közbiztonsági és rendészeti teendőinek ellátására lenne felhasználható. Annak eldöntését, hogy az őrség tagjai közül kik láttassanak el fegyverrel, a rendőrhatalóságnak a katonai állomásparancsnoksággal való közös megegyezésére kell bízni.”*⁵⁰ A határmenti településeken megalakult polgárőrségek fegyverhasználatát csak az önvédelemre korlátozódott. A háború bekövetkezése után egyre nagyobb igény jelentkezett a polgárőrségek megszervezésére mind Budapesten, mind vidéken. Ennek hatására a belügyminiszter még 1914 szeptemberében kiadta a rendelkezéseit a polgárőrség szervezésével, ellátásával kapcsolatban. A korábban leírt fegyverhasználatot a következőkre módosította. *„A fegyvert a polgári őr csak felettes rendőrhatalóságnak konkrét utasítására vagy önvédelemből használhatja. Azonban ott, ahol szervezett rendőrség van, az ottani szervezett rendőrség*

⁵⁰ Katonai ügyek. *Magyar Közigazgatás*, 1914/34. szám, 1. o.

fegyverhasználatára tekintetében fennálló szabályok a polgári örök fegyverhasználatára nézve is irányadók.”⁵¹

8. Összegzés

„A rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul. E tevékenység megvalósításának egyik leghatásosabb módja a jogszabályban meghatározott kényszerítő eszközök igénybevétele.”⁵² A rendészeti szerveket megillető kényszerítő eszközök közül a legkényesebb, és a legfontosabb eszköz a fegyverhasználat, amelynek szabályozása Magyarországon a XIX század második felében a rendészeti tevékenységet gyakorló szervezeteknél (az adott szervezet céljainak és feladatrendszerének megfelelően) eltérően valósult meg. Ezért mutattam be külön, minden rendészeti jellegű szervezet fegyverhasználat szabályait.

A rendőrség és a csendőrség fegyverhasználatánál jelentős különbség mutatkozott, amely főleg a testületek profiljából, feladatrendszeréből adódott. Míg a csendőrség szigorúbb, erélyesebb fegyverhasználatra volt kényszerítve, addig a rendőrség fegyverhasználatára többnyire az önvédelemre korlátozódott és csak a kardját alkalmazhatta. Ugyanígy az erdőőrök, mezőőrök és polgárőrök fegyverhasználatára általában csak az önvédelemre korlátozódott, még a háború alatt is.

A dualizmus végén a „nagy” háború közeledtét érzékelve leggyorsabban a magyar politikai vezetés a

⁵¹ A háború tartalmára elrendelt kivételes intézkedések. *Magyar Közigazgatás*, 1914/39. szám, 1. o.

⁵² HAUTZINGER Zoltán: A rendészeti kényszerítő eszközök alkalmazásának alapelvei. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I.* Pécs, 2002, 69. o.

határőrizet militarizálásával reagált a változó geopolitikai helyzetre. Ugyanakkor a fegyverhasználat tekintetében csak a csendőrségnél és a polgárőrségnél módosítottak a háborús helyzetre reagálva.

Az 1912-es háborús időszakra való felkészülés jegyében született jogszabály⁵³ szellemében 1914. évi július 27-én 5476. M. E. sz. alatt kiadott rendelet lehetővé tette, hogy a közszolgálatot teljesítő örök ne adják le a fegyvereiket. Így például a váltóörök, akik közszolgálatot teljesítő öröknek számítottak, „*a vasúti forgalom és vagyónbiztonság érdekében fegyver használatra jogosult s így fegyverének beszolgáltatására nem volt köteles.*”⁵⁴

Az első világháborút követően egy hosszú folyamat végeredményeként 1920-ban a vidéki rendőrsképeket államosították és a Magyarországon maradt állami rendőrsképekkel integrálták. Az új egységes állami rendőrség a korábbi fegyverhasználatok egységesítését egy törvényi szintű szabályozásban⁵⁵ látta, amely megvalósítására 1932-ben került sor. E törvény vezérgondolata a fegyver használata tekintetében a "a végső szükség" volt, amely a korábbi rendőrségi fegyverhasználatnál is dominált, amely a közbiztonság leghatékonyabb fenntartását garantálta. Az 1932-es fegyverhasználatról szóló törvény a korábbi szabályok tapasztalataira és a csendőrségi szabályozásra támaszkodva, törvényben foglalva erősített meg a fegyverhasználati jog

⁵³ *A háború esetére szóló kivételes intézésekről* 1912. évi LXIII. törvénycikk.

⁵⁴ Felsőbb hatóságok elvi jelentőségű határozatai. *Magyar Közigazgatás* 1915/44. szám, 3. o.

⁵⁵ Lásd erről részletesen: TÖRÖK Lajos: *A M. Kir. Rendőrség fegyverhasználati joga*, Budapest, a szerző magánkiadása, 1938.

önállóságát és a jogos védelem törvényes fogalmától való függetlenségét.

Fórizs Sándor

Egy bírósági ítélet 1958-ban

1. Az események körülményei

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára határőrségi okmánygyűjteményében található egy dosszié Kovács István határőrrel szemben lefolytatott bírósági eljárás dokumentumaival.¹ A történések, amelyek az olvasó előtt kibontakoznak, erre az időszakra tipikusnak mondhatók és rendkívül tanulságosak. Egyben jellemzőek a határőrség 1957. évi működésére, az akkor kialakult rendkívüli viszonyokra. Lényegében egy minősített időszakos eset katonai bírósági feldolgozásáról van szó.

Az okmánygyűjteményben egy levéltári nyilvántartási szám alatt három irat található:

- Egy kísérő levél² a Budapesti Katonai Bíróságtól a BM. Határőr Parancsnokság részére a határőr két bírósági ítélete másolatának megküldéséről 1958. október 29-i dátummal.

- A Budapesti Katonai Bíróság ítélete 1958.05.23-ai dátummal.

- A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága másodfokú ítélete 1958.szeptember 4-ei dátummal.

A körülményekről tudnunk kell, hogy 1956. november 4-ére a határőrség szervezeti és működési szempontból

¹ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 13. sz. doboz III/3-4. tárgykör 145. folyószám. Iratgyűjtő.

² „Tárgy: Kovács István v. határőr elleni bűnügy.” – Eredeti nyilvántartási száma: B.IV.03/1958.

lényegében összeomlott. Megszűnt az államhatárok őrizete. Az országos parancsnokságnak másfél – két évre volt szüksége, egészen 1958 közepéig, hogy az eredeti rendet visszaállítsa. A határ őrzése egyik kulcsfontosságú elemének a sorkatonaság bizonyult. A járőrrendszerű szolgálati tevékenység, a két-három fős egységek működésén és a határőrök hozzáállásán nyugodott. '56. novemberre ez a hozzáállás roppant meg, különösen az október 30-a után szerveződött katonatanácsok tevékenysége révén³. A határőrség parancsnoksága az országos politika elvárásainak megfelelően mindent megtett a határőrizet megszilárdításáért. Az egyik legsúlyosabb problémát a katonák külföldre szökése jelentette, amelyet rendszabályok sorával próbáltak megelőzni, megakadályozni, a politikai propagandától⁴ a szoros ellenőrzésig. Az ilyen rendkívüli eseményeket szinte ugyanígy értékelték és vették fel ellene a küzdelmet más szocialista országok is. Deák József tanulmányában a Csehszlovák megítélést, problémakezelést mutatja be.⁵ Valószínűleg matematikai pontossággal nem fogjuk megtudni, hányan követtek el úgynevezett „hazaárulást”. A határőrségi jelentések sem egységesek ebben a kérdésben. A tényleges adatok megállapítását nehezíti, hogy még 1957 nyarán is kerültek elő olyan katonák, akiket külföldre szököttnek könyveltek el, de valójában az országban maradtak, otthon tartózkodtak. Ugyanakkor a hazatérteket hol ide, hol oda számolták, állandóan módosítva a számokat. A

³ FÓRIZS Sándor: Katonatanácsok a határőrségnél 1956-ban. *Hadtudomány*, 2019/1-2. szám, 96-111. o.

⁴ DEÁK József: The Psychological Struggle between East and West as Reflected in the Interior Review up to the European Safety and Cooperation Conference (1953–1975). *Prague Papers on the History of International Relations.*, 2015/1. szám, 102–113. o.

⁵ DEÁK József: Külföldi határőrizeti anyagok megjelenése a Belügyi Szemle Tájékoztatójában (1964–1972). *Magyar Rendészet*, 2016/1. szám, 30. o.

témában több lista is található a levéltárban, ezek egyike egy jelentés,⁶ amelynek címzettje a BM Személyzeti Főosztály Titkársága, dátuma 1957. június 6. A listán 519 név szerepel, közöttük 17 tiszt. Külön, „ideiglenesen hagyta el az országot” címmel 85 főt jelölnek, akik a kiszökést követően visszatértek. Az érintettek közül 117 fő 1957-ben június elejéig követte el a cselekményt. Több olyan esetet is ismerünk, amikor a katonák között a szökések közben fegyverhasználatra került sor és megsebesítették illetve lelőtték egymást, amiből következtethetünk a jelenség súlyosságára. Az országos vezetés rendelkezésére álló eszközök között lényeges szerepet játszottak a katonai ügyészségi és bírósági eljárások⁷. A határország helyzetét ezen a téren segítette, hogy szervezetében „saját” ügyészség működött „Magyar Népköztársaság Határország Katonai Ügyészsége” megnevezéssel 1958. január 1-ig, amikor az önálló határőr katonai ügyészséget megszüntették és az ügyek átkerültek a területi (regionális) katonai ügyészségekhez.⁸

2. Mi történt ebben a konkrét esetben?

Kovács István határőr 1957. áprilisban vonult be sorkatonai szolgálatra Debrecenből, Sopronban az ottani ezrednél kapott kiképzést. Az áprilisi volt a határorségnél az első bevonulás az

⁶ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 12. sz. doboz III/1. tárgykör 43. folyószám. „Kimutatás a Határország állományából 1956. október 23.-tól 1957. június 1.-ig hazaáruulást elkövetőkről.”

⁷ FÓRIZS Sándor: Katonai ügyészségi és bírósági eljárások a határország tagjaival szemben 1956-57-ben. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2018/2. szám, 53-87. o.

⁸ MNL HOP XIX-B-10 1958. év 1. sz. doboz I/1-2. tárgykör 1. folyószám. Az országos parancsnok 01. sz. parancsa, 1958.01.02. Az önálló határőr katonai ügyészség megszüntetése 1958. január 1-el.

'56-os eseményeket követően. A határőrség vezetése nagy reményeket fűzött az új állományhoz, akik kimaradtak a fegyveres felkelést követő felbomlásból, és így velük mintegy „tisztá lappal” lehetett kezdeni az újjászervezést. A három régi sorkatonai korosztályból kettőt '56 novemberben és '57 februárban leszereltek, égető szükség volt a jól kiképzett új gárdára. Fokozott személyi és családi biztonsági ellenőrzés alapján igyekeztek kiválasztani a kiegészítő parancsnokságok a határőrség speciális elvárásainak megfelelő bevonulókat.

Határőrünk munkás családból származott, ami nagyon megfelelt az akkori követelményeknek. Egyszerű ember volt, apja útkarbantartó, már 1955-ben elhunyt, öt testvére közül három még iskolás, kettő ipari munkás. Épületlakatos foglalkozású, nyolc általános végzettségű, bevonulása előtt segédfűtőként dolgozott.

Az elsőfokú bírósági ítélet indoklása is tartalmazza, hogy a kiképzésen általában fegyelmezetlen magatartást tanúsított és ezért vele szemben különböző tiltott fenyegetéseket alkalmaztak, meg nem engedhető módon bántak vele. Olyan büntetésekben részesítették, amelyeket a katonai szabályzat nem tartalmaz, nem tesz lehetővé. Egy hétig teljes menetfelszerelésben kellett részt vennie a kiképzésen, illetve abban kellett a körletet takarítania. „Ez a bánásmód nevezettet elkésérítette”, állapítja meg az indoklás.

'57 június 8-án az alakulat lövészetben vett részt⁹. Itt is teljes menetfelszerelésben kellett a foglalkozáson ténykednie. Elsőként, egyedül küldték ki a löveredmény megtekintésére a céltáblákhoz. Ekkor felszerelését lerakta és megszökött. A következő éjszaka átjutott Ausztriába, ahol táborba került.

⁹ Szökése szerepel a MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok között található, országos parancsnok 90. sz. 07.22-én kelt parancsában „hazaárulás” minősítéssel.

Innen mezőgazdasági munkára közvetítették ki parasztgazdaságokba.

Cselekményét megbánta, hazaírt leveleiben közölte, hogy vissza szándékozik térni Magyarországra. „A későbbiek során megjelent a bécsi Magyar Követségen, ahol ugyancsak bejelentette hazatérési szándékát. Ennek alapján a részére a Magyar Követségen útlevelet biztosítottak és 1957. augusztus 17-én több társával együtt útba indították Magyarországra. Nevezettet a határátlépés után őrizetbe vették, majd a későbbiek során vele szemben büntető eljárást indítottak.”¹⁰

3. Az elsőfokú bírósági ítélet

Az iratgyűjtőben sajnos a két ítéleten és a kísérő levélen kívül más dokumentum nem található. Egyes dossziékban, ritka esetekben, a katonai ügyészség vádirata, vagy a katonai parancsnokok jelentései, javaslatai, személyi jellemzések, környezetanulmányok is megtalálhatók és ezek segítségével a történetek jobban megítélhetők. Jelen esetben a vádiratot feltételezhetően még a határőrségi ügyészség állította össze, de a közben bekövetkezett átszervezés miatt a tárgyaláson már a honvéd kerületi ügyészség képviselője vett részt.

A katonai ügyészség a vádlottal szemben a BHÖ¹¹. 48./A. pontjában foglalt és annak /1/ bekezdés szerint minősülő külföldre szökés büntette, valamint a BHÖ 37. pont és annak /1/ bekezdése b/ és c/ alpontjában foglalt és a 38. pont /1/ bekezdés III. tétele szerint minősülő hűtlenség büntette miatt emelt vádat.

A katonai ügyész perbeszéde során a hűtlenség büntette vonatkozásában akként módosította a vádat, hogy e

¹⁰ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹¹ BHÖ = Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása.

vonatkozásban kifejtett vádlotti magatartást a BHÖ. 58. pont /1/ bekezdés I. tétele szerint kérte értékelni.

„A vádlott a tárgyalás során a cselekmény elkövetését beismerte, bűnösnek azonban csak a külföldre szökés büntetésében érezte magát.”¹²

Szökésekor még nem tette le a katonai esküt. A bíróság tényleges katonának tekintette, „mint tényleges katona” szerepel a fogalmazás az indoklásban.

Ellentmondásosnak látom a hűtlenség vádjának megfogalmazását és az ez alapján hozott ítéletet.

A bíróság által nem nevesített nyugati felderítő szervek két alkalommal kihallgatták, egyszer Bécsben a rendőrség épületében. Ez egyébként természetes eljárásnak minősült hasonló esetekben nálunk is, átszökött jugoszláv vagy román katonák esetében. A kihallgatások beismerése képezi a hűtlenségi vád alapját, mely szerint megválaszolt különböző kérdéseket, elmondta parancsnokai nevét, annak ellenére, emeli ki a bíróság, hogy vele szemben erőszakot nem alkalmaztak.

„a vádlott ezen kihallgatások alkalmával katonai titkokat képező adatokat szolgáltatott ki a nyugati hírszerző szervezeteknek.”¹³

Mik voltak, lehettek ezek a katonai titkok?

„Az első kihallgatása alkalmával megmondta a szd.[század] parancsnokának és szakaszparancsnokának nevét, továbbá, hogy ezredénél 5-600 fő kiképzése folyik, valamint közölte azt, hogy a rajok létszáma általában 12-15 fő”.¹⁴ Térképen megmutatta a gyakorló terek elhelyezkedését. Elmondta, a határőr járőrök milyen fegyverzettel, felszereléssel teljesítenek szolgálatot. Nyilvánvalóan semmi értékelhető, az

¹² Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹³ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁴ Az elsőfokú ítélet indoklása.

osztrák, vagy más szervek számára fontos, Magyarország ellen esetleg felhasználható információ nem hangzott el. Ez az egyszerű katona ilyenekkel nem is rendelkezhetett. Tudatlanságát azonnal felismerhették és a két esetet leszámítva többet nem is foglalkoztak vele.

Furcsa mondat az indoklásban, nem világos, tartalma miként kapcsolódik a hűtlenség vádjához: „Végül ismertette a debreceni volt munkástanács elnökének a nevét és annak az ellenforradalom ideje alatt kifejtett tevékenységét.”¹⁵

A hűtlenség vád vonatkozásában a bíróság megállapította, hogy az ügyészség véleményével szemben a vádlott az érintett adatokat nem azzal az eredeti szándékkal szerezte meg, hogy külföldi szervek tudomására hozza. Ezért a „bűnösségét a BHÖ. 37. pontjában foglalt és annak /1/ bekezdése szerint büntetendő hűtlenség bűntettében lehetett megállapítani.” Ennyiben tér el a megítélés az ügyészség véleményétől.

Az ítélet indoklásában több enyhítő és súlyosbító körülmény is szerepel. Vele szemben Ausztriában nem alkalmaztak kényszerítő eszközöket a kihallgatás során, a bíróság ezért szigorúbban veszi „katonai titkok kiszolgáltatását”.

„Mindezek mellett azonban rá kell mutatni arra is, hogy a vádlott magatartásáért bizonyos mértékben nevezett parancsnokságát is felelősség terheli. A tárgyalás adataiból megállapítható, hogy az egészen kevés szolgálati idővel rendelkező vádlottal szemben olyan fenyegetési eszközöket alkalmaztak, amelyek őt emberi méltóságában megsértették, továbbá azzal neki testi és lelki gyötrelmeket okoztak. Ez a bánásmód keserítette el a vádlottat olyan mértékben, hogy az alakulatát elhagyva, külföldre szökött. Bár e körülmény a

¹⁵ Az elsőfokú ítélet indoklása.

vádolt magatartását nem menti, azonban alanyi bűnösségét nagy mértékben csökkenti.”¹⁶

„A vádlottnak, mint határőr katonának az volt a fő kötelessége, hogy az országunk külső és belső biztonságát védelmezze.” „a vádlott cselekménye súlyos és társadalmilag igen veszélyes”. Ugyanakkor a bíróság azt is látta, hogy „Nevezett már a külföldre kerülése után rövid idő múlva rájött cselekményének helytelenségére”.

„Az 1957. augusztus 18-tól előzetes letartóztatásban lévő vádlottat a bíróság bűnösnek mondja ki:

- 1./ külföldre szökés büntetében,
- 2./ hűtlenség büntetében,

és ezért halmazati büntetésül 6 /hat/ évi börtönre, mint főbüntetésre, valamint 4 /négy/ évi időtartamra a büntetőtörvényben meghatározott egyes jogok gyakorlásától való eltiltásra és meglévő vagyonának az elkobzására, mint mellékbüntetésre ítéli.” „Az előzetes letartóztatásban eltöltött időt 9 /kilenc/ hónapot és 5 /öt/ napot a kiszabott büntetésbe beszámítja.”¹⁷

A bíróság a vagyoneklobzást is alkalmazta, mint mellékbüntetést, mert ezen bűncselekményt elkövetőkkel szemben a BHÖ. 48./D. pont /1/ bekezdése kötelezően előírta.

4. A másodfokú bírósági ítélet

Az iratgyűjtőben megtalálható a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága másodfokú ítélete.¹⁸

¹⁶ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁷ Az elsőfokú ítélet indoklása.

¹⁸ Eredeti nyilvántartási száma: Katf. II.0037/198. „Szigorúan titkos”

A zárt fellebbezési tárgyalásra azért kerülhetett sor, mert az eredeti ítélet ellen a vádlott és a védője jelentett be fellebbezést enyhítés céljából.

A Legfelsőbb Bíróság „egyébként a bejelentett fellebbezéseket elutasítja”. A hűtlenség vádjának jogi megítélésében született némi változtatás, de ez az ítélet súlyát nem módosította.

A minősítés vonatkozásában a hűtlenség esetében változtat, „a minősítés tekintetében akként változtatja meg, hogy vádlottnak az ítélet 2./ pontjában írt cselekményt a BHÖ. 37. pont /1/ bekezdés b./ pontjában írt cselekményét a BHÖ. 37. pont /1/ bekezdés b./ pontjába ütköző és a 38. pont /1/ bekezdés I. rendelkezése szerint minősülő hűtlenség büntetteként minősíti”

„a katonai bíróság a hűtlenség büntetteként értékelt cselekmény jogi megítélésénél” tévedett

„A vádlott, mint a néphadsereg tagja [bírói tévedés, a vádlott nem tartozott a néphadsereg állományába], szökött külföldre és viszonylag nagy súllyal bíró, katonai természetű adatokat szolgáltatott ki idegen állam kémszervezete számára.”¹⁹ (Ezt a „nagy súlyt” már mérlegeltük)

5. Záró gondolatok

Valamennyi katonai szervezet, de a rendészeti szervezetek is üldözik a szökés cselekményét, lásd Hautzinger Zoltán kapcsolódó publikációját.²⁰

Ennek ellenére meglepett engem a jelen esetben hozott ítélet súlyossága. Egy egyszerű katonáról van szó, aki még a

¹⁹ Másodfokú bírósági ítélet.

²⁰ HAUTZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*, Pécs, AndAnn, 2010, 1-109. o.

katonai esküt sem tette le, akivel szemben még a bíróság meglátása szerint is jogtalanul jártak el. A körülmények mérlegelésében nyilvánvalóan az állam vélt politikai érdekei játszhatták a meghatározó szerepet, a határőr szolgálat minden áron történő megszilárdítása.

Az érintett érdekében láthatólag senki sem emelt szót, legalábbis annak nyoma nem maradt. Más határőrök is kiszöktek, majd visszatértek ilyen súlyos következmény nélkül. Ismerünk kerületparancsnoki felterjesztést, melyben kéri hasonló esetben az ügyészségi eljárás határozatban történő megszüntetését és az érintett szolgálati áthelyezését Keletre, úgynevezett „baráti viszonylatba”. Ott a katona minden további nélkül teljesíthetett szolgálatot. A zalaegerszegi határőr kerületnél külföldre szökött 1 fő sorkatona decemberben Ausztriából, 2 fő Hollandiából ’57.02.25-én tért vissza. Március 14-én még a tartalék századnál teljesítettek szolgálatot, azaz komolyabb eljárás addig nem folyt ellenük.²¹ A csornai határőr kerület parancsnoka külön kérte mérlegelni, hogy azok a határőrök, akik önhibájukon kívül kerültek külföldre és visszatértek, ne kerüljenek ügyészség elé, helyezték át őket más viszonylatba. A kerületnél ekkor öt fő ilyen határőr volt.²² Mindkét utóbbi eset még az amnesztia rendelet által meghatározott időhatárok között fordult elő.

A magam részéről a hűtlenség vádját teljesen alaptalannak látom. A bírósági indoklás sem bizonyítja, hogy az elítélt értékes információk birtokában lett volna és azokat ellenséges szervezet számára kiszolgáltatta. A tiltott

²¹ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 24. sz. doboz VII/2-5. tárgykör 121. folyószám. Jelentés. „Tárgy: Jelentés Ny-ról visszatért hő-ökről.” 1957.03.14.

²² MNL HOP XIX-B-10 1957. év 24. sz. doboz VII/2-5. tárgykör 119. folyószám. „Tárgy: 0100/szolg. 1957. sz. rendeletére jelentés”.

határátlépéssel kapcsolatos amnesztia rendelet órá több szempontból sem vonatkozott, mely szerint: „Tiltott határátlépés büntette miatt nem lehet büntető eljárást indítani az ellen, aki az ország határát 1956. évi október 23. napja és a jelen törvényerejű rendelet hatálybalépése közötti időben lépte át, feltéve, ha Magyarországra 1957. évi március hó 31. napjáig bezárólag önként visszatér.”²³ Jelen esetben a határőr, többek között „kicsúszott” a meghatározott időhatárból, és mint katona, külföldre szökés büntetének elkövetése miatt jártak el vele szemben, de igazán súlyos vád a hűtlenség büntette lett. Sajnos a levéltárban egyelőre a határőr további sorsával kapcsolatos adatokat nem találtam.

A mostoha bánásmód és a kiszökések között többször is kimutatható a direkt összefüggés. A kivizsgálások anyagaiból esetenként megállapítható, nem mindig van a kiszökések háttérében politikai jellegű indíték. A rossz körülmények és a rendkívüli leterhelés, a járandóságok rendszeres, folyamatos elmaradása is vezethetett ilyen esetekhez. Az egyik alkalommal megállapították, a kiszökött katona februárban egy, márciusban kettő, áprilisban egy napot volt összesen nappali szolgálatban és már az ötödik vasárnapra osztották be szolgálatba.²⁴

A részben hasonló esetek közül még egyet kívánok kiemelni. A csornai kerület Muck-i őrsén Szedecske József határőr megkísérelt kiszökni, a nyomsvonon fogták el. A Budapesti Katonai Bíróság 1957.07.12-én tartott tárgyaláson 10 év börtönbüntetésre ítélte. Az ítéleteknek nyilvánvalóan

²³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 27. törvényerejű rendelete az 1956. évi október hó 23. napját követőleg külföldre távozott személyek közkegyelemben részesítéséről. *Magyar Közlöny*, 1956/98. szám.

²⁴ Kivizsgáló jelentés. MNL HOP XIX-B-10 1956. év 9. sz. doboz III./1. tárgykör, 49. folyószám.

jelentős visszatartó erőt tulajdonítottak. Ezt mutatja a vonatkozó parancs utolsó mondata: „Jelen parancsomat az egész személyi állomány előtt ki kell hirdetni!”²⁵

Ebben az esetben viszont az elítélt szolgálatban fegyveresen kísérelte meg az államhatár jogellenes átlépését, a szökést, (hazaárulást), mely lényegesen szigorúbb elbírálás alá esett.

²⁵ MNL HOP XIX-B-10 1957. év 2. sz. doboz, 1957. évi személyi állományra vonatkozó parancsok. Tiszthelyettesi és legénységi 3. sz. parancs.1957. 07.24.

Gárdonyi Gergely

A kriminalisztika szerepe a katonai bűncselekmények nyomozásában

1. Bevezetés

A katonai büntetőeljárás határozza meg, hogy a katonai bűnelkövetőket milyen szabályok szerint kell felelőségre vonni, velük szemben milyen hatósági fórumon kell eljárni és milyen kényszerintézkedések alkalmazhatóak velük szemben.¹ A kriminalisztika pedig – ajánlásain keresztül - segítheti ezeket az eljárásokat szakszerűen lefolytatni. A katonai büntetőeljárásjog természetéből fakadóan ezen cselekmények megítélése nem csak büntető-, hanem fegyelmi eljárásban is lehetséges, abban az esetben, ha azt katonai vétség elkövetése miatt az ügyészség megszünteti és a fegyelmi jogkör gyakorlójának megküldi.² Ez nem jelenti azt, hogy a kriminalisztikai ajánlások ismerete nélkül az eljárás nem folytatható le szakszerűen, de a kriminalisztika segít felismerni adott szituációt és segít annak szakszerű kezelésében. Tulajdonképpen a büntetőeljárás keretei között ad olyan - a gyakorlatban jól használható - ajánlásokat, amelyek a nyomozás eredményességét segítik elő. A kriminalisztika ugyanis olyan multidiszciplináris tudomány, amely a hatályos jogi szabályozásnak megfelelően tudományosan megalapozott eszközöket, módszereket és eljárásokat dolgoz ki a

¹ HAUTZINGER Zoltán: A katonai büntetőjog rendszere. *Rendvédelmi füzetek*, 2010/1. szám, 77. o.

² A büntetőeljárásról szóló törvény 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) 710. § (1) bekezdés.

bűncselekmények felderítése és bizonyítása érdekében. Úgy is mondhatnánk röviden, hogy bűnüldözés tudománya.³

E tanulmányban a szakirodalom feldolgozása mellett számos háttérinterjút folytattam, tanulmányoztam nyílt forrásból elérhető katonai bűnügyeket. Nem foglalkozom azonban valamennyi, katonai büntetőeljárás hatálya alá tartozó bűncselekmény nyomozásának vizsgálatával, hiszen a szabályozás jellegéből adódóan az lényegében valamennyi bűncselekmény nyomozását jelentheti, amelyet a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja elkövetett, illetve a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett.⁴

A szabályozásból következően „bármely” bűncselekmény nyomozására az „általános” kriminalisztika érvényes, és e körben már jól kidolgozott kriminálmetodikai ajánlások állnak rendelkezésre. A büntetőeljárásban ismert külön eljárások közül talán a mentességet élvező személyekre vonatkozó rendelkezések esetén nem érdemes kriminálmetodikai ajánlások kidolgozásán gondolkodni, ám a katonai büntetőeljárás szervesen kötődik és ráépül a Btk-ban külön nevesített katonai bűncselekményekre, így ezek kriminálmetodikai szempontú vizsgálata már indokolt lehet.⁵

³ HAUTZINGER Zoltán: Gondolatok a kriminalisztika elméleti rendszeréről. *Jura*, 2019/1. szám, 84. o.

⁴ Vö. Be. 696. § (1) bekezdés.

⁵ Hozzá kell tenni, hogy bizonyos esetben egy-egy vallomásrészlet is adhat ugyanannak az ügynek eltérő minősítést. vö. VEPRIK Zita: A rendészeti környezetben elkövetett korrupciós bűncselekmények felderítésének gyakorlati sajátosságai. *Belügyi Szemle*, 2019/7-8. szám, 171. o.

2. A katonai büntetőjog és a kriminalisztika alapelvei

A katonai büntetőjog alapelvei:⁶ 1. *A katonai rend védelme*, amely a katonai büntetőjog célul: a civil életviszonyokhoz képest szigorúbb katonai viszonyok megőrzésének igényét jelenti. 2. *A specialitás elve és a civil kontroll követelménye*, miszerint a katonai rendet elsősorban az arra az életviszonyra vonatkozó, de az általános intézményrendszerrel és jogalkotási eljárástól el nem különülő normákkal lehet biztosítani. 3. *A felelősségre vonás és végrehajtás megkezdése gyorsításának elve*, amely azt mondja, hogy a katonai büntetőjog akkor hatékony, ha a büntetőjogi felelősség és a kiszabott szankció gyorsan megvalósulnak a bűncselekmény elkövetésének idejéhez képest. 4. *A parancsnoki felelősség elve* azt jelenti, hogy a felelősségre vonás érvényesülésében különös szerepe van a parancsnok személyének, aki az általa kiadott utasítások jogszerűségéért, valamint a bűncselekmény felderítéséért felelős. Azt már csak én teszem hozzá, felelős azért is, hogy a jövőben az ilyen cselekmények megelőzhetőek legyenek, tehát köteles a bűncselekményhez vezető okokat maradéktalanul feltárni, és a jövőbeli megelőzéséért minden szükséges intézkedést megtenni.

A kriminalisztika alapelvei:⁷ 1. *a múlt megismerhető és megismerendő*, azaz a múltbeli igazság kiderítése tudatos eszköztárra épülő emberi tevékenység, amely a pszichikai emléknymokból, valamint nyomokból (digitális nyomokból is) és anyagmaradványokból építi fel a múltbeli eseményt. 2.

⁶ HAUZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs, AndAnn, 2010, 70. o.; vö. HAUZINGER Zoltán: *A katonai büntetőjog alapelvei. Jogtudományi közlöny*. 2008/10. szám, 480-488. o.

⁷ FENYVESI Csaba: *A kriminalisztika alapelvei. Jura*, 2013/2. szám, 37-47. o.

Minden bűncselekmény nyomot hagy, tehát ha két tárgy vagy személy kölcsönhatásba lép egymással, az mindenképpen elváltozással jár, még ha rendkívül kismértékűvel is. 3. *Minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van*, azaz minél több releváns, ellenőrzött adatot sikerül beszerezni, annál nagyobb az esélye a sikeres felderítésnek és bizonyításnak. 4. *Az első csapás jelentősége és követelménye*, miszerint haladéktalanul meg kell tenni minden szükséges intézkedést, ugyanis minél jobban távolodik a nyomozó hatóság időben az eseménytől, annál jobban károsodnak a nyomok, anyagmaradványok, illetve annál jobban kopnak a pszichés emlékképek is, nem beszélve az „első csapás” („erster Angriff”, „first strike”) váratlan hatásáról a tettes kapcsán. 5. *Natura non facit saltum*, azaz „a természet nem ismétli önmagát”, így egyedileg nyílik lehetőség az egyes tárgyak, személyek azonosítására.

Az alapelvek között egy igen fontos átfedés van, ez pedig a kriminalisztikai „*első csapás jelentősége és követelménye*”, valamint a katonai büntetőjogban a „*felelősségre vonás és végrehajtás megkezdése gyorsításának elve*”, amely szerint a katonai nyomozásnak időszerűnek kell lennie.⁸ Az első csapás elve tehát mindkét rendszerben igen fontos. Nagy segítség lehet tehát az, ha a katonai büntetőeljárás nyomozását végző hatósági személyek ismerik a kriminalisztikai ajánlásokat és meg is fogadják azokat. Igaz ez akkor a teljes nyomozás kapcsán, de akkor is, ha csak egyes nyomozási cselekmények végrehajtása a feladat.

A kriminalisztika és a katonai büntetőjog kapcsolatára Hautzinger utalt először, aki több ügy tanulmányozása alapján rámutatott, hogy a katonai büntetőeljárások során is alkalmaznak kriminalisztikai eljárásokat. Elsősorban a terhelt vagy tanúk kihallgatását említette, de akár bírói engedélyhez

⁸ HAUTZINGER: i. m. (2010b) 167. o.

kötött leplezett eszközöket,⁹ adatbázisokban történő keresést, valamint olykor krimináltechnikai szakterületet érintő eljárásokat is alkalmaznak, és ennek kapcsán pedig igazságügyi szakértőket (gépjármű-, okmány-, orvos-, fegyverszakértői területeken) rendelnek ki, továbbá alkalomszerűen előfordul a poligráfós vizsgálat elvégzése is.¹⁰

3. A katonai bűncselekmények kriminalisztikai szempontból fontos jellemzői

A katonai bűncselekményeket rövid időn belül, jellemzően már az elkövetést követően felderítik, hiszen azok minden esetben kapcsolódnak a szolgálati helyhez, környezethez, így gyakran a bizonyítékok már ott, a szolgálati helyen rendelkezésre állnak.¹¹

A cselekmények és az elkövetők szolgálati helyhez kötöttségéből következik, hogy a feljelentő (sértett) és a tettes egy jól meghatározható körből kerül ki, gyakran ismerik egymást, és tetteiknek vannak előzményei is, amelyek jól felderíthetőek.

A katonai bűncselekmények nyomozása során a speciális alanyra vonatkozó feltételek mellett figyelemmel kell lenni arra is, hogy a tényállási elemek is speciálisak (pl. nincs más olyan tényállás a Btk-ban, ahol a szolgálatban alvás tényét kellene bizonyítani). Az természetesen elképzelhető, hogy az alvás tényének van büntetőjogi relevanciája pl. foglalkozás

⁹ Bár e bűncselekménytípusok büntetési tétele miatt ez csak szűk körben fordulhat elő.

¹⁰ HAUTZINGER Zoltán: A katonai büntetőjog határterületei. *Jogelméleti szemle*, 2009/2. szám.

¹¹ KARDOS Sándor István: A hivatásosok által elkövetett katonai bűncselekmények főbb jellemzői. *Belügyi Szemle*, 2015/6. szám, 67. o.

körében elkövetett veszélyeztetés miatt indult nyomozásban, ahol lényeges kérdés annak megítélése, hogy a darukezelő elaludt-e munkavégzés közben, aminek következtében egy sérülés vagy haláleset történt), de ott ez legfeljebb pusztán ok-okozati összefüggésben van a baleset bekövetkezésével.¹² A katonai bűncselekmények tényállási elemei tehát sok esetben speciális cselekvések vagy mulasztások vizsgálatát igénylik. Egyetértve több szerzővel megállapítható, hogy a jogalkotó olyan elkövetési magatartásokat fogalmazott meg és szankcionált, amelyek a civil életben egy egyszerű munkajogi szabálysértésnek minősülnek.¹³

A katonai bűncselekmény fegyelmi eljárásban történő megítélésének lehetősége¹⁴ egy, a katonai büntetőeljárásban alkalmazható különös, egyúttal kombinált feljelentés elutasítási illetve nyomozás megszüntetési ok, amellyel a katonai ügyész a büntetőeljárást megszünteti, de a cselekmény elbírálását az illetékes fegyelmi jogkör gyakorlója elé tereli.¹⁵ Ez a jogintézmény mind a parancsnok, mind pedig az eljárással érintett katona számára kedvező lehetőség.¹⁶ A parancsok ugyanis ilyen módon részt vesz a cselekmény

¹² Volt olyan eset, amikor a szolgálatban elalvás tényét nem tagadták a katonák, azt mondták, a munkaközi szünetet vették igénybe. Mivel azonban erre a parancsnokuktól nem kértek engedélyt, ezért a bíróság jogerősen megállapította terhükre a kötelességszegés szolgálatban bűncselekmény elkövetését. (Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa 6 Kbf.17/2017/4. szám)

¹³ KARDOS: i. m. 68. o.

¹⁴ Be. 701. § (1) bekezdés

¹⁵ HAUTZINGER: i. m. (2010b) 173. o.

¹⁶ Egyes szerzők ennek további tágítását is elképzelhetőnek tartják, pl. külszolgálatba elkövetett katonai bűncselekmények kapcsán akár a legfeljebb három évi szabadságvesztéssel fenyegetett büntettek esetében is. vö. BÖGÖLY Gyula: A katonai parancsnok büntetőeljárás szerepének történeti fejlődése Magyarországon. In. *Tiszteletkötet dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*, Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2015. 47. o.

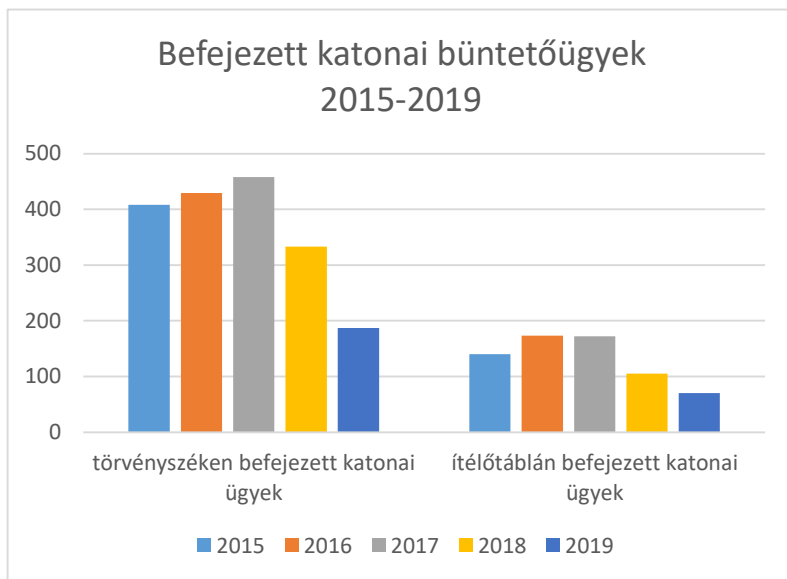
szankcionálásában, ezen keresztül vezetői elvárásait és normarendszerét jól közvetítheti¹⁷ a katonának (speciális prevenció) és közvetve a teljes állománynak is (generális prevenció). A katona pedig – a gyakorlat azt mutatja - a parancsnokok által végzett eljárások lezárásaként kisebb büntetések (jellemzően pénzbírságot) kap annál, mintha katonai bíróság ítélte volna őt el.¹⁸ Az érem másik oldalát jelenti, hogy amíg a civil életben egy normaszegésért a munkáltató megszünteti a munkavállaló jogviszonyát, addig a katonai vétséget elkövető munkavállaló „megússza” pl. egy szolgálati rendfokozatban való visszavetéssel.¹⁹ A gyakorlatban még további két, kedvező mellékhatással is jár ez a jogintézmény, egyrészt ugyanis jótékony hatással van a katonai ügyész előtt lévő ügyek számára, másrészt pedig a tapasztalatok szerint ez megfelel a felelősségre vonás és a végrehajtás csökkentésére vonatkozó alapelvnek is, hiszen az ügyek így gyorsabban zárulnak le.

A katonai bűncselekmények jelentőségét mutatja, hogy évente több száz ilyen eljárás folyik országosan - bár számuk fokozatosan csökken.

¹⁷ KARDOS Sándor István: Katonai vétségek fegyelmi szankcionálása a honvédségnél és a rendőrségnél. In. GULYÁS Éva (szerk.): *Kutatói Fórum*. Budapest, A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, 2015, 69. o.

¹⁸ KARDOS: i. m. (2015b) 81. o.

¹⁹ KARDOS Sándor – KOVÁCS István: A katonai vétségek fegyelmi eljárásban történő elbírálásának rendőrségi gyakorlata. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/3. szám, 63. o.

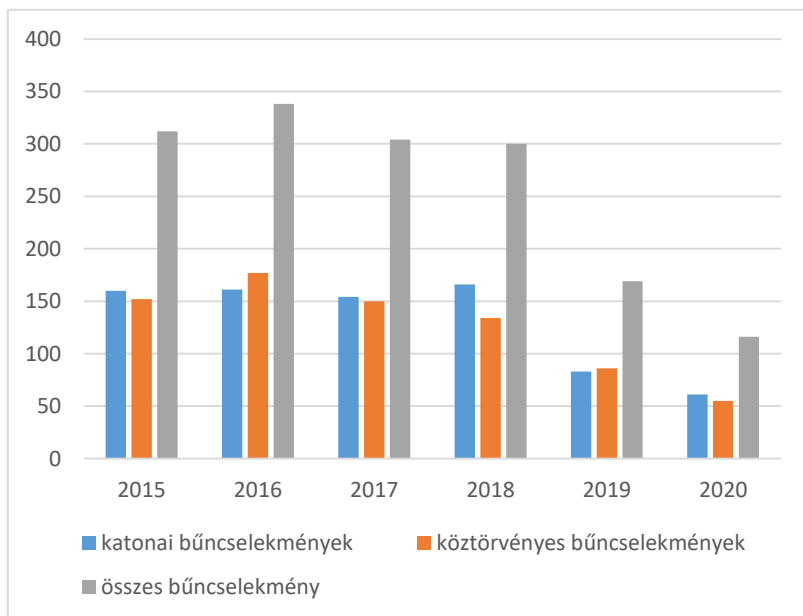

Az eljárás idejére jellemző, hogy az ügyek átlagosan fele a bírósághoz kerülést követő 0-6 hónap alatt befejeződik sőt, az utóbbi két évben ez az arány már 60% felett volt.²⁰ (Hozzá kell tenni, hogy ezen ügyek között természetesen nem csak katonai bűncselekmény van, ugyanis ilyen statisztika nem volt hozzáférhető.)

Támponot adhat azonban a rendőrségen belül indult eljárások száma. Ez egyébként szintén csökkentést mutat a vizsgált időszakban.²¹

²⁰ forrás: <https://birosag.hu/statisztikai-evkonyvek> (letöltve: 2021. április 14.) - 2020-as adat még nem áll rendelkezésre.

²¹ A jogerős elmarasztalással lezárt bűncselekmények száma és típusai 2015. és 2019. között az elkövetők számának feltüntetésével (rendőrség hivatásos állománya) forrás: ORFK Fegyelmi Osztály statisztikai adatai.

Éppen amiatt, hogy hétköznapi, a katonák által kisebb jelentőségűnek érzékelhető élethelyzeteket kriminalizál a jogalkotó, ezért a látencia az elkövetett katonai bűncselekmények (különösen a vétségek) kapcsán vélhetően igen magas.

4. Egyes kriminalisztikai ajánlások a katonai büntetőeljárások során zajló nyomozásokban

A katonai bűncselekmények kapcsán indult eljárásokban megállapítható, hogy rendszerint nincs szükség széleskörű nyomozásra, ugyanis a felderítés általában a parancsnok észlelése, vagy más személy feljelentése alapján történik, a tényállás pedig általában egyszerű megítélésű. Az ilyen ügyek vizsgálata hamar le is zárul, amely egyrészt a katonai

büntetőeljárás egyik alapelveként, a gyors és határozott vizsgálati igénynek felel meg, másrészt pedig az ügyészség számára is feladatként jelentkezik²² a 12/2018 (VI.29.) LÜ. utasítás szerint (továbbiakban: Utasítás), amely arról rendelkezik, hogy a parancsnoki nyomozás elrendelésétől számított egy hónapon belül a katonai ügyész az ügy iratait megvizsgálja, amelyről feljegyzést készít.

Közhelyszerű megállapítás, de a gyorsaság nem mehet a minőség rovására. Ebben segíthet a kriminalisztika. Az alábbiakban összegyűjtöttem néhány nyomozási cselekmény kapcsán olyan ajánlásokat (az általános ajánlások közé beépítve), amelyek a katonai bűncselekmények kapcsán zajló nyomozások során segíthetik annak eredményességét.

4.1. Az adatgyűjtés

Az adatgyűjtés során mindent egybevetve megállapítható, hogy az általános eljárás szabályai szerint zajló nyomozásokhoz képest könnyebb dolga van a nyomozást végző hatóságnak, ugyanis mind az *elkövetés körülményeire*, mind pedig az *elkövető(k) személyi körülményeire* vonatkozóan számos, könnyen hozzáférhető információ áll rendelkezésükre, amelyek tágabb értelemben bizonyítékként is szolgálhatnak,²³ és mindenképpen segítik a nyomozó, ügyész számára az ügy és az ügy résztvevőinek alapos megismerését.

Az *elkövetés körülményeire* vonatkozóan rendelkezésre áll, hogy

- a) *az elkövető(k) hol, kivel, milyen célból tartózkodtak a bűncselekmény elkövetésének idején*

²² Utasítás 41. § (2) bekezdés

²³ HAUTZINGER Zoltán: Bizonyítási sajátosságok a katonai büntetőeljárásban. *Debreceni jogi műhely*. 2010/3. szám.

- (szolgálatvezénylés, ügyeleti napló, menetlevél, kézírádió vagy gépjármű GPS jele, Robotzsaru Neo rendszer adatai, objektum ki- és beléptetési dokumentációja, biztonsági kamera felvételei, fedélzeti- vagy testkamera felvételei stb.) Ezek hitelességét a parancsnok rendszeresen ellenőrzi, amelyekről feljegyzés készül – ezek hozzáférhető, iktatott iratok;
- b) a bűncselekmény *tanút jól körülhatárolható körben kell keresni* (rendszerint munkahelyen, egy azon szervezeti egységben: járőrtárs, nyomozótárs, előljáró, alárendelt stb.);
 - c) az *előírt viselkedési formák jogi normákban egyértelműen szabályozottak*, jól megállapíthatóak (részletkérdések helyi szabályzatokban, előljárói utasításokban, „nem csak munkaköri leírásokban”, végső soron pedig a kialakult gyakorlat szerint).
 - d) hosszú *évtizedek óta kialakult gyakorlata van* a normaszegések feltárásnak és számonkérésének (pl. tervezett és nem tervezett parancsnoki ellenőrzések);
 - e) a *leplezett eszközök alkalmazása is könnyebb*, ugyanis rendszerint ismertek a célszemély kapcsolati rendszerei és az elérhetőségek is.

Az elkövető személyi körülményeire vonatkozóan:

- a) A korábban kialakult gyakorlat alapján be kell szerezni *a terhelt minőségét a dicséreteiről és fenytéseiről* szóló kimutatást, az *illetményéről* szóló

*igazolást.*²⁴ De az ügyészégi nyomozás során is be kell szerezni a terhelt dícséreteinek és fenyítéseiinek nyilvántartására szolgáló okmányok másolatát, a szolgálati viszonyt megszüntető okiratot (ezeknek a Btk 131. és 135-136.§-ai alkalmazhatósága miatt van jelentősége) valamint a *parancsnoki jellemzést (minősítést)*. *Bűnügyi kérdőjegyét* („priuszát”) akkor is be kell szerezni, ha a feljelentés alapján a bűncselekmény elbírálása fegyelmi eljárásban történik.²⁵

- b) A terhelt parancsnokának meghallgatásával a *terhelt életkörülményeiről is könnyen lehet adatokat szerezni*, amely a cselekmény megítélése az esetleges további felderítő munka szempontjából kiemelten fontos lehet (pl. konfliktusokkal terhelt válás közepén van, gyermekelhelyezési problémákkal küzd, anyagi gondjai vannak, kicsapongó életet él, beteg közeli hozzátartozót ápol napi szinten stb.). Ennek során kaphat képet a nyomozó, ügyész arról is, hogy milyen a munkához való viszonya, előfordult-e vele korábban is hasonló hiba stb. Említést kell tenni e helyütt arról is, hogy van olyan eset is, amikor az eljárás érezhetően egy parancsnoki koncepció mentén zajlik, azaz nem várható a parancsnoktól objektív információ a katonáról. Ezek mögött rendszerint előzményekben feltárható személyes konfliktusok húzódnak meg,

²⁴ 11/2018. (V.30.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó szervek parancsnoki nyomozásának különös szabályairól 14. §

²⁵ Utasítás 43. § (4) – (5) bekezdés

amelyet a nyomozónak, ügyésznek figyelembe kell venni a vizsgálata során. Ezekre vonatkozó adat beszerezhető a korábbi parancsnoki jellemzésekből, ellenőrzésekről készült feljegyzésekből és tanúvallomásokból egyaránt.

- c) A belügyi szerveknél szolgálatot teljesítő katona esetében a parancsnoki jellemzésen túl beszerezhető a *terhelt, vagy tanú teljesítmény-értékelése* (TÉR) is, amelynek segítségével 2014. óta nyomon követhető, hogy a különböző szolgálati helyein miként teljesített, és a számára évenként meghatározott feladatokat milyen szinten látta el. Ez az irat a rendőr személyiségjellemzőire vonatkozóan is tartalmaz adatokat, amelyeket a parancsnoka személyesen ismertet vele, és erre a katona reflektálhat, amelyet írásba kell foglalni. Teljesítményértékelését – ha nem ért vele egyet - végső soron a munkaügyi bíróságon támadhatja meg.²⁶
- d) A Robotzsaru NEO rendszerből lekérdezhető, hogy a *katona korábban volt-e már büntetőeljáráásban* akár tanúként, sértettként, feljelentőként érintett, és ott milyen magatartást tanúsított.

4.2. A kihallgatás

²⁶ Vö. 26/2013. (VI. 26.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alatt álló egyes fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai teljesítményértékelésének ajánlott elemeiről, az ajánlott elemek alkalmazásához kapcsolódó eljárási szabályokról, a minősítés rendjéről és a szervezeti teljesítményértékelésről.

A kihallgatás a leggyakrabban alkalmazott nyomozási cselekmény a katonai büntetőeljárásokban is. Sokszor – éppen a cselekmény jellege miatt – más bizonyítási eszköz, mint a tanúvallomás, nem is áll rendelkezésre (pl. alárendelt megsértése vagy szolgálati tekintély megsértése, ha az szóban történik), valamint a korábban említett zárt körben történő elkövetés, továbbá az észlelés jellege miatt.

A kihallgatás egyes szakaszai: felkészülés a kihallgatásra, kihallgatás megkezdése, kihallgatás végrehajtása, eredményeinek rögzítése és értékelése.

4.2.1. Felkészülés a kihallgatásra és a kihallgatás megkezdése

A kihallgatás kriminalisztikai értelemben nem annak megkezdésekor, a jegyzőkönyv megnyitásakor, hanem tulajdonképpen az arra történő felkészüléssel kezdődik. Ennek keretében *tanulmányozni kell az ügyben rendelkezésre álló valamennyi iratot*. Meg kell ismerni azt a személyt, akinek kihallgatása szükséges. Ellenőrizni kell az előéletét, kapcsolatrendszerét, amelyet elsősorban a rendelkezésre álló nyilvántartásokból, közösségi oldalakról, kereső-rendszerekből kell megtenni, ezen kívül – ha volt már kapcsolata a nyomozó hatósággal – akkor a korábbi ügy előadója is megkereshető. Az *előzetes személyiségvizsgálat* nagyon fontos eleme a kihallgatásra történő felkészülésnek, ugyanis ez segít abban, hogy a nyomozó, ügyész a kihallgatás módszerét, időpontját, menetét szakszerűen meghatározza, és így annak során a legjobb eredményt érje el. Az összegyűjtött adatok birtokában a kihallgatás célját meg kell határozni, egyúttal *kihallgatási tervet* is érdemes készíteni (ez lehet gondolati-, feljegyzésszerű- vagy komplex írásos terv is). A felkészülés során az „adatgyűjtés pontban” felsorolt adatokat megkeresés útján egyszerűen be lehet szerezni.

Katonai bűncselekmények nyomozását végző szakemberek tapasztalatai szerint a katonai vétséget elkövetők nagy része félti az állását, esetükben gyakran egyszeri hibáról van szó, ráadásul sokszor az ügy megítélése annyira egyértelmű, hogy nem is érdemes a katonának tagadni a cselekmény elkövetését (pl. hitelesített szonda eredménye). Parancsnoki nyomozás során elvétve fordul elő olyan katona, aki az eljárás megindulása miatt meg van sértődve, nem működik együtt. Mindenesetre, ha a kihallgatás tervezése során ilyen adat merül fel, így tehát konfliktusos kihallgatásra kerülhet sor, javasolt, hogy a kihallgatást két nyomozó, ügyész jelenlétében folytassák le. Ezzel megelőzhetőek a későbbi panaszok és felreértések.

A kihallgatásra történő felkészülés része az is, hogy a *szükséges technikai feltételeket* a nyomozó, ügyész átgondolja, és intézkedjék azok biztosítására. Ilyen feladat lehet a kihallgatás során bemutatni kívánt bűnjelek beszerzése, a kihallgatás rögzítéséhez szükséges eszköz (pl. videókamera) biztosítása, vagy a fogvatartott kihallgatandó személy szállításának megszervezése. Meg kell jegyezni, hogy a hatályos Be. 120-126. § alapján lehetőség van a kihallgatás *telekommunikációs eszközzel* történő lefolytatására is. Hogy ezt milyen kriminalisztikai szempontok szerint kell mérlegelni, arra vonatkozóan még nincsenek elérhető kriminalisztikai ajánlások, az azonban előre bocsátható, hogy egyszerűbb kihallgatások megnyugtatóan végrehajthatóak ilyen módon, de azok a kihallgatások, amelyek órákig tartanak, vagy ahol a személyes kontaktus nem mellőzhető (pl. konfliktusos kihallgatás), ott továbbra is a hagyományos módon javasolt azt lefolytatni.

Amennyiben a gyanúsított kéri,²⁷ vagy jogszabály azt kötelezővé teszi,²⁸ védő részvételét kell biztosítani. (A rendszerváltást megelőzően előírás volt, miszerint csak olyan ügyvéd láthatta el a katonai védelmét, aki az IM által összeállított névjegyzékben szerepelt, ezt azonban az 1989. évi XXVI. törvény hatályon kívül helyezte, azóta szabad védőválasztás van.²⁹ Ma több olyan védő lát el ilyen ügyekben védelmet, akik korábban katonai ügyészként dolgoztak.)

A felkészülés részeként meg kell határozni a *kihallgatás időpontját* is. Fogvatartott katonát 24 órán belül ki kell hallgatni, sértettet és tanút a lehető leghamarabb, ugyanis tőlük sok információ, adat várható. Gyanúsított első kihallgatásának (tehát a meggyanúsításnak) az időpontja kiemelten fontos. Ha túl korán tűzik ki, féltő, hogy nem lesz elég bizonyíték hatóság kezében, így nem lehet majd jó kérdéseket feltenni, illetve megfelelően szembesíteni a tényekkel, és ezzel elérni a beismerését, ráadásul a hatóság ügyetlenségét közvetíti a gyanúsított felé, amely nehezítheti a hatóság munkatársainak a feladatát. Ha túl későn történik meg az első kihallgatás, akkor elvégzett nyomozási cselekmények válhatnak feleslegessé, vagy kell azokat megismételni egy információban gazdag gyanúsított kihallgatást követően, ahol új körülmények merülnek fel. A kihallgatás időpontjához tartozik az az ajánlás is, miszerint azt úgy kell megszervezni, hogy az adott ügyben kihallgandó személyek ne találkozzanak egymással.

²⁷ Be. 45. §

²⁸ Be. 44. §

²⁹ FENYVESI Csaba: A védői jogállás alakulása az elmúlt két évtizedben a katonák és a fiatalok elleni külön eljárásokban. In: *Tiszteletkötet dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2015, 139. o.

A *helyiség megválasztása* is fontos, ugyanis ügyelni kell arra, hogy a kihallgatás helye ingerszegény legyen, de tiszta és nyugodt. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a kihallgatott személy látószögében más személy (pl. védő) ne tartózkodjon, így ne legyen lehetőség a kihallgatót észrevétlenül megkerülő nonverbális kommunikációra. A kihallgatott személyt a (természetes) fénnel szemben kell leültetni, hogy megfelelően láthatóak legyenek az arcának reakciói. Ezen felül pedig fokozottan kell ügyelni a személyes biztonságra. Ennek érdekében nem lehetnek a kihallgatott keze ügyében támadásra alkalmas eszközök. Mindez a kihallgatott személy biztonsága miatt is fontos, hogy önveszélyes cselekményeket ne tudjon elkövetni (legegyszerűbb a teljesen üres asztal-felület biztosítása). A helyiség kiválasztásánál a szökés lehetőségét a minimálisra kell csökkenteni, amelynek érdekében a szükséges óvintézkedéseket meg kell tenni (a kihallgatás helyszíne – ha az máshol fog zajlani - szükség esetén előzetesen e célból bejárható).

Amennyiben az adott ügyben több személyt kell kihallgatni, úgy érdemes azt a személyt *hamarabb kihallgatni*, akitől vélhetően igaz, őszinte, vagy beismerő vallomást várunk (az ügy jellege, az iratok, és a személyiségvizsgálat alapján). Továbbá azt, aki:

- aki gyengébb jellem;
- akinek cselekménye enyhébb megítélésű;
- akitől vélhetően csak abban az időpontban (helyzetben) kaphatunk helyes és részletes vallomást;
- aki kevésbé tapasztalt katona.

A fenti ajánlások azt szolgálják, hogy az adatok minél hamarabb jussanak el a nyomozó hatósághoz, amiből aztán

újabb nyomozási cselekmények és újabb kihallgatások, illetve újabb kérdésfeltevések várhatók.

A kriminalisztika két-három kategóriába sorolja a kihallgatási szituációkat: konfliktusos, konfliktusmentes³⁰, valamint egyes szerzők szerint létezik bizonytalan³¹ szituáció is. Ennek meghatározása a kihallgatás megkezdése előtt az egyik legfontosabb feladat, ugyanis ettől függ a kihallgatási taktika megválasztása. *Konfliktusmentes* a kihallgatási szituáció, ha a kihallgató meg van győződve a kihallgatott személy őszinteségéről, az általa elmondottakat igaznak véli, jó szándékát nem vonja kétségbe. Ebben az esetben javasolt a kihallgatott személy türelmes meghallgatása, az emlékezetében felidézés érdekében a pontosító kérdések feltétele. *Konfliktusos kihallgatási szituációról* beszélünk, ha a kihallgatott személy a vallomást megtagadja, hamis vagy egyes elemeiben kétségbe vonható vallomást tesz, vagy akár maga a vallomás bűncselekményt valósít meg (hamis tanúzás, hamis vád), vagy alapos okkal ennek bekövetkeztére lehet következtetni. Előbbi esetekben a kihallgató feladata az, hogy meggyőzze a kihallgatottat ennek haszontalanságáról és veszélyeiről. A kérdéseket váratlan, meglepő módon kell feltenni, amelyhez a kihallgatott személy nehezen tudja hozzáigazítani a kihallgatás körülményei között az újabb és újabb hamis, de adekvát válaszokat. Ez előbb-utóbb az esetek többségében ellentmondásokhoz vezet, akárcsak a releváns részletek különböző szövegösszefüggésben történő elisméltetése. Ha ellentmondást észlel a nyomozó, ügyész,

³⁰ TÓTH Mihály: Kihallgatási műfogások az igaz vallomás érdekében, a taktikai blöff. In. BÓCZ Endre (szerk.) *Kriminalisztika*, Budapest, BM Kiadó, 2004, 860. o.

³¹ ANTI – BARTA – BÓCZ – ILLÁR – LAKATOS: *Krimináltaktika I-II.*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001, 213. o.

akkor azokat tisztázni kell. Érdemes ezeket összegyűjteni, és egyszerre szembesíteni velük a kihallgatott személyt. A *bizonytalan kihallgatási szituációban* nem szabad elárulni a bizonytalanságot, de még csak éreztetni sem. Kivételt jelent ez alól, ha a kihallgatottal sikerült olyan pszichés „bizalmi” kapcsolatot kialakítani, amelynek során a kihallgatott személy igyekszik elhitetni a kihallgatóval saját, hamis verzióját. Ennek során a kihallgató megfogalmazhatja kételyeit a kihallgatott személy felé, amellyel őt újabb érvekre, magyarázkodásra készítheti, ezzel pedig újabb adatokhoz jut, amelyek révén újabb adatellenőrzési lehetőségeket teremt a maga számára.³² A kihallgató feladata azonban a bizonytalan szituációban elsősorban a vallomás ellenőrzése kell, hogy legyen, amely akár párhuzamos nyomozási cselekmények bevezetésével is megtörténhet (pl. alibi ellenőrzése más kollégák által még a kihallgatás alatt, vagy a párhuzamosan zajló kihallgatások eredményeinek egyeztetése).

A katonai bűncselekmények esetében ennek megítélése rendszerint nem bonyolult. Az adatgyűjtés kapcsán a személyiségről beszerezhető adatok ismeretében a kihallgató jól fel tud készülni a kihallgatásra. Ráadásul a katonai bűncselekmények elkövetői rendszerint nem bűnözők, cselekményük egyszeri hibaként fogható fel. Gyakran olyan emberek, akiknek fontos az állásuk, és sokszor szégyenérzetük van az elkövetett cselekmény miatt.

Katonai bűncselekmények nyomozása során az idézés kiküldése nem okoz gondot, ellentétben az általános eljárásokban foganatosított nyomozásokkal, ahol gyakran sok időt vesz igénybe, amíg az idézett valós tartózkodási helyét, elérhetőségét a nyomozó, ügyész kideríti.

³² ANTI-BARTA-BÓCZ-ILLÁR-LAKATOS: im. pp. 214-215.

Fogva lévő katona kihallgatására történő felkészülés keretében javasolt áttekinteni a letéti tárgyait is.

Amennyiben indokolt, gondoskodni kell a tanú védelméről,³³ amelynek az általános büntetőeljárás szabályain felül egy további lehetősége is biztosított a katonai büntetőeljárásban. Ha a katonai szolgálatot teljesítő tanú védelme érdekében az szükséges, akkor őt másik szervhez át kell helyezni vagy vezényelni, amelyet jóváhagyás esetén 72 órán belül végre kell hajtani. Erre azonban a gyakorlatban igen ritkán kerül sor.

A kihallgatás időpontjában a nyomozó, ügyész felkészülten fogadja az idézett személyt. A katonát nem javasolt várakoztatni, és határozott, de udvarias stílusban érdemes a rendfokozatánál fogva megszólítani. Ez a viselkedés a kollégaként kezelés érzését kelti, amely jó alapja az együttműködésnek. A *cél ugyanis az együttműködés elérése*, ennek érdekében kell a *viselkedéskultúrát* kialakítani. Fontos, hogy nem barátkozni kell a kihallgatott személlyel és végképp nem bizalmaskodni. A tegeződés épp ezért nem célravezető ebben a szituációban.

A kihallgatás *beszélgetéssel kezdődik*, nem pedig az adatok száraz felvételével. Igyekezni kell megismerni, hogy „kivel állunk szemben”, azaz milyen stílusú, típusú és kultúrájú embert kell kihallgatni. Ez az előzetes felkészülés során nem minden esetben lesz egyértelmű - különben is a személyes tapasztalat a legfontosabb. A kontaktus megteremtéséhez fel kell használni a felkészülési szakaszban beszerzett és tanulmányozott adatokat.

4.2.2. Az érdemi kihallgatás

³³ VEPRİK Zita: Rendvédelmi korrupció a katonai büntetőeljárásban. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2019/1. szám, 40. o.

A kihallgatás érdemben azzal kezdődik, hogy lehetőséget kell biztosítani a kihallgatott számára a *vallomás összefüggő előadására* (akár írásban is).

Ez – mint a bevezető beszélgetés kapcsán is olvasható – azért fontos, mert lehetőséget ad a kihallgatott személy megismerésére, attitűdök feltérképezésére. Ennek során kérdésekkel nem kell zavarni, irányítani a beszélő személyt. Egyebekben is hasznos lehet ez a módszer, hiszen így esélyt ad a nyomozó arra, hogy olyan adatokat is közöljön a kihallgatott, amelyeket a hatóság tagja nem akart megkérdezni, vagy amelyekről nem is volt tudomása... Ezután történik a kérdések feltevése, és a *bizonyítékok bemutatása* (ha indokolt). Cél, hogy minden olyan adat tisztázásra kerüljön, amely a hatóság számára fontos, de a kihallgatott személy nem említette.

Ennek érdekében:

- *először a tervezett kérdéseket* kell feltenni;
- *ellentmondásokat* kell tisztázni;
- *sorrendre figyelni* kell, mert a jó sorrend beismerő vallomást eredményezhet;
- kérdéseket egyértelműen, *világosan kell feltenni*;
- szükség esetén *meg kell azokat ismételni* (pl. konfabuláció esetén többször is).

A kihallgatás során fontos, hogy ugyanarra a dologra, jelenségre ugyanazt a kifejezést kell konzekvensen használni, elkerülve ezzel a félreértéseket. Ha ebben eltérő értelmezés érzékelhető, azt tisztázni kell, bár éppen a hasonló szolgálati közeg miatt ennek az esélye igen kevés.

A kihallgatás során tilos:

- a feltételezéseket valóságos tényként feltüntetni;
- félrevezető, a választ is magában foglaló kérdéseket feltenni;

- befolyásoló kérdést feltenni, amelyben benne van a remélt válasz is;
- olyan ígéretet tenni, amely a törvénnyel nem összeegyeztethető.³⁴

A kihallgató kezdeményezően és kifejezetten *nem hazudhat*. Megengedett azonban a „*taktikai blöff*” használata.

Ennek során:

- a terhelt információhiányát felhasználhatja, bizonytalanságban tarthatja,
- hagyhatja, hogy a terhelt egyes tényekből rossz következtetést vonjon le, amelyeket nem javít ki (pl. a katona úgy véli, hogy a cselekmény helyszínén elhelyezett biztonsági kamera felvételén azonosítható módon látszik az, ahogy a cselekményét elköveti. A nyomozó, ügyész azonban tudja, hogy a valóságban egy véletlen kitakarás okán a felvételen azonosítható módon a katona nem látható. Ezt az információt nem szükséges a kihallgatás során részére helyesbíteni akkor sem, ha ennek tudatában tesz beismerő vallomást).

Mint azt korábban érintettem, kiemelten fontos a kihallgatás során tett vallomás részleteinek ellenőrzése. Az ellenőrzésnek alaposnak és többoldalúnak kell lennie. A párhuzamos kihallgatás adatait fel kell használni.

Beismerő vallomás esetén is fel kell tárni a tényállás *valamennyi* elemét, az elkövetés okát, motívumait,

³⁴ Be. 180. § (4) bekezdés a-c) pont.

körülményeit. Olyan tényeket különös gonddal kell rögzíteni, amelyeket csak az elkövető tudhat.

4.2.3. A kihallgatás rögzítése és értékelése

A kihallgatás rögzítése *jegyzőkönyvben* történik. A jegyzőkönyv szövegének tükröznie kell az előszavas előadásmódot és a kihallgatás törvényes menetét is.

A kihallgatás *videófelvételen* rögzíthető, illetve egyes esetekben a jogszabály szerint a rögzítése kötelező.³⁵

A rögzítés során figyelemmel kell lenni arra, hogy a kihallgatás mindvégig, *folyamatosan*, valamennyi körülmény nyomozási követhető legyen.

A kihallgatás eredményét értékelni kell az eddig rendelkezésre álló adatok tükrében, és át kell tekinteni a cselekmény lefolyására felállított verziókat is, különösen a tekintetben, hogy ezek milyen viszonyban vannak a kihallgatás adataival. Itt nem szabad azt - a gyakorlatban sajnos többször előforduló - hibát elkövetni, hogy azokat az adatokat, amelyek a nyomozó, ügyész által felállított verzióknak megfelelnek, azokat figyelembe veszik, a többi adatot viszont nem. Ugyanis az ilyen adatértékelő tevékenység könnyen téves útra viheti a nyomozást. Ezért a helyes megoldás az, ha minden adatot figyelembe vesz a nyomozó, ügyész és különös figyelemmel van „az oda nem illő” adatokra, amelyeket több oldalról ellenőriz (további nyomozási cselekmények elvégzésével), majd ezt követően újra értékeli az eredmények tükrében a cselekmény lehetséges lefolyását és a további körülményeket. Fentiek alapján a felállított verziót a kihallgatás adatai (részben vagy teljesen) megerősíthetik, (részben vagy teljesen) kizárhatják, vagy pedig új verzió felállítását eredményezhetik.

³⁵ Be. 89. § (4) bek b) pont, Be. 125. § (2) bek., továbbá: 12/2018 (VI.12.) 61. § (1) bek.

Amennyiben a kihallgatást követően őrizetbe vételre kerül sor, abban az esetben gondolni kell arra, hogy egyenruhában nem lehet a fogdára befogadni, így váltóruha biztosítása szükséges.

4.3. A szembesítés

A szembesítés kapcsán közismert tény, hogy az általános eljárási szabályok szerint folytatott ügyek (civil ügyek) legalább felében elvégzik ezt a bizonyítási cselekményt, miközben annak eredményessége évtizedek óta 13 % körüli értéket mutat.³⁶

A kriminalisztikai ajánlások úgy szólnak, hogy a szembesítés vélelmezhetően eredménytelen lesz, ha

- tapasztalt bűnözőt szembesítenek tapasztalannal,
- felnőttet fiataalkorúval,
- alá-fölé rendeltségi viszonyban lévőket egymással szembesítnek, vagy ha
- olyan személy részvételével történik a szembesítés, aki sokszor változtatta vallomását, illetve
- ha a résztvevők korábban megismerték egymás vallomását részletesen.

A katonai bűncselekmények nyomozása során sok esetben előfordul, hogy egymással alá-fölé rendeltségi viszonyban lévő kollégákat kell szembesíteni, az ugyanis a bűncselekmény jellege okán elkerülhetetlen (pl. alárendelt megsértése). Ezek eredménytelensége sok esetben azonban

³⁶ FENYVESI Csaba: *Szembesítés*, Pécs, Dialog Campus, 2008, 112. o.

vélelmezhető. A speciális katonai életviszonyok között ismert hierarchiából fakadó alárendelti ellenérzések érthetőek, amivel az ügyet nyomozó kollégák is tisztában vannak, ezért gyakran a „szembesítést” irat útján hajtják végre, azaz kihallgatás keretében elé tárják a másik tanú vagy gyanúsított vallomását, majd a tekintetben nyilatkoztatják. A módszer érthető, azonban ebben az esetben a szembesítés éppen a lényegét veszíti el, amely az „egymás szemébe” történő nyilatkozattétel erejében rejlik. Érdemes lehet majd e tekintetben további megoldási lehetőségeket is vizsgálni.

Katonák szembesítése során ugyanúgy alkalmazni kell az alakiságot, amely már eleve speciális hangulatot ad a bizonyítási cselekménynek (pl. ugyanúgy rendfokozatuknál szólítják egymást a katonák), amennyiben azonban a szembesítés alapja éppen egy „személyes” konfliktus tisztázására irányul, úgy a bizonyítási cselekmény során a résztvevők magatartása eldurvulhat. Ennek során a tapasztalatok szerint az alakiságot már nélkülözik, csak arra vannak kifejezett figyelemmel, hogy a vizsgáló előtt ne sértsék meg egymást. Ebben az esetben a szembesítés akár sikeres is lehet, ugyanis az önkontrollt veszített személyek indulati viselkedése és kijelentései nagyon árulkodóak lehetnek. Mindezzel együtt nem lehet cél a szembálló felek egymásnak ugrasztása, sokkal inkább a megtervezett, jól előkészített és szisztematikusan felépített szembesítés végrehajtása lehet eredményes, ez esetben ugyanis fel sem merül egy későbbi védekezés során, hogy „nem gondoltam komolyan”, „csak ideges voltam, azért mondtam” stb.

A szabályok lefolytatását jól foglalja össze Fenyvesi Csaba e tárgyban készült monográfiája, amely számos hasznos tanáccsal látja el olvasóját az időpont, a helyszín és a módszer

kiválasztása kapcsán is.³⁷ Ezen kiváló, részletes, az általános eljárásban alkalmazott taktikai módszerek betartásával jó eredményességű szembesítés folytatható le, ám a problémakör tartogat még lehetőségeket, ezért érdemes volna foglalkozni vele.

4.4. A szemle és a szakértők kérdései

A nyomozási és ítélkezési gyakorlat azt mutatja, hogy jelenleg a krimináltechnika szerepe csekély a katonai bűncselekmények nyomozása során. Kétségtelen tény, hogy mint arra korábban rámutattam, ezen eljárásokban gyakran meghatározott, zárt körben kereshető az elkövető személye, sőt, legtöbbször tettenérés okán vagy ismert elkövetővel szemben indul az eljárás, ezért a nyomoknak és anyagmaradványoknak a szerepe csekély, ugyanis nincs bizonyító ereje annak, hogy egy adott személyen vagy tárgyon sikerül-e rögzíteni az elkövető által okozott fizikai- vagy kémiai elváltozásokat, hiszen az érintkezés vagy az ott-tartózkodás nem bizonyít a vizsgálat szempontjából releváns tényt vagy körülményt.

Rendszerint szakértő bevonására csak ittasság, vagy kábító hatású szer fogyasztása kapcsán, esetleg látlelet értékelése érdekében kerül sor. Úgy gondolom azonban, hogy több esetben is lehetséges lenne krimináltechnikát a felfedezés vagy a bizonyítás érdekében segítségül hívni, mint az a gyakorlatban előfordul. Ilyen eset lehet, ha kérdésként merül fel, hogy a katona hozzáért -e sértetthez (mikronyomok, DNS), bent ült-e egy irodában vagy gépjárműben (mikronyomok, szag anyagmaradvány, DNS, daktiloszkópiái nyomok³⁸), az adott

³⁷ Vö: FENYVESI: i. m. (2008) 209-231. o.

³⁸ Vö. PETRÉTEI Dávid: Ujjnyomok rögzítése emberi bőrről. *Belügyi Szemle*, 2015/11. szám, 163-179. o.; PETRÉTEI Dávid: Daktiloszkópiái nyomok In:

katona látható-e az adott videó- vagy biztonsági kamera felvételen (antropológus), esetleg az ismeretlen bűntársai személyazonosságának megállapításához (Álló Arcképezési Rendszer kapcsán szaktanácsadó alkalmazása³⁹). Az ügy jellegétől függően érdemes megfontolni a szag anyagmaradvány rögzítését is⁴⁰, különösen olyan esetben lehet ez hasznos, ha az elkövetés óta hosszú idő nem telt, el, és a katona tagadja, hogy az inkriminált, felkutatott tárgyhoz köze lenne.

Ezen tárgyi bizonyítási eszközök beszerzésére szemle keretében kerülhet sor, amelynek lefolytatására a rendőrségnél szolgálatot teljesítő bünyügyi technikai egységek kiválóan alkalmasak. Amennyiben az az ügy szempontjából releváns a Nemzeti Szakértői és Kutató Központ szakértői igénybe vehetők. A részükre feltehető kérdések kapcsán a szakértőkkel személyes egyeztetés lehetséges, de jó támpontot ad az NSZKK honlapján található kérdéssor is.⁴¹

Korábban kötelező volt az ún. katonai szakértők alkalmazása.⁴² A törvény korabeli indoklása szerint: „a katonai

GÁRDONYI Gergely (szerk.) *Módszertani útmutató 1. bünyügyi technikusok részére*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014, 50-56. o.

³⁹ GÁRDONYI Gergely: *Still Image Face Recognition in Hungary. Belügyi Szemle*, 2020/3. szám, 22-33. o.

⁴⁰ HORVÁTH Orsolya: A kábítószerkereső kutyák alkalmazása. In. HAFNER Tamás; KOVÁCS Áron (szerk.) *III. Fiatalok Európában Konferencia: Tanulmánykötet*. Pécs, Sopianae Kulturális Egyesület, 2017, 219-229. o.; HORVÁTH Orsolya: Néhány gondolat a robbanóanyag-kereső kutyák alkalmazhatóságáról. In. GAÁL Gyula; HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2015, 161-167. o.

⁴¹ <https://nszkk.gov.hu/content/dokumentumok/kirendeloknek/tipikus-kerdesek-20190108.pdf> (letöltve: 2021. április 11.); vö. NOGEL Mónika: *A szakértői bizonyítás aktuális kérdései*, Budapest, HVG ORAC, 2020.

⁴² *A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény* 338. §.

büntetőeljárásban az eldöntendő szakkérdéshez kapcsolódó különleges szakértelem mellett a katonai igazságügyi szakértőnek rendelkeznie kell azoknak a sajátosságoknak az ismeretével is, amelyek a katonai, rendőri, stb. szervezetek és szervezeteket jellemzik. E szakértőnek legyen kellő jártassága a katonának minősülő személyek szolgálati viszonyára és a katonai szervezetek működésére vonatkozó külön jogszabályok, szabályzatok terén is.” Katonai igazságügyi szakértő igénybevétele⁴³ indokolt is lehetett és indokolt lenne ma is egyes műszaki katonai szakkérdés kapcsán, vagy akár olyan esetekben, amely a katona pszichés állapotát, az igénybevétel körülményeit vizsgálta, hiszen ezen esetekben a speciális körülményeket a vizsgálat során ismerni kell és figyelembe is kell venni. Nem merül fel ilyen különleges katonai szaktudás igénye a klasszikus kriminalisztika vagy a szakértés más területein, mint a DNS, a toxikológia, vagy a fizikai-, kémiai szakértői területen, hiszen ott adott vizsgálati anyagok vegyi összetétele, koncentrációjának meghatározása, illetve egyes tárgyak azonosságának megállapítása vagy kizárása a szakkérdés tárgya, amelyet nem befolyásol, hogy a mintavétel katonától vagy általa használt eszköztől származik-e vagy sem.

További bizonyítási cselekményekről, így a felismerésre bemutatásról,⁴⁴ a bizonyítási kísérletről⁴⁵,

⁴³ HERKE Csongor: A katonai büntetőeljárás. *Jura*. 1998/1. szám, 13. o.

⁴⁴ ANTI Csaba: A felismerésre bemutatás főbb elméleti kérdései. *Magyar Rendészet*, 2007/1-2. szám, 107-116. o.; FENYVESI Csaba: A szembesítés és a felismertetés, mint büntető eljárásjogi igazságkereső kísérletek összehasonlítása. *Jogelméleti Szemle*, 2020/3. szám, 23-36. o.; FENYVESI Csaba: Felismerési kísérlet a bűnügyekben. *Magyar Jog*, 2021/1. szám, 22-28. o.

⁴⁵ BUDAHÁZI Árpád: A bizonyítási kísérlet múltja és jelene a jogi szabályozás tükrében. In. MADAI Sándor; PALLAGI Anikó; POLT Péter

valamint a műszeres vallomásellenőrzésről⁴⁶ is érdemes volna összegyűjteni olyan specifikumokat, amelyek hasznos ajánlásként épülhetnek be a katonai bűncselekmények nyomozásának mindennapi gyakorlatába.

5. Következtetések

A katonai bűncselekmények nyomozása (különösen a vétségi alakzatoké) rendszerint nem igényel nagyszámú speciális kriminalisztikai ismeretet, mégis – más szakterületekhez hasonlóan⁴⁷ - indokolt lehet egy olyan szabályzat összeállítása, amely aprópénzre válthatja a 12/2018. (VI.29.) BM rendelet szabályait. A szabályzat tartalmazhatná azokat a legjobb gyakorlatokat, amelyek mind az ügyészség, mind pedig a belügyi rendvédelmi szervek praxisában jelen vannak. Az előkészítő munka során indokolt az ügyészséggel történő szakmai egyeztetés, és olyan ügyek elemzése is, amelyek a katonai bíróságon sikerrel (vagy éppen kevesebb sikerrel) fejeződtek be, ugyanis ezek áttekintésével hasznos

(szerk.) *Sic itur ad astra : Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020, 105-111. o.; BUDAHÁZI Árpád: A bizonyítási kísérlet büntető eljárásjogi és kriminalisztikai aspektusai. *Magyar Jog*, 2018/4. szám, 202-209. o.

⁴⁶ BUDAHÁZI Árpád: Műszeres vallomásellenőrzés a IV. Be. tükrében. In: GAÁL, Gyula; HAUZINGER, Zoltán (szerk.): *A bűnüldözés és a bűnmegelőzés rendszertudományi tényezői*, Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, 2019, 167-172. o.; BUDAHÁZI Árpád: Bizonyítási problémák a büntetőeljárásban, különös tekintettel a műszeres vallomásellenőrzésre. In: KÁDÁR Hunor (szerk.) *A magyar és a román büntetőeljárás törvénykönyv vitatott és problémás kérdései*, Kolozsvár, Forum Iuris, 2019, 41-54. o.

⁴⁷ KOVÁCS Gábor: A helyszíni szemle normatív szabályozása. *Jog Állam Politika*, 2014/2. szám, 67-81. o.

tapasztalatok, és a jövőbe mutató javaslatok építhetőek be az említett szabályzatba.

Bár a vonatkozó BM rendelet rendelkezik arról, hogy az újabb bűncselekmények megelőzése érdekében a nyomozás során fokozott figyelemmel kell lenni a bűncselekmény elkövetését elősegítő vagy megkönnyítő okok és körülmények felderítésére,⁴⁸ a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy erre kevés energia jut. Pedig a „szélesítés” sok olyan körülményt tárhat fel, amely segíthet megelőzni újabb bűncselekmények előfordulását, így végső soron az adott szervezeti egység tehermentesítését eredményezheti. Például, ha egy alaposabb vizsgálat azt állapítja meg, hogy a parancsnoki ellenőrzés gyakorlatának a helytelensége, hatékonyságának alacsony foka vezetett oda, hogy a szolgálatban a katona elaludhatott, akkor arra lehet olyan intézkedéseket hozni, amelyek a hatékonyság növelésével megelőzik a jövőbeli hasonló eseteket. Ugyanígy megelőző vezetői intézkedés szükséges egy olyan szervezeti egységben, ahol rendszeresek a konfliktusok, és ezek alárendelt megsértése vagy szolgálati tekintély megsértése bűncselekmény elkövetésében csúcsonodtak ki. A körülmények feltárásában a parancsnokok és az ellenőrzési szolgálatok munkatársai működhetnek együtt és javasolhatnak megoldást. Ilyen javaslat lehet, hogy az olyan ellenőrzések során, ahol fegyelmesértés, esetleg katonai bűncselekmény leleplezése várható, hasznos, ha jelen van a fegyelmi tiszt (katonai nyomozótiszt) is, aki tanácsaival, javaslataival segítheti az ügy bizonyítását és a tanulságok levonását. Valamint ilyen javaslat lehet az a mind gyakrabban használt módszer is, hogy az ellenőrző előjáró készítsen fényképfelvételt a jogsértő cselekményről. Ennél talán még hatékonyabb módszer a rövid videófelvétel készítése, ahol a cselekmény összefüggéseiben és

⁴⁸ 12/2018. (VI.29.) BM rendelet 13. §.

folyamatában mutatható be, így bizonyító ereje nagyobb lehet. Egy készülő szabályzatban érdemes lenne a digitális eszközök szerepének jelentőségéről, felhasználásáról, és különösen a használat jogi alapjairól és metodikájáról egy külön fejezetben rendelkezni.

Tanulmányom elsősorban a kihallgatás - ha lehet így fogalmazni - „katonai kriminalisztikai” (katonai nyomozástani) aspektusait dolgozta fel, amelyet gondolatébresztőnek szántam. Érdemes volna egy nagyobb terjedelmű kriminálmotodikai tanulmány keretein belül ügyészek és a vétségi katonai büntetőeljárásban nyomozó fegyelmi tisztek tapasztalatainak beépítésével a legjobb gyakorlatokat összefoglalni, amely kiindulópontja lehet az említett szabályzat tervezetének.

MŰHELY

Kui László

Katonai határvédelem vagy rendészeti határőrizet?

1. Bevezető

A címben felvetett kérdés indító gondolatát egy a 2020. év novemberében megjelent sajtóhír adta, amely szerint a francia köztársasági elnök egy „valódi” európai határvédelmi rendőrség létrehozását szorgalmazza a terrorfenyegetettség, a kábítószer-kereskedelem és az irreguláris bevándorlás elleni küzdelem megerősítése érdekében.¹ Hosszú évtizedek után a katonai felhangokat magában hordozó „határvédelem” kifejezés 2015-től, az Európát és hazánkat érintő tömeges méretű irreguláris migrációs folyamatok bekövetkezésétől vált általánosan használt terminológiává az irreguláris migrációval és a terrorizmussal összefüggő hazai és nemzetközi média hírekben. A tömeges méretű irreguláris migrációs folyamatok kezelése során bevezetett rendészeti intézkedésekről született tudósításokban azonban egyre inkább megfigyelhetővé vált, hogy a határvédelem kifejezés a riporter-újságírói oldalt követően fokozatosan elterjedt a különböző szakpolitikai, majd rendészeti szakmai jellegű nyilatkozatokban is.² Napjainkban már az Európai Bizottság hivatalos honlapján is a határvédelem kifejezés szerepel az uniós dimenziójú, súlyos bűncselekmények és a terrorizmus

¹ France's Macron wants 'real' police protecting EU borders. Letöltve: <https://www.dw.com/en/frances-macron-wants-real-police-protecting-eu-borders/a-55512155> (Letöltés ideje: 2020. november 10.)

² KUI László: A határőrizeti célú ideiglenes biztonsági határzár továbbfejlődése, avagy a második kerítés mindent megold? *Hadmérnök*, 2017/4. szám, 68-69. o.

relációjában, illetve a koronavírus járvány kapcsán bevezetett határrendészeti intézkedések is „határvédelemi tevékenység”-ként kerülnek nevesítésre. Az előzőkben leírtak alapján egyfajta fogalomzavar érzékelhető, ezért szükségesnek tartom a határellenőrzés és a határvédelem alapfogalmainak, történeti előzményeinek és tevékenységrendszerének összehasonlító vizsgálatát annak érdekében, hogy a kérdéssel összefüggésben egy világosan átlátható kép rajzolódhasson ki.³

2. A témához kapcsolódó fogalmi háttér

A határellenőrzési tevékenységgel összefüggésben Magyarország tekintetében – európai uniós és schengeni tagállamként – első körben a Schengeni határ-ellenőrzési kódexben (a továbbiakban: Kódex) meghatározott alapfogalmak alkalmazását tartom helytállónak.

A Kódex alapján a határellenőrzés a határon a Kódex előírásainak megfelelően és annak alkalmazásában végzett, a határforgalom-ellenőrzésből és határőrizetből álló tevékenység,⁴ kizárólag a határ átlépésére irányuló szándék vagy az átlépés esetén, minden más októl függetlenül. A fogalommeghatározás alapján tehát a határellenőrzési tevékenység két jól elkülöníthető alrendszerre osztható, a határőrizetre és a határforgalom ellenőrzésére, illetve a

³ Bizonyos mértékig folytatva Ritecz György által elkezdett folyamatot, mely a fogalmak szakmai tisztázására törekszik. RITECZ György: Minden legyen az ami, a krumpliceles legyen krumpliceles... *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVII.*, 2016, 119-126. o.

⁴ A Schengen Katalógus viszont még e fogalomkörbe tartozóan fogalmazta meg a kockázatelemzést és a bűnügyi nyomozást is. Erre hívja fel a figyelmet többek között RITECZ György – SALLAI János: *A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0.* Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2016, 132. o.

fogalomból következően a határellenőrzési tevékenységet a személyek határátlépési szándéka, vagy határátlépése váltja ki. A Kódex preambulumban leírtak szerint a tagállamoknak nemzeti joguknak megfelelően ki kell jelölniük a határellenőrzési feladatokért felelős nemzeti szolgálatot vagy szolgálatokat. Amennyiben egynél több szolgálat felelős ugyanabban a tagállamban, közöttük szoros és állandó együttműködésnek kell lennie. E dikció számomra egyértelműen azt jelenti, hogy a Kódex a határellenőrzésre, mint rendészeti tevékenységre asszociál, amelynek végzése rendészeti szerv feladata.

A határforgalom-ellenőrzés a határátkelőhelyeken végzett ellenőrzés annak megállapítására, hogy a határt átlépni szándékozó személyek, beleértve a birtokukban lévő közlekedési eszközöket és tárgyakat, beléptethetőek-e a tagállamok területére, illetve elhagyhatják-e azt, ebből következően a határforgalom-ellenőrzés csak a schengeni külső határokon kijelölt határátkelőhelyeken végezhető rendészeti tevékenység, amelynek célja annak ellenőrzése, hogy a személyek okmányaikkal, járműveikkel és tárgyaikkal együtt megfelelnek-e a be- és kiutazási feltételeknek.

A határőrízet – mintegy a határforgalom-ellenőrzés kiegészítéseként – a határok őrizetét jelenti a határátkelőhelyek között, valamint a határátkelőhelyeknek a hivatalos nyitvatartási időn túli őrizetét, a határforgalom-ellenőrzés megkerülésének megakadályozása érdekében. A határátkelőhelyek közötti határok a Kódex alkalmazásában a „zöldhatárt” jelentik, amelyek őrizete szintén rendészeti tevékenységként folyik, célja az államhatár engedély nélküli, vagy meg nem engedett módon történő átlépésének megakadályozása.

A Kódex a határvédelmet, mint alapfogalmat, illetve tevékenységet nem definiálja⁵, illetve a biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégiában sem szerepel a határvédelem kifejezés még a hibrid, vagy a CBRN fenyegetésekkel szemben sem.⁶ Érdekes tény ugyanakkor, hogy a 2019 decemberében hatályba lépett új Frontex-rendelet az Európai Határ- és Parti Őrség egyik alkotóelemének megnevezése „Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség”, annak ellenére, hogy maga a rendelet kizárólag az európai integrált határigazgatással összefüggő szabályozásokat tartalmaz.⁷ Ennek oka nagy valószínűséggel a bevezetésben említett „határvédelem” terminológia 2015 utáni fokozatos nemzetközi elterjedésében keresendő.

A határvédelem fogalmát a Rendészettudományi Szaklexikonban úgy találhatjuk meg, mint az ország elleni katonai támadás esetén a határterületen megvalósított katonai védelmi tevékenységet. Alapvetően a magyar honvédség csapatainak olyan védelmi harctevékenységről van tehát szó, amely az agresszor támadásának megállítására, megsemmisítésére, majd az eredeti helyzet visszaállítására irányul.⁸ Ebben a kontextusban egyértelmű, hogy a

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 rendelete (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) (kodifikált szöveg), preambulum (18) pont, 2. cikk, fogalommeghatározások.

⁶ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági És Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának, a biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia, Brüsszel, 2020.7.24., COM(2020) 605 final.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1896 rendelete (2019. november 13.) az Európai Határ- és Parti Őrségről, valamint az 1052/2013/EU és az (EU) 2016/1624 rendelet hatályon kívül helyezéséről. 5. cikk.

⁸ Vö. BODA József (főszerk.): *Rendészettudományi Szaklexikon*. Budapest, Dialóg Campus, 2019, 246. o.

határvédelem külső katonai támadástól való védelmet, mint katonai eszközökkel és módszerekkel megvalósított tevékenységet jelent. Ugyanakkor a rendőrség alapfeladatai között az Alaptörvény az államhatár rendjének védelmét és nem magának az államhatárnak a védelmét nevesíti.⁹

Az államhatár rendjének védelmével összefüggő feladatok a Rendőrségi Törvényben kerültek nevesítésre, amelyek a törvény alapján az alábbiak:

- *őrzi az államhatárt, megelőzi, felderíti, megszakítja az államhatár jogellenes átlépését, részt vesz a jogellenes bevándorlás megakadályozásában,*
- *ellenőrzi az államhatáron áthaladó személy- és járműforgalmat, a szállítmányokat - ide nem értve a Közösségi Vámkódex létrehozásáról szóló 2913/92/EGK rendeletben meghatározott vámellenőrzést -, valamint végzi a határátléptetést, továbbá biztosítja a határátkelőhelyek rendjét, valamint végzi a közúti határátkelőhelyek üzemeltetését, és a fenntartásukra és fejlesztésükre vonatkozó feladatok végrehajtását,*
- *irányítja a határesemények kivizsgálásával megbízott magyar szervek tevékenységét, felügyeli az államhatár felmérésével, megjelölésével, a határjelek felújításával kapcsolatos munkák végzését,*
- *megteszi az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedéseket,*

⁹ Magyarország Alaptörvénye 45. és 46. cikk.

továbbá elhárítja az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekményeket.¹⁰

Látható, hogy e feladatok tartalma nem felel meg a határvédelem fogalom tartalmi elemeinek, végrehajtásukra csak rendészeti eszközökkel és módszerekkel kerülhet sor. A törvény egyéb részei nem tartalmazzák a határvédelem kifejezést, nem határoznak meg államhatárral összefüggő védelmi feladatokat.

Úgy vélem, hogy az alapfogalmak és az alapvető jogi szabályozási háttér rövid áttekintésével jól elhatárolhatóvá és beazonosíthatóvá válik a határellenőrzés és a határvédelem tartalma, feladatrendszere és e tevékenységeket végrehajtók köre. Mégis jogosan merülhet fel a kérdés, hogy mindezek ellenére Magyarországon miért használják következetesen a határvédelem kifejezést a rendőrség államhatárral összefüggő rendészeti tevékenységeire, illetve a Magyar Honvédség erői és eszközei pontosan milyen szerepet játszanak az államhatár őrizetének, mint rendészeti feladatnak a végrehajtásában¹¹. A kérdésre a választ a cikk következő – a határvédelem történelmi előzményeit a jelen korig vizsgáló – részében fejtem ki részletesebben.

3. A határvédelem történelmi előzményei

A magyar határvédelem történelmi előzményei a honfoglalás és államalapítás koráig nyúlnak vissza. A Kárpát-medence elfoglalását követően az országterület külső fegyveres

¹⁰ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. § (2) bek.

¹¹ A tanulmány írásakor (2020. november) a Magyar Honvédség már részt vesz a koronavírus járvánnyal összefüggésben elrendelt kijárási tilalom és a közterületi maszkviselés betartásának ellenőrzésében is.

támadástól való védelme érdekében több katonai jellegű megoldást alkalmaztak, amelyek közül a legfontosabb védelmi elem az ún. gyeprürendszer volt. A gyeprürendszer a határok mentén egyébként is meglévő természetes akadályok (hegyvidék, folyók árterületei, mocsarak) mesterséges védművekkel (sáncok, földvárak) történő kiegészítését jelentette, amelyet eltorlaszolható kapukkal láttak el a határátkelés biztosítása érdekében. Egymás mögött több gyeprüvonal létezett, amely a mai többlépcsős, többvonalas határórizeti rendszer elődjeként is azonosítható. A gyeprürendszert nem vonalszerűen kijelölt államhatárként kell elképzelni, hanem felépítésénél és egyes elemeinek jellegénél fogva 50-100 km szélességű zónajellegű határt képezett, élőerejét a katonai segédnépekből (besenyők, szászok, székelyek) kikerülő személyek alkották. Az így kialakított határvédelmi rendszer alaprendeltetése egyértelműen katonai, célja külső fegyveres betörés esetén legalább az első csapás felfogása, a támadók feltartóztatása addig, amíg a mélységből előre vont katonai egységek harcba tudnak szállni a betörő ellenséggel.

Az 1241-es mongol támadás felfedte a statikus határvédelmi elemként funkcionáló gyeprürendszer hiányosságait, 1241. március 12-én a tatár sereg áttört a megerősített Vereckei-hágón és megsemmisítette a hágó védelmére küldött királyi haderőt, amellyel megnyílt számukra az út az ország mélysége felé. Az 1285-ben bekövetkezett második mongol támadás szintén sikeresen törte át a határvédelmi rendszert, a mongol csapatok ekkor Pest alá is eljutottak, de a királyi haderő ezúttal már sikeresen szállt harcba velük.¹²

¹² KRISTÓ Gyula: *Magyarország története 895-1301*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 227-232. o.

Mindkét mongol támadás során felismerhetővé vált, hogy a jövőben a katonai védelmet a műszakilag jobban megerősített, kőből épült várakra kell alapozni, ugyanis a mongolok magyarországi hadjárataik során sehol sem tudták elfoglalni a nagyobb méretű, kőből épült várakat (Esztergom, Fehérvár, Veszprém, Sopron, Pozsony, Nyitra, Fülek).¹³ Ez a felismerés indította arra IV. Béla királyt, hogy a tatárok kivonulását követő újjáépítési folyamat során országosan elrendelje a régi ispánsági várak felújítását, továbbfejlesztését, illetve új kővárak építését. A várépítéseket a királyi hatalom kezdte meg, amelybe fokozatosan bekapcsolódtak a nagybirtokosok, különösen mivel a birtokadományokat a király sok esetben a birtokon történő várépítéshez kötötte. IV. Béla haláláig már kb. 100 kővár épült, amelyek száma a 13. század végére csaknem 300-ra növekedett.¹⁴

A tatár támadások veszélyének megszűnését követően a 13. század végétől azonban déli irányból újabb katonai fenyegetés kezdett kibontakozni. Anatólia nyugati végén egy új állam formálódott, amelyet első uralkodójáról (Oszman Beg) Oszmán országának (Osman Eli), az állam vezetői magukat Oszmán bég követőinek hívták. 1391-ben az al-dunai Galambóc várának sikeres elfoglalásával az Oszmán Birodalom a Magyar Királyság közvetlenül szomszédos államává vált, és a törökök hamarosan kisebb támadásokkal kezdtek betörni a Szerémségbe és Temes vármegyébe. Zsigmond király a nikápolyi vereséget követően belátta, hogy

¹³ B. SZABÓ János: *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*, Budapest, Corvina Kiadó, 2007, 144-154. o.

¹⁴ ZSOLDOS Attila: A magyar hadtörténet első évszázadai. Hadakozók és hadsereg az Árpádok korában (11-13. század). In: KIRÁLY Béla – VESZPRÉMY László (szerk.) *A magyar hadtörténelem évszázadai*, Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003, 22-23. o.

hosszabb távú védekezésre kell felkészülni a török fenyegetéssel szemben, amelynek kulcsa az országhatárokat védő végvárrendszer lehet.¹⁵ A hosszú ideig fenntartható, hatékony katonai határvédelem kialakításához a megfelelő anyagi feltételek nem álltak rendelkezésre, ezért Zsigmond első lépésként szervezési megoldást választott, amelynek lényege, hogy elrendelte az al-dunai határvárok (Szörényvártól az Adriai-tengerig¹⁶) királyi kézbe vételét, majd megerősítését, illetve újabb várak építését. Ezzel egy időben megkezdte az Árpád-házi uralkodók korától létező bánságok és délvidéki vármegyék katonaságának egy irányítás alá szervezését. A déli határvidék védelmének szempontjából kulcsfontosságú 1397-es országgyűlésen a védelem további megerősítéséhez létrehozták a telekkatonaság (militia portalis) intézményét, amellyel a király nagy létszámú, a határvidéken bevethető könnyűlovasságot akart létrehozni.¹⁷ A teljes déli végvárrendszer kiépítését Mátyás király fejezte be a 15. század végére, ekkorra a végvárrendszer várai két párhuzamos vonalat alkottak. A rendszer első vonalában lévő várak fő feladata a törökök előre nyomulása megállítása volt, a második vonalé pedig a török portyázók feltartóztatása. A várak katonasága maga is folyamatos harctevékenységet folytatott, ostrommentes időszakban portyákat vezettek a török csapatok ellen, ostrom

¹⁵ ÁGOSTON Gábor: Az iszlám erős védőgátja: az oszmán hódítás és a magyarországi oszmán végvidék. In: KIRÁLY Béla – VESZPRÉMY László (szerk.) *A magyar hadtörténelem évszázadai*, Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003, 61-62. o.

¹⁶ SALLAI János: *A magyar határőrizet története. Főiskolai jegyzet*, Szentendre, Kossuth Lajos Katonai Főiskola Határőr Tanszék, 1994, 10. o.

¹⁷ PÁLFFY Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*, 1996/2–3. szám, 167-168. o.

idején pedig a cél a vár lehető legtovább (legalább a felmentő sereg érkezéséig) történő megtartása volt.

Ebben a korszakban vonalszerűen megállapított határokról továbbra sem lehet beszélni, a végvárak egy határvédelmi zóna részét képezték. A végvárrendszer határvédelmi szerepe kettős feladatrendszeren alapult. Egyrészt a végvárakat az ország területét támadó seregek megkerülhették ugyan, ez azonban azzal járt, hogy a várak portyázó hadereje zavaró harccal támadni kezdte a felvonulási és utánpótlási útvonalakat, másrészt menedéket nyújtottak a határterületi lakosság részére.¹⁸

A végvárrendszer legnagyobb gyengeségét az ellátási problémák jelentették, amelyek már a 16. század végére kiütköztek. A fegyverzettel, hadianyaggal, élelemmel és a várkatonaság fizetéssel történő ellátásához szükséges állami apparátusok létrehozására kerültek, ugyanakkor az ellátási költségeket csak részben sikerült finanszírozni. Indokoltsága végül az 1699-es karlócai békekötéssel¹⁹ megszűnt, azonban a még mindig jelentős katonai erővel rendelkező Oszmán Birodalommal szemben a déli határok védelme továbbra is alapvető feladatként jelentkezett, amelyeket a 18. század elején

¹⁸ VARGA Zsolt: A határvédelmi objektumok, létesítmények, eszközök fejlődésének történeti áttekintése. *Műszaki Katonai Közlöny*, 2018/1. szám, 302. o.

¹⁹ A karlócai békeszerződés több okból is alapvető változásokat hozott a magyar határőrizetben. Az egyik változás magával az államhatárral függ össze, ugyanis a békeszerződést követően a déli határokat pontosan kijelölték és kitűzték, illetve a határ húzódását és a határjeleket térképszelvényeken is megjelenítették. Ezzel a korábbi időszakokban kialakult, zóna jellegű határ egzaktan kijelölt vonalszerű határrá vált.

megszervezett katonai határőrvidékek voltak hivatottak ellátni.²⁰

A katonai határőrvidékek alapjainak lerakása a 18. század első évtizedében az Udvari Haditanács koncepciója alapján valósult meg. A bécsi katonai vezetés minőségileg új határvédelmi övezeteket kívánt létrehozni. Az Udvari Haditanács elképzeléseinek megfelelően megszervezték az ún. katonai határőrvidékeket, amelyek a határvédelem alapjaivá váltak a korábbi végvárrendszer helyett. Az 1760-as évekig fokozatosan megszervezték a katonai határőrvidékeket az Adriai-tengertől Erdélyig.²¹ A katonai határőrvidékek személyi állományának gerincét a császári-királyi katonai egységek alkották, amelyek zömét a török határ mentén fekvő öt nagy erődben (Aradon, Brodban, Eszéken, Péterváradon és Szegeden) elhelyezett összesen kb. 11 000 katona képezte. Az öt nagy erőd között kisebb várakból, palánkokból és őrhelyekből álló védelmi hálózatot hoztak létre, illetve rác helyőrségeket helyeztek el. A védelmi hálózat mentén letelepítették a hódoltságai oszmán végvidékek haderejéből átállt, illetve a Szerbia északi részéről a Magyar Királyság területére menekült délszláv (rác) katonaságot és katonaparasztságot.²² A feladatrendszer alapját továbbra is a

²⁰ PÁLFFY Géza: A törökellenes határvédelmi rendszer a 16-17. században. In: KIRÁLY Béla – VESZPRÉMY László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003, 86-88. o.

²¹ SALLAI János: Határkitűzés és határvédelem (katonai határőrvidékek) a karlócai békeszerződés után. In: PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – BODA József – ISASZEGI János (szerk.): *Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017, 369. o.

²² CZIGÁNY István: A 17. és 18. századi törökellenes védelmi rendszer. In: PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – BODA József – ISASZEGI János

külső katonai támadás elhárítása jelentette a magyar-török határon, emellett azonban megjelentek a határőrizeti rendészeti elemek is, mint a csempészet, a török tartományokba való kiszökések (kivándorlás) megakadályozása, valamint a pestisjárvány bejutásának megakadályozása a „veszteglőintézetek” (karantén) fegyveres biztosításával.²³

A kiegyezést követően felismerték, hogy a határőrvidéki rendszert nem lehet tovább fenntartani, mert összeegyeztethetetlen az 1867-ben létrejött dualista berendezkedéssel. Ferenc József ezzel egyetértett, ezért 1886-ig fokozatosan felszámolták a katonai határőrvidékeket. A kiegyezést követő másik lényeges körülmény, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában ekkor került át a határőrizet a honvédelem területéről a rendvédelem területére, megkezdődött a határőrizet rendészeti jellegének erősödése.

A dualizmus korában a Magyar Királyság határszakaszainak hossza összesen 4166 kilométer hosszú volt. Ebből 2874,54 kilométert tett ki az Osztrák Császársággal és a Bosznia-Hercegovinával közös határszakasz hossza, amely szakaszokon az államhatár – a mai schengeni belső határszakaszokhoz hasonlóan – bárki által, bárhol és bármikor szabadon átléphetők voltak, illetve vámmentesen bonyolódott az áruforgalom a határátkelőhelyeken.²⁴ Mindezekből kifolyólag határőrizetről csak az összesen 1291,46 kilométeres román és szerb (külső) határszakaszon lehetett beszélni.

(szerk.): *Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017, 399-400. o.

²³ FÉNYES Elek: *Magyarország leírása.* Pest, Beimel, 1847, 153. o.

²⁴ VEDŐ Attila: *Idegenellenőrzés a dualista Magyarországon. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIX.* Pécs, 2017, 261-268. o.

A határszakaszok jellegének változása mellett (külső és belső határszakaszok létrejötte) a határőrizet tekintetében további változást jelentett, hogy ebben a korszakban a határőrizetben már döntő súllyal jelentek meg a rendészeti elemek és a határőrizet ekkor vált külön a határvédelemtől.²⁵

Az akkor használt szakmai terminológia szerint a magyar határőrizet három fő elemből állt, a határvonala őrzéséből (határőrzés), a határforgalom ellenőrzéséből (határforgalom-ellenőrzés) és a határrend felügyeletéből (határrendészet), amely a gyakorlatban azt jelenti, hogy minden, az államhatárral kapcsolatos rendészeti feladat a határőrizet fogalomkörébe tartozott.

Az 1900-as évek elején már érezhetőek voltak azok a feszültségpontok a nemzetközi politikában, amelyek végül is elvezettek az 1. világháború háború kitöréséhez. A háborús feszültség és a háborús viszonyokra való felkészülés a rendészeti területen is befolyásolta a feladatrendszert, a határőrizet tekintetében megkezdődött a háborús viszonyok közötti határőrizetre, a katonai határőrizetre történő felkészülés. Az 1909-ben a katonai határőrizet tárgyában készült utasítás²⁶ tervezete bevezetőjében egyértelműen leírja, hogy a határőrizetben részt vevő csendőrség, pénzügyőrség és a határrendőrség alapfeladatai ellátása mellett a katonai határőrizetben békében és háborúban egyaránt közreműködni köteles. Elrendelték a katonai határőrizetben érintett

²⁵ PARÁDI József: A magyar határőrizet a kiegyezéstől a második világháború kitöréséig, 1867-1939. In: PÓSÁN László – VESZPRÉMY László – BODA József – ISASZEGI János (szerk.): *Őrök, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2017, 482-483. o.

²⁶ *Utasítás a katonai határőrizet tárgyában a M. Kir. Honvédség, Népfelkelés, Csendőrség, Pénzügyőrség és Határrendőrség számára.* Tervezet., Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1909, 7-68. o.

csendőrőrsök honvédségi erőkkel történő megerősítését, a csendőrök hadi töltenyekkel történő ellátását, valamint a csendőr állomány képzését rajszintű harcászati feladatokra. 1912. évi LXIII. törvénycikkben foglaltak alapján a magyar határőrizeti szervezetek csak akkor kerültek a véderő alárendeltségébe, ha illetékességi területük hadművelési területté vált, azonban már a harcselekmények kezdetén, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakban fontos szerepet töltenek be a határok biztosításában. A katonai határőrizetre történő felkészülés időszakában a határszéli csendőrőrsök körletei kibővítésre kerültek, hogy adott esetben alkalmassá váljanak nagyobb létszámú személyi állomány befogadására.²⁷ Az őrsöknél alapvető erődítési munkálatokat végeztek el, azokat futóárokrendszerrel, tüzelőállásokkal vették körül, amelyeket drótakadályokkal is megerősítettek, valamint a rendszeresített lőfegyverek hatásos lőtávolságán belül a kilövést akadályozó aljnövényzetet eltávolították. Az összeköttetés biztosítása érdekében az őrsöket optikai távjelző készülékkel látták el, amelynek alkalmazására a csendőrök kiképzését a hadsereg hajtotta végre.²⁸

Megállapítható, hogy az I. és II. világháború időszakában egyértelműen a katonai határvédelem került előtérbe, a határőrizethez ebben az időszakban szinte kizárólag a külső fegyveres támadástól való védelem kapcsolható.²⁹ Különösen igaz ez a II. világháború időszakára, amikor a keleti határokat védő határ vadász zászlóaljok felszerelésre kerültek

²⁷ VEDÓ Attila: A Magyar Királyi Csendőrség teendői a külföldiek ellenőrzésének szabály- és szervezetrendszerében 1881-1938, *Rendvédelem-történeti Füzetek XXVI. évf.*, 2016. 139-179. o.

²⁸ PARÁDI: i. m. 495-496. o.

²⁹ HAUTZINGER Zoltán: A határvédelem arca. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXII.*, Pécs, 2020, 95-96. o.

könnyű tüzérségi eszközökkel, golyósórókkal, nehéz géppuskákkal, illetve a határvonal mentén műszaki erődítések is kiépítésre kerültek.

A II. világháború végén a magyar határvédelmi rendszer összeomlott, ezért a Honvédelmi Minisztérium rendeletével létrehozott honvéd határőrség kezdte meg a határok őrizetét, a háború utáni helyzetnek megfelelő gyenge infrastruktúrális feltételekkel és felszereltséggel. A határőrizet alapfeladatát a csempészet megakadályozása, a tiltott határátlépők, háborús bűnösök elfogása jelentette, amely elsősorban újra rendészeti feladatként jelentkezett, illetve az 1945-ben belügyi alárendeltségben létrehozott Határrendőrség kezdte meg a határforgalom ellenőrzését.

A határőrizet rendészeti feladatai mellett azonban már 1947-ben újra megjelentek a katonai jellegű határvédelmi elemek. A nemzetközi politikai helyzetben ekkorra már egyértelműen érezhető volt a feszültség az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió, valamint azok szövetségesei között. Ezzel egyidőben a szovjet befolyás alatt álló Jugoszlávia politikailag letért a szovjetek által kijelölt útról, amely magyar részről a határőrizetben az „ellenségessé” vált déli és nyugati viszonylatokba való erőátcsoportosítást eredményezett. Az erőátcsoportosításon kívül az osztrák és jugoszláv viszonylatban műszaki zárrendszer (aknazár, szögesdrót kerítés, torlaszok, növényzet letarolása) kiépítése kezdődött meg, amely 1955-ben fejeződött be.³⁰ A műszaki zár jugoszláv viszonylatban nagy mélységben vasbeton építményekkel, harckocsik és gyalogság elleni, szilárd akadályokkal került kiegészítésre, mivel a Rákosi-féle vezetés komolyan hitte, hogy

³⁰ FÓRIZS Sándor: Az államhatár műszaki megerősítésének kezdete 1948-ban. *Hadtudomány*, 2015/online szám.

amerikai csapatok szállhatnak partra a Balkánon és a jugoszláv hadsereggel együtt megtámadhatják Magyarországot.

A határőrizet markánsan katonai jellegét bizonyítja, hogy 1950-ben a politikai döntés alapján létrejött ÁVH Belső Karhatalom és Határőrség – immár, mint belügyi szerv – részére a honvéd határőrség nemcsak a meghatározott létszámú állományt, hanem golyósórókat, géppuskákat, aknavetőket és páncéltörő ágyúkat is átadott.³¹

Az aknazár 1956-ban a kedvezőtlen társadalmi fogadtatás miatt felszedésre került, azonban az októberi forradalmat követően a nyugatra kiszökő magyar állampolgárok magas száma miatt a politikai vezetés az osztrák viszonylatban újra az aknazár és tuskésdrót kerítésrendszer letelepítése mellett döntött, amelyet annak gyors elavulása és a nemzetgazdaságnak okozott veszteségek miatt 1965-ben a szovjetektől átvett SZ-100-as elektromos jelzőrendszer (EJR) váltott fel. Az egészen 1989-ig üzemelő EJR létesítésnek oka döntően rendészeti volt, a tiltott határátlépések, a csempészet és az ellenséges ügynökök mozgásának megakadályozása, azonban még ekkor is felmerült két katonai jellegű indok. A két katonai jellegű indokból az egyik az volt, hogy az osztrákok hadászati célú erőcsoportokat építettek a határ közelében, a másik pedig az, hogy az osztrákok határvédelmi egységeket szerveztek 12 századdal, bár kétségtelen az is, hogy az EJR alkalmatlan lett volna katonai támadás elhárítására.³²

A II. világháború és a rendszerváltás közötti időszakban a határőrizet katonai jellegét a katonai műszaki létesítmények

³¹ FÓRIZS Sándor: A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945-1950). *Magyar Rendészet*, 2015/6. szám, 100. o. 1. melléklet.

³² SALLAI János: *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012, 41-47. o.

és fegyverzet mellett alapvetően határozta meg a jogszabályi környezet is. Az 1949-ben elfogadott magyar alaptörvény, az Alkotmány nem rendelkezett a fegyveres erőkről, tehát a Határőrségről sem.

1974-ben megjelent a Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről szóló 40/1974. (XI. 1.) MT rendelet, amely meghatározta többek között a határőrség feladatrendszerét. A határőrség feladataként az államhatár őrzését, jogellenes átlépésének megakadályozását, a határforgalom ellenőrzését és a határrend fenntartását rendészeti feladatkörben határozta meg, amelyet azért tartok különösen fontosnak, mert jogszabályi szinten ekkor kerültek szétválasztásra e feladatrendszerek, így a továbbiakban már nem a határőrizet fogalomkörébe tartozott minden, az államhatárral kapcsolatos rendészeti tevékenység. A rendelet határvédelmi feladatokat nem határozott meg, ugyanakkor kimondta, hogy a határőrség része a Magyar Köztársaság fegyveres erőinek és feladatait a néphadsereggel és a társ fegyveres testületekkel végzi.³³ A határőrség fegyveres erő státusza alaptörvényi szinten az 1989. évi alkotmánymódosítás során került rendezésre, ekkor viszont a fegyveres erők és a rendőrség címszó alatt a határőrség feladataként kizárólag a haza katonai védelme került megfogalmazásra, a rendészeti feladatokról nem rendelkeztek. Az újabb 1993-as alkotmánymódosítással született meg a határőrség kettős – katonai erő és rendészeti feladatokat ellátó fegyveres szervezet – rendeltetése és sajátos jogállása, amely egészen 2005-ig fennállt.³⁴ A határőrség kettős rendeltetését és határvédelmi

³³ A Magyar Népköztársaság államhatárának őrizetéről szóló 40/1974. (XI. 1.) MT rendelet

³⁴ HAUZINGER Zoltán: A Határőrség alkotmányos szabályozása. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XXII.*, Pécs, 2017, 50. o.

feladatait egyértelműsítette az 1997-ben elfogadott határőrizeti törvény, amely szerint államhatár őrzése és védelme a fegyveres erők (így tehát a határőrség is) feladata. A határőrség kettős rendeltetésű, sajátos jogállású és szervezetű fegyveres szerv, amely a haza katonai védelmét a fegyveres erőkre, a határrendészeti feladatait a határőrizeti törvény rendelkezései, valamint a rá vonatkozó más törvények és jogszabályok alapján hajtja végre. A törvény részletesen szabályozta a határőrség rendészeti feladatrendszerét, emellett azonban külön paragrafusban kerültek meghatározásra a – többek között a honvédelmi törvényből is származó – határvédelmi feladatok.³⁵

A rendszerváltást és a Nyugat-Európához való közeledés megkezdését követően logikus lépésnek kellett volna lennie a határőrség katonai jellegének megszüntetésének és tisztán rendészeti szervvé válásának, azonban ez a folyamat a határőrségen kívül álló okok miatt már a kezdetén megtorpant.³⁶

Egyik ilyen ok volt, hogy a minisztertanácson belül is eltérő vélemények alakultak ki a határőrség további feladatrendszerét és alárendeltségét illetően, olyan elképzelések is születtek, hogy a határőrség fegyveres erőként teljes egészében a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségébe kerüljön, vagy legalább a határőrizeti feladatok végrehajtása váljon a honvédség feladatává. Végül az a döntés született,

³⁵ *A határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény.*

³⁶ A rendszerváltást követően a rendőrségnél is hasonlóan alakult a demilitarizálás kérdése. Egyértelmű igényként jelentkezett a rendőrség demilitarizálása, azonban az 1994-es rendőrségi törvény és az 1996-os szolgálati törvény szelleme a rendőrségi szolgálatellátást a katonai szolgálatellátás mintájára szabályozta. Lásd: CHRISTIÁN László: *Rendőrség és rendészet*. In: JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.) *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 2016, 682. o.

hogy a határőrség teljes feladatrendszerével maradjon belügyi alárendeltségben.

A másik okot a délszláv válság kitörése jelentette, amellyel kapcsolatban a határbiztosítási feladatok végrehajtására a határőrség, mint belügyi szerv szervezetén belül rendészeti akciószázadokat, későbbi nevükön határvadász századokat hoztak létre.³⁷ A századok katonai elvek mentén kerültek kialakításra, alkalmazásukat ideiglenes szervezeti elemként létrehozott viszonylati parancsnokság koordinálta, feladataikat katonai fegyverzettel, járművekkel és híradástechnikai eszközökkel látták el. A katonai feladatok előtérbe kerülését jelzi az is, hogy 1995. február 1-én kiadásra került a határőrség harcszabályzata, amely meghatározta a határőr csapatok alkalmazásának elveit, normáit és az alkalmazásuk rendjét. Szabályozta a katonai tevékenységgel összefüggő – alapvetően a honvédség szárazföldi haderőnemének harcszabályzatában meghatározott elvekre alapozva – eljárásokat, a határőr csapatok védelmi harcának megszervezését, vezetését, a harc megvívását és a minden oldalú biztosítás (logisztika) kérdéseit. A katonai feladatok mellett a szabályzat kitért ugyanakkor a rendészeti feladatokban (határőrizet, határforgalom-ellenőrzés, menekültügyi részfeladatok, objektumőrizet) történő alkalmazás elveire, a végrehajtás módjára, hangsúlyozva, hogy

³⁷ KOVÁCS Gábor: A rendészet, határrendészet értelmezése a határőrségi csapaterő feladat- és tevékenységrendszerében. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények I.* Pécs, 2002, 10. o.; KOVÁCS Gábor: A határőrségi csapaterő határrendészeti alkalmazásának szükségessége, elvei, módszerei és lehetőségei. *Határőrségi tanulmányok*, 2001/6. szám, 113. o.

a határőr csapatok alkalmazását minden körülmények között a nemzetközi és a hazai joggal összhangban kell végrehajtani.³⁸

Mindezek alapján a rendszerváltástól a 2005-ig terjedő időszakban az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a határőrség egyre bővülő rendészeti feladatrendszere és számszakilag is növekvő rendészeti intézkedései ellenére fegyveres erőként került nevesítésre, feladatait 1998-ig sorállománnyal látta el, katonai fegyverzetet és felszerelést alkalmazott, határvédelmi feladatokat látott el és saját harcászati szabályzattal rendelkezett. A tisztán rendészeti szervvé válás 2005-ben következett be, amikor egy újabb alkotmánymódosítás kiemelte a határőrséget a fegyveres erők közül és rendvédelmi szervként alapfeladatául az államhatár őrzése, az államhatár rendjének fenntartása került meghatározásra.³⁹

A téma fogalmi hátterét tisztázó részben említettem, hogy a jelenleg hatályos Alaptörvény a rendőrség egyik alapfeladatául az államhatár rendjének (és nem az államhatárnak) védelmét fogalmazza meg, a rendőrségi törvény pedig rendészeti feladatként nevesíti a határőrizettel, határforgalom-ellenőrzéssel, határrenddel és a jogellenes bevándorlás megakadályozásával kapcsolatos feladatokat. E téren azonban ismét egy sajátos helyzet következett be a 2015-ös tömeges méretű irreguláris migrációs folyamatok elindulása miatt. A migrációs helyzet kezelése érdekében⁴⁰ született egyik

³⁸ A Határőrség Országos Parancsnokának 02/1995. parancsa a Határőrség Harcshabályzatának kiadására. Budapest, Határőrség Országos Parancsnokság, 1995.

³⁹ Az *Alkotmányról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2004. évi CIV. törvény.*

⁴⁰ KOVÁCS Gábor: A rendőrség vezetésirányítási rendszerének sajátosságai a migrációs válsághelyzet kezelése során. In: TÁLAS Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság.* Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 24. o.

jogszabálmódosítás révén a Magyar Honvédség tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején fegyverhasználati joggal közreműködhet az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában és az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában.⁴¹ A Magyar Honvédség határőrizetben történő alkalmazásával az állam gyakorlatilag egy rendészeti probléma, a tömeges migráció kezelését katonai erők és eszközök bevonásával kezdte meg és folytatja jelenleg is.⁴²

A határőrizeti feladatok ellátása során a Magyar Honvédség erői a saját állományukba tartozó, kijelölt parancsnok vezetésével hajtják végre feladatukat. A katona, tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetben való közreműködése során a rendőrségi törvényben nevesített több – akár személyes szabadságot korlátozó – intézkedést foganatosíthat, illetve kényszerítő eszközt alkalmazhat.⁴³ Mindezek alapján látható, hogy a katonai erővel végrehajtott feladatok is rendészeti jellegűek, a jogszabályi háttér sem nevesít katonai védelmi feladatokat e szerepkörrel összefüggésben. Ugyanakkor kétségtelen az is, hogy a honvédségi erők bevonásával militáns felszerelés, módszerek alkalmazására került sor (modern hadviseléshez kapcsolódó

⁴¹ *Egyes törvények Magyarország államhatárának hatékonyabb védelmével és a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról* szóló 2015. évi CXLII. törvény 4. §.

⁴² A tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet, mint jogi állapot 2015 óta jelenleg is fennáll, a kormány azt rendeletekkel féléves időközönként meghosszabbítja. A jelenleg hatályos rendelet szerint 2021. március 7-ig került meghosszabbításra.

⁴³ BALLA József: A Magyar Honvédség helye és szerepe a határőrizeti rendszerben. *Hadtudományi Szemle*, 2017/1. szám, 361-362. o.

drónok, katonai felderítés, ideiglenes alkalmi kötelékek bevonása, katonai járművek használata, stb.), lévén, hogy a honvédségi erők csak a rendelkezésükre álló fegyverzetet és felszerelést alkalmazhatják.⁴⁴

A katonai erők rendészeti feladatellátásra történő alkalmazása nem egyedülálló jelenség, Európa más országaiban is találhatunk rá példát⁴⁵ az irreguláris bevándorlással és a terrorizmussal összefüggésben. Egyes külföldi kutatók a határőrizettel összefüggésben már a 2000-es évek elejétől a határőrizet militarizálódásáról beszéltek az alkalmazott katonai állomány, fegyverzet, felszerelés és katonai jellegű határőrizet taktikai eljárások miatt. Ezt a folyamatot a határőrizetben alkalmazott technikai eszközökkel összefüggésben korábbi tanulmányaimban érintettem. Megállapítottam, hogy a határőrizeti technikai eszközök többsége – függetlenül attól, hogy jelenleg a határőrizetben katona, vagy rendészeti szerv tagja alkalmazza – eredetileg katonai célra kerültek kifejlesztésre és később fokozatosan elterjedtek a határőrizetben is, ennek ellenére a határőrizet technikai vonatkozásai sem felelnek meg a határvédelem haditechnikai vonatkozásainak.⁴⁶ ⁴⁷ A határőrizetben is a kor technikai- és technológiai vívmányai által nyújtott

⁴⁴ VÁJLOK László – VEDÓ Attila: Katona-e a határrendész? *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/3. szám, 115. o.

⁴⁵ KISS Lajos: A Bundesheer osztrák – magyar határszakaszon történő alkalmazásának tapasztalatai. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 1997/1. szám, 45-53. o.

⁴⁶ KUI László: A hőkép-alkotás története és gyakorlati alkalmazása. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2016/1. szám, 111-113. o.

⁴⁷ KUI László: Technikai lehetőségek a magyar–szerb viszonylat határőrizetében. *Határrendészeti Tanulmányok*, 2017/4. szám, 33. o.

képességnövelő hatás integrálása ad újszerű megközelítést, de a határőrizet elvei az „alapot” állandónak tekinthetők.⁴⁸

4. Konklúzió

Egyetértek Hautzinger Zoltán megállapításával, amely szerint a határvédelem kifejezés alatt manapság valamennyi, az ország államhatárának jogellenes átlépésének megakadályozásában testet öltő, az államhatár rendjének védelméhez köthető valamennyi jogi és technikai eszköz, illetve katonai és rendészet módszer érthető.⁴⁹ Amennyiben azonban rendésztudományi és hadtudományi szemszögből közelítjük meg a kérdést, azzal kapcsolatban több egzakt következtetésre juthatunk. Az első következtetés, hogy a magyar határvédelem jelentős történelmi múltra tekint vissza, a határőrizet története során klasszikus formája az államalapítástól egészen az 1990-es évek végéig létezett, célja egyértelmű, az ország külső katonai támadástól való védelme. A történelem során a határvédelemben érintett fegyveres szervezetek feladatrendszere azonban a 20. századtól már nem értelmezhető ilyen könnyen. Az I. világháború előtti időszakig a magyar határőrizeti szervek esetében jogi normákkal jól szabályozott rendészeti feladatrendszer és szervezet alakult ki, azonban megfigyelhető, hogy mindkét világháború időszakában teret nyertek a határvédelmi feladatok. A rendszerváltást követő időszakban a határőrség államhatárral összefüggő feladatai

⁴⁸ BALLA József : A határforgalom ellenőrzés tartalmi változásai 1990-ig. *Hadtudományi Szemle*, 2017/2. szám, 295-316. o.

⁴⁹ A jogi eszközökön belül a büntetőjogi eszközöket lásd részletesen HAUTZINGER Zoltán: Büntetőjogi válaszok a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetre Magyarországon. In: TÁLAS Péter (szerk.): *Magyarország és a 2015-ös európai migrációs válság*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 69-79. o.

tisztán rendészeti eszközökkel és módszerekkel megvalósíthatók lettek volna, azonban az ország egyik fegyveres erejeként a délszláv válság idején újra előtérbe került a határvédelem. A határőrizet, mint rendészeti feladat határvédelemtől való elválasztása véleményem szerint 2005-től következett be, amikor a határőrség tisztán rendészeti szervvé vált, viszont a határőrizet továbbra is a hatáskörében maradt. További következtetésem, hogy akár szakmai, akár tudományos szinten továbbra is szükséges a határvédelem és a határőrizet elhatárolása, mivel mindkét feladatrendszer jogi szabályozása mind európai uniós, mind nemzeti szinten világos. A jogi szabályozás alapján tehát a határőrizet a rendőrség rendészeti alapeladata, annak ellenére, hogy abban – szintén jogszabály alapján – fegyveres erőként részt vesz a honvédség is. A honvédség azonban csak rendészeti szerepkörök végrehajtásában vesz részt, ezért a rendészetben történő részvétele – külső katonai támadás hiányában – nem jelent automatikusan határvédelmet. A határvédelem és a határőrizet világos elhatárolhatósága ellenére azonban napjainkban úgy tűnik, hogy – hasonlóan a rendvédelem és rendészet fogalmainak keveredéséhez⁵⁰ – a határvédelem kifejezés egyre inkább a határőrizet szinonimájává válik.

⁵⁰ HAUTZINGER Zoltán: A fegyveres szervek rendeltetésének alaptörvényi szabályozása. In: DRINÓCZI Tímea (szerk.) *Magyarország új alkotmányossága*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2011, 70. o.

Kalmár Ádám

A katonai jogállású személyek határátléptetése határvízen

1. Bevezetés

A Duna a 3690 kilométer hosszú Volga után Európa második leghosszabb vízi útja, hossza 2850 kilométer. Alsó folyása mentén az Al-Dunán keresztül eljuthatunk a Duna-deltán keresztül a Fekete-tengerig, felső folyása mentén pedig a Duna-Rajna-Majna csatornán keresztül Rotterdamba, az Északi-Tengerig. Ha a csatorna hosszát is hozzáadjuk akkor ezen transzeurópai vízi út 3483 kilométeres hossza alig marad el az Oroszországból ki nem lépő Volgától, jelentősége azonban nagyobb annál.

A dunai közlekedés és rendészet – különösen a határellenőrzés – szempontjából 10 dunai állam érintett, északról déli irányban haladva Németország (azon belül is a Bajor Tartomány), Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Szerbia, Horvátország, Románia, Bulgária, Moldova és Ukrajna. Történelmi tanulmányainkból tudjuk, hogy a Duna szabad folyam volt a hajózás szempontjából a folyó menti államok részére, melyet már a napóleoni háborúkat lezáró 1815-ös Bécsi Kongresszus döntése is rögzített. A Duna menti államok a folyót – más-más történelmi korokban máshogy hívtak – a középkori népvándorlások óta a „népek országútjának nevezték”.

A második világháború végéig a Dunán nemcsak személy- és áruszállítás, de a hadihajó forgalom is jelen volt. A közelmúltban is jellemző, hogy – hazánkat is beleértve – Duna menti országok flottilláinak hajói évente közös katonai vagy rendészeti-parti őrési gyakorlatok esetén katonai jogállású

személyekkel átlépnek egymás vízterületeire. A katonai jogállású személyek és hajóik vízi határátlépésének szabályai sajátos katonai jogi és határrendészeti szakmai területet jelentenek, melynek vizsgálatakor a nemzetközi és a hazai jogi szabályozás összhangjának vizsgálata szükséges, a történelmi előzményekre is tekintettel.

2. Katonák és más katonai jogállású személyek és a határvíz

A katonai jogállású személyek között jelen esetben nemcsak a magyar vagy külföldi katonai alakulatok tagjainak vízi határátléptetése jelenti a vizsgálat tárgyát, hiszen tágabb – büntetőjogi – értelemben egyes rendvédelmi szervek tagjai is ezen kategóriába sorolhatók. A Büntető Törvénykönyv XII. fejezete értelmében az elkövetőket tekintve katona a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja.¹ A felsoroltak a büntetőeljárás törvény alapján a katonai büntető eljárás alá esnek a pénzügyőr hivatásos állományon kívül.² Meg kell azonban említeni, hogy Farkas Ádám jogirodalmi fogalomként használja a „katonai karakterű szervek vagy testületek forgalmát” melybe minden a legitim, szabályozott, monopolizált és szervezett állami erőszak érvényesítésére törvényileg felhatalmazott hierarchikus vezetésű fegyveres testületet beleérti (így pl. a hivatásos állományú

¹ *A Büntető Törvénykönyvről* szóló 2012. évi C. törvény 127. § (2) bek. alapján.

² *A büntetőeljárásról* szóló 2017. évi XC. törvény 696. §. alapján.

pénzügyörökkel szolgáló NAV-ot is, de ilyen testület volt korábban a BM. Kormányórság is).³

A határátlépés szempontjából jelen tanulmány nem foglalkozik az Országgyűlési Őrség és a büntetés-végrehajtási szervezet tagjaival, hiszen az ő szolgálati feladataik ellátása speciális helyekhez kötött (Parlament épülete, illetve büntetés-végrehajtási intézetek objektumai). Így két nagy kategória – egyrészt a magyar és a szövetséges fegyveres erők, másrészt pedig a rendőrség és természetesen a katasztrófavédelmi alakulatok – vízi határátlépésével, határforgalom ellenőrzésük szabályaival szükséges foglalkozni a továbbiakban,

Határvíz tekintetében jelen esetben a Duna folyamon történő határátlépés szabályait és lehetőségeit indokolt megvizsgálni, annak ellenére, hogy a határvíz szabályozása alapján hazánkban is több ilyen álló- és folyóvíz létezik. Jogszabály alapján⁴ *nemzetközi szerződés eltérő rendelkezése hiányában határvíz az a természetes vagy mesterséges, felszíni vagy felszín alatti álló- vagy folyóvíz, amelyen a határvonal halad, a határvonaltól a partig terjedő szélességében, áthalad, a határvonaltól számított 50 méter szélességben.* Hazánkban a Tiszán Kölcshévíznél a magyar-ukrán határszakaszon, valamint a Csongrád-Csanád Megyei Rendőr-főkapitányság alárendeltségében a szegedi határkikötőben és a Dunán a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság alárendeltségében a mohácsi határkikötőben léptetik át a határrendészek a polgári- és a katonai jogállású személyeket, de jelentős vízi forgalomról csak a Duna esetében beszélhetünk, ezért jelen tanulmányban

³ FARKAS Ádám: Gondolatok az állam fegyveres védelmének lehetséges szabályozásfejlesztési irányairól. *Haderőszervezés, -fejlesztés*, 2018/4. szám, 22. o.

⁴ *Az államhatárról szóló* 2007. évi LXXXIX. törvény 6. §. (2) bek.

csak a dunai határátléptetések jogi feltételei adják a vizsgálat alapját.

3. A folyami hadihajók közlekedésére vonatkozó szabályozás és gyakorlat 1949 előtt

A magyar személyhajózás és teherszállítás a Duna folyamon a XIX. század végétől Baross Gábor 1886-os kereskedelmi és közlekedési miniszteri kinevezésétől kapott új lendületet, amikor is megkezdődött a fiumei magyar tengeri kikötő korszerűsítése, a Felső Duna, majd a Vaskapu szabályozása. 1894-ben megalakult a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság (MFTR).⁵ A kereskedelem mellett azonban a hadihajók közlekedése is jelentős volt a II. Világháború végéig elsősorban a folyón kialakult harcok támogatása miatt.

A határforgalom ellenőrzési feladatokat 1906-tól 1918-ig az 1903. évi VIII. törvénycikk alapján 1906-ban felállított Magyar Királyi Határrendőrség látta el.⁶ A vízi határforgalom ellenőrzése a dunai kikötőkben folyt, elsősorban a legfontosabb magyar folyami határátkelőhelyen, Orsovában, mielőtt a Duna elhagyta volna a magyar partokat Románia felé. A gyakorlatban 1906-tól az orsovai határszéli rendőrkapitányság határrendőrei⁷, majd 1912. május 1-je után is a Határrendőrség kapitányságának határrendőrei folytatták az „útlevélvizsgá-

⁵ Forrás: A MAHART története. (url: <https://mahartpassnave.hu/hu/mahart/rolunk/mahart-tortenete>, letöltés: 2020.12.11).

⁶ HAUZINGER Zoltán: Az első idegenjogi törvény. In. GAÁL Gyula – HAUZINGER Zoltán (szerk.): *A modern magyar határrendészet száztiz éve*. MRTT Határrendészeti Tagozat. Budapest, 2013. 179. o.

⁷ 91.000/1905. BM. kr. *a határrendőrségről szóló 1903. VIII. t. cikk életbeléptetése és végrehajtása. Utasítás a „határrendőrségről” szóló 1903. VIII. t.-c. végrehajtása tárgyában.* 15. §.

latot”⁸. Itt minden civil utast kiszállással, útlevél kötelezettség mellett a határkikötő épületében ellenőriztek, majd a hajókat is kutatás alá vették a határrendőrök.⁹ A dualizmus békeidőszakában nincsenek arra vonatkozó történelmi adatok, melyek alapján kijelenthető lenne, hogy katonák államhatáron átlépése a Dunán megtörtént volna, azonban létezik olyan 1915 előtt kiállított fénykép nélküli úti okmány, amit magyar kadétnak állítottak ki és szabályozták benne, hogy határátlépéskor egyenruha viselésére jogosult vagy sem. Az 1910. júliusából származó úti okmány tulajdonosa még abban az évben Svájcba utazott.¹⁰

Az I. világháború kezdetétől, az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. július 28-án a Szerb Királyságnak átadott hadüzenetétől a Dunán is megkezdődött a hadviselő felek közötti harcok időszaka, így a folyó a hadihajók harcainak színterévé, hadműveleti területté vált. A császári és királyi Duna Flottilla monitorai¹¹ adták le az első lövéseket Belgrádra a háború kezdetén, majd az 1915. október elejei Belgrád elleni osztrák-magyar támadásban tüzérvél fedezték a központi hatalmak Dunán átkelt csapatait, ahogy az 1916-os Románia elleni támadásban tették ugyanezt, majd 1918 tavaszán-őszén a

⁸ 58.320/1912. BM. kr. *a határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőrségi őrségek megszüntetésével.*

⁹ SOM Krisztián: Határforgalom ellenőrzés és a külföldre utazás szabályozása Magyarországon az I. világháborúban, *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, 2016, 100. o.

¹⁰ Az 1910.07.07-én kiállított 2140 sz. útlevél Som Krisztián magángyűjteményében található meg az 5. oldalon az egyenruha viselést tiltó "Das Tragen der Uniform ... ist nicht gestattet." bejegyzéssel.

¹¹ A monitorok a XIX. század második felétől kezdve kifejlesztett, a vízfelszínből alig kiemelkedő, páncélozott, gőzgép hajtotta, löveggel felszerelt hadihajók voltak, melyek folyami változatai a Dunán is szolgáltak.

Fekete-tengeren, Odesszában és annak környékén teljesítettek szolgálatot.¹²

Az I. Világháború dunai harcait követően a katonai célú hadihajózás teljes korlátozását írták elő. A rendvédelmi célú fegyveres hajók üzemeltetése céljából azonban 1921-től felállították a Magyar Királyi Folyamőrséget, melynek egyik feladata volt a vízi államhatáron átkelő úti okmányainak ellenőrzése, kezelése. A Folyamőrség által ellenőrzött határátkelőhelyek közül a legnagyobb utasforgalom Budapesten bonyolódott le, míg a vidéki folyami átkelőhelyek igen csekély átlépő személyt rögzítettek,¹³ ebben az időszakban a katonák átlépése nem volt jellemző politikailag a szerb és román felségvizek felé. Később 1938-ban a Folyamőrség is honvédelmi alárendeltségbe került, vízi rendészeti feladatait a Magyar Királyi Rendőrség és a Csendőrség vette át,¹⁴ a közeledő háború pedig újra elmosta a határokat.

A II. világháború kezdetétől a folyó stratégiai fontosságú volt, hiszen Németország részére a román nyersolajat a dunai tankerek szállították. Ekkor még minden állam (Németország, Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, a Jugoszláv Királyság, Románia, Bulgária és a Szovjetunió) a saját folyam szakaszát ellenőrizte, majd a Duna is a harci cselekmények színtere lett. A Folyamőrség „Magyar Királyi Honvéd Folyamerők” névvel a honvédség önálló fegyvernemként részt vett e cselekményekben. A déli határ

¹² BALLA Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon*, Budapest, Scolar Kiadó, 2019, 92-93. o.

¹³ SOM Krisztián: A Magyar Királyi Folyamőrség (határ)átléptetőbélyegzői, *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, 2009, 100. o.

¹⁴ PARÁDI József: A két világháború közötti Magyar Királyság rendvédelme. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, 2010, 88. o.

átlépésének egyik első mozzanata volt, hogy 1941. április 11-én a Jugoszlávia elleni támadásban a Folyamőrség őrnaszádjá Bezdánig felderítést végzett, majd pedig a másnap megkezdett előre nyomulás során a magyar hadihajók aknaszedési feladatot hajtottak végre Belgrádig. (1941 májusában a Mohács vízi határátkelőhely megszűnt a Dunán, mert a Muraköz és a Vajdaság visszatérte után a rajta áthaladó forgalom belső forgalom lett). A flottilla ezután részt vett a „Délvidék” visszacsatolásában, a magyar őrnaszád december közepén tért vissza Budapestre, de az Újvidékre települt zászlóaljok 1942-ig helyőrségi szolgálatot teljesítettek, 1943-ban nem vettek részt harccselekményekben. 1944. március 19-én a bevonuló német csapatok a folyamőröket lefegyverezték.¹⁵ 1944 tavaszától a szövetségesek légi erejének brit gépei a magyar és a jugoszláv folyamszakasz gázlóit elaknásították, mely meglepte a német erőket és bénította az utánpótlási vonalaikat. Összesen 1200 aknát telepítettek a folyóba Románia háborúból való kilépéséig. Ezután a Duna a szovjet csapatok közeledése miatt a Wehrmacht visszavonulási útvonalává vált.

Az 1947. február 10-i Párizsi Békeszerződés után a Duna menti hajózó államok megkötötték a Belgrádi Egyezményt, melyet hazánk a Dunán való hajózás rendjének szabályozása tárgyában Belgrádban, 1948. évi augusztus hó 18. napján kelt nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről szóló 1949 évi XIII. törvénnyel hirdetett ki. Ez azon kevés negyvenes évekbeli jogszabály egyike mely máig hatályos és alkalmazandó. Az egyezmény a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége, a Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Román Népköztársaság, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság és a

¹⁵ CSONKARÉTI Károly – BENCZÜR László: *Haditengerészek és folyamőrök a Dunán*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1991, 291. o.

Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság között kötött. Az egyezmény alapján az aláíró államok galaci székhellyel (Románia) létrehozták és feladatokkal látták el a ma már Budapesten székelő Duna Bizottságot. A jogszabály egyértelmű rendelkezéseket tartalmaz egyes rendvédelmi szolgálatok hajói és a hadihajók közlekedése és határon történő átlépése tárgyában. „*A Duna menti államok által a folyamrendészeti szolgálat (rendőri szolgálat) ellátására alkalmazott hajóknak nemzeti lobogójukon kívül egységes megkülönböztető jelzést kell viselniük; ezeknek a hajóknak a leírását és az általuk viselt számokat közölni kell a Bizottsággal. Ezek a hajók, valamint az összes Duna menti államok vámhajói a Dunán csak annak az országnak a határain belül közlekedhetnek, amelynek lobogóját a hajó viselik, ezeken a határokon kívül pedig csak az illető Duna menti államok beleegyezésével közlekedhetnek.*”

*Az összes nem Duna menti államok hadihajóinak tilos a Dunán való közlekedés. Az érdekelt Duna menti államok közötti előzetes megegyezés esetétől eltekintve, a Duna menti országok hadihajói nem közlekedhetnek a Dunán annak az országnak a határain kívül, amelynek a lobogóját viselik.*¹⁶

A katasztrófavédelmi, kutató-mentő csapatok hajóinak közlekedésére a jogszabály nem határoz meg semmilyen korlátozást. Látható, hogy a máig hatályban lévő szabályozás szigorú ugyan, de valójában meghagyja a lehetőségét annak, hogy amennyiben a Duna menti államok előzetesen abban megegyeznek, akkor folyamrendészeti hajók vagy akár hadihajók is közlekedhetnek más államok felségvizein, ezáltal

¹⁶ A Dunán való hajózás rendjének szabályozása tárgyában Belgrádban, 1948. évi augusztus hó 18. napján kelt nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről szóló 1949 évi XIII. törvény 28, 30. cikkei.

azok határátléptetése is megvalósulhat. Kizárólag a nem Duna menti államok hadihajóinak a folyón való közlekedése tilos.

4. Hadihajók és jogi értelemben vett egyéb katonákat szállító úszó létesítmények

A hadihajókat, vagyis a katonai célú úszó létesítményeket a jogi értelemben vett nem honvédségi, – vagyis rendőri, vámrendészeti vagy katasztrófavédelmi – állományt szállító szolgálati hajóktól el kell határolni. A magyar nyelv értelmező szótára alapján a hadihajó, „*A vízi és parti hadviselés céljaira szolgáló, támadó és védő fegyverzettel felszerelt, rendszerint vértezett hajó, ill. általában a haditengerészet kötelékébe tartozó bármely hajó.*”¹⁷

Jogszabályi értelmezés szerint a „*hadihajó: katonai célra épített vagy honvédelmi feladatokra igénybe vett olyan hadilobogó alatt közlekedő hajó, amely rendelkezik beépített fegyverzettel és katonai célú felszereléssel, vagy legénysége katonákból áll.*” „*Katonai úszólétesítmény: a honvédség állományába tartozó, katonai célú víziközlekedésre, vízen való munkavégzésre és azokkal összefüggő tevékenység folytatására alkalmas úszóképes eszköz, szerkezet, berendezés*”.¹⁸

A rendvédelmi szervek által használt hajók szolgálati hajók. Építésük és használatuk célja alapvetően megkülönbözteti őket a hadihajóktól. A definíciójuk szerint „*szolgálati hajó: állami feladatok végrehajtására vagy ennek közvetlen támogatására szolgáló, állami tulajdonban lévő*

¹⁷ A magyar nyelv értelmező szótára (elektronikus változat) <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>.

¹⁸ A katonai célú víziközlekedésről szóló 41/2005. (XI. 24.) HM–GKM együttes rendelet 2.§. alapján.

*rendvédelmi, katasztrófavédelmi tevékenységhez használt gépi erővel meghajtott vízi jármű”.*¹⁹

Hazánkban hadihajókkal a Dunán a Magyar Honvédség 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezrede, míg szolgálati hajóval a rendőrség határrendészeti és vízirendészeti szervei, valamint a Nemzeti Adó- és Vámhivatal járőr egységei rendelkeznek. A katasztrófavédelem pedig szintén alkalmaz a szolgálati feladatok ellátására specializálódott eszközökkel (pl. önvédő vízfüggöny előállításához szükséges berendezések stb.) felszerelt motorhajókat, kiséghajókat.

5. A katonai vízi közlekedés igazgatása

A katonai célú vízi közlekedésnek a polgári célú hajózáshoz képest természetesen megvannak a maga sajátosságai, így a víziközlekedésről szóló törvény²⁰ 2005 óta létező végrehajtási rendelete²¹ a Magyar Honvédség személyi állományára, úszó létesítményeikre és más honvédelmi célú létesítményeire határoz meg szabályokat. Ez a rendelet több ponton is meghatároz olyan szabályokat, melyek azt egyértelműsítik, hogy hadihajók hazánk határain kívül is közlekedhetnek bizonyos feltételek megléte esetén.

A rendelet 1.§. (2) bekezdése alapján: *„Az ország határain kívül magyar hadilobogó alatt, illetve az ország területén külföldi hadilobogó alatt közlekedő katonai úszólétesítményekre, valamint ezekkel folytatott hajózási tevékenységre a rendelet rendelkezéseit annyiban kell*

¹⁹ A belügyi szerv által használt szolgálati gépjárművet és szolgálati hajót vezető és a gépjárművezetést oktató személy képzési követelményeinek megállapításáról szóló 18/2016 (VIII. 16) BM utasítás 2.§. alapján.

²⁰ A víziközlekedésről szóló 2000. évi XLII. törvény.

²¹ A katonai célú vízi közlekedésről szóló 41/2005. (XI. 24.) HM–GKM együttes rendelet.

alkalmazni, amennyiben nemzetközi szerződés eltérően nem rendelkezik.” A 3.§. (1) bekezdése meghatározza azt is, hogy a hadihajózással és az ezzel kapcsolatos tűzszerész tevékenységgel összefüggő állami igazgatási feladatokat a Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar főnöke (jelenleg: a Magyar Honvédség parancsnoka) illetve az illetékes katonai szervezet útján végzi. Leírja továbbá, hogy a hadihajós katonai szervezet *„árvíz- és belvízveszély esetén közreműködik a közbiztonság és a közrend fenntartásában, az élet- és vagyonmentésben, valamint a helyreállításban.”*

Újabb szabály is pontosítja a hadihajókkal végrehajtott külföldi vizeken történő feladat ellátást. A révkalauz alkalmazásának kötelezettségét írja elő az ide vonatkozó 7. szakasz. Ez alapján: *„Külföldi vízi utakon a katonai úszólétesítmény vezetőjének – ha az adott víziútszakaszra érvényes képesítéssel nem rendelkezik – révkalauzt kell igénybe vennie a megfelelő szintű előjáró engedélyével.”* A részkalauzi szolgálatokról pedig ismét a Belgrádi Egyezmény meghatározásai az irányadók: *„A Duna alsó folyásánál, valamint a Vaskapu területén révkalauzi testületek alakulnak; ezek az illetékes Igazgatóságoknak (22. cikk) vannak alárendelve. A révkalauzi szolgálat szabályait a Dunán való hajózással kapcsolatos alaprendelkezéseknek (8. cikk, f) pont) megfelelően az Igazgatóságok állapítják meg és a Bizottsággal közlik.*

A hajókalauzi szolgálatot a Duna alsó szakaszán és a Vaskapu kerületében az illetékes révkalauzi testületekhez tartozó révkalauz vagy pedig olyan révkalauzok látják el, akik az illetékes Folyami Igazgatóságok előtt vizsgát tettek, és

*ezeztől az Igazgatóságoktól jogosítványt nyertek a révkalauzi szolgálat gyakorlására.*²²

6. Katonai alakulatok vízi határátlépésének engedélyezésére vonatkozó szabályok

A fentiek értelmében egyedi nemzetközi egyezmények alapján külföldi katonák a Dunán vízi határszakaszon átléphetik az államhatárt, és így egy másik szövetséges NATO tagállam vagy a Szövetséggel békepartnerségben lévő Duna menti állam lobogója alatt közlekedő hadihajóval gyakorlatot hajtsanak végre valahol a magyar folyamszakaszon magyar kollégáikkal. Annál is inkább így van ez, mert hazánkban létezik még korszerű folyami aknamentesítő és telepítő képesség, amit három hadrendben lévő hadihajóval tudunk ellátni. Ennek a képességnek az alkalmazását – tekintettel arra, hogy a Duna medre rejthet még világháborús robbanótesteket – más Duna menti állam is kérheti. Ezen kívül a flottilla magyar katonáinak részvétele külföldi vízi közös gyakorlatokban is lehetséges.

A Magyar Honvédség 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred katonái kilenc éve működnek együtt a Szerb Folyami Flottillával és tartanak közös gyakorlatokat váltott helyszíneken. Az „Iron Cat” közös gyakorlatok megtartását elősegíti, hogy a két flottilla azonos típusú hadihajókat használ. Az együttműködő felek 2019-ben a Tisza szerbiai szakaszán Titelnél egy komplex folyami gyakorlatban terrorcselekmény

²² *A Dunán való hajózás rendjének szabályozása tárgyában* Belgrádban, 1948. évi augusztus hó 18. napján kelt nemzetközi Egyezmény becikkelyezéséről szóló 1949 évi XIII. törvény 31, 32. cikkei.

megakadályozásán alapuló forgatókönyvre dolgoztak ki és hajtottak végre közös válaszlépéseket.²³

Egy másik példa lehet a Dunán két állam – a NATO csatlakozásra váró Ukrajna és az Euro-Atlanti szövetséges Románia – közötti külön megállapodás alapján végrehajtott műveletre haditengerészeti hajókkal a „Riverine” művelet. Ukrajna Haditengerészete és Románia Fegyveres Erőinek hajói – első ízben bevonva az ukrán határőrség és a román határrendőrség hajóit is – 2020-ban sorozatban harmadszor hajtottak végre többnemzetiségű kiképzési gyakorlatot. Ennek célja, az együttműködési képesség, a közös taktikai feladatok végrehajtás begyakorlása volt az Al-Dunán.²⁴

Ilyen és ehhez hasonló folyami katonai gyakorlatokra tehát a Belgrádi Egyezmény alapján kizárólag dunai államoknak egy bilaterális vagy akár multilaterális egyezmény, vagy megállapodás megkötése alapján van lehetősége (Szerbiával hazánk 2010-ben kötött katonai együttműködési megállapodást, mely kiterjed a közös gyakorlatokra is). Amennyiben ilyen gyakorlat szervezése a feladat, szükséges megvizsgálni a személyzet és a katonai vízi járművek határátlépéssel kapcsolatos szabályozását.

A honvédelmi törvény²⁵ 80. § 8. pontja definiálja a határátlépéssel járó csapatmozgásokat, melyeket előzetesen engedélyeztetni kell. Az engedélyt az Alaptörvény 47. cikke alapján még diplomáciai kérelem alóli mentességgel

²³ Forrás: A Magyar Tartalékosok Szövetsége honlapja, url: <https://mataszcsongrad.w6.hu/index.php/hirek/1238-iron-cat-szerb-magyar-kozos-gyakorlat>.

²⁴ Forrás: Ukrajna Védelmi Minisztériuma honlapja, Riverine - 2020 Nemzetközi Katonai Gyakorlat a Dunán, url: <https://gur.gov.ua/en/content/riverine-2020>.

²⁵ *A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény.*

rendelkező államoknak is meg kell kérni. Annak ellenére, hogy a határátlépéssel járó csapatmozgások kormányzati engedélyezés alá esnek²⁶, amennyiben a megkötendő nemzetközi egyezményben – mely a Dunán való más országok felségvizein történő hadihajós közlekedéshez kell – a felek megállapodhatnak a határátlépési engedélyezési eljárás mellőzéséről. Ekkor a 190/2000. (XI.14.) kormányrendelet 1.§ (3) bekezdése annak alkalmazását nem írja elő: *„Ha nemzetközi szerződés kifejezetten tartalmazza az előzetes határátlépési engedélyezés mellőzhetőségét, akkor e rendeletnek az engedélyezésre vonatkozó rendelkezéseit nem kell alkalmazni.”*

A kormányzati engedélyezésről szóló rendelet részletesen meghatározza a csapatmozgások közjogi engedélyezésének folyamatát. A csapatmozgásokat (úgy mint NATO, békepartnerségi két- és többoldalú megállapodásokon alapuló gyakorlatok, kiképzések) a Kormány határozatban engedélyezi, az Országgyűlés elé terjesztendő csapatmozgások kivételével. A jogalkotó figyelemmel volt a folyami katonai gyakorlatok végrehajtására is lehetőségét sem, mert az idézett kormányrendelet 2. sz. mellékletében, mely a csapatmozgások technikai engedélyezéséhez szükséges adatokat sorolja fel, a gép-, harc-, légi járművek mellett előírja szükség esetén a vízi járművek megnevezésének és mennyiségének megadását is. Az engedélyt a határrendészeti szervek az ORFK-tól kapják meg: *„A HM illetékes szerve az Országgyűlés, illetve a Kormány által történt engedélyezést követően haladéktalanul értesíti ezen adatokról a Nemzeti Adó- és Vámhivatalt és az Országos Rendőr-főkapitányságot.”* Ezen engedély az „Iron Cat” Közös Műveletek előtt minden esetben előzetesen meg is érkezik a határátkelőhelyet működtető rendőrkapitányságra.

²⁶ *A határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezésének kormányzati feladatairól* szóló 190/2000. (XI. 14.) Kormány rendelet.

A honvédelemért felelős miniszter rendeleti úton szabályozza a NATO menetparanccsal kapcsolatos feladatokat. Ismerteti az államhatár átlépésére jelentkezés rendészeti feladatait, a menetparanccsal utazók kötelmeit rögzíti.²⁷ Ugyanitt rendelkezik azokról a mozgásokról, amelyek nem tartoznak ebbe a kedvezményezett határforgalom-ellenőrzési körbe. A NATO alakulatoknak az államhatár átlépésével kapcsolatos vámügyintézési feladatait a nemzetgazdaságért felelős miniszter rendeleti úton szabályozza.²⁸ A katonai alakulatok és szállítmányok határforgalom ellenőrzésének rendje magába foglalja a menetparanccsal utazók esetén annak ellenőrzési kötelmeit.²⁹

A csapatmozgások és katonai kötelékmozgások engedélyezésének előkészítésének felelős szerve a HM Védelemgazdasági Hivatal (HM VGH), azonban a tevékenységben más főosztályok is részt vesznek, így a határátlépéssel kapcsolatos intézkedések megtételére is ezen szerv jogosult.

„A HM VGH, illetve az érintett honvédelmi szervezetek feladatkörük szerint együttműködnek a Belügyminisztérium, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, a Pénzügyminisztérium illetékes szerveivel, a Nemzeti Adó- és Vámhivatallal, valamint a külföldi polgári és katonai hatóságokkal. Ezen belül a HM VGH jogosult a határforgalom és a vámeljáráások során,

²⁷ A NATO menetparancs alkalmazásával kapcsolatos szabályokról szóló 32/2007. (VIII. 15.) HM rendelet.

²⁸ A vámeljáráások során alkalmazandó NATO okmányok köréről, alkalmazásuk és kibocsátásuk eljárási szabályairól, valamint a katonai csapat- és árumozgásokra vonatkozó vámeljáráások különös szabályairól szóló 13/2016. (IV. 29.) NGM rendelet.

²⁹ BALLA József – ÉBERHARDT Gábor: A külföldi katonai alakulatok schengeni határátlépésének jogi szabályozása, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2019/2. szám, 69. o.

valamint ezekkel összefüggésben operatív intézkedések megtételére, információ és tájékoztatás adására, külföldi polgári és katonai hatóságokkal a közvetlen kapcsolatfelvételre és további belső eljárási szabályok kidolgozására.”³⁰

7. Katonai alakulatok vízi határátléptetésének szabályai

Amikor egy a másik dunai állam beleegyezésével katonai típusú gyakorlat megszervezése és engedélyeztetése az előzőekben tárgyalt szabályok alapján megtörténik, erről a szerződő felek két- vagy többoldalú nemzetközi egyezményben megállapodnak, akkor a katonai célú úszó létesítmények és a katonák átlépése a schengeni külső vízi határon meghatározott jogszabályi keretek között történik. A határátlépés szabályozása pedig NATO SOFA Megállapodás ³¹ rendelkezései szerint Szerződő Fél katonáit tekintve vízi határátkelőhelyen megegyezik a közúti határátkelőhelyen végrehajtott határforgalom ellenőrzés tartalmával (az említett gyakorlatokon a magyar katonákkal részt vevő Szerbia a NATO „Békepartnerség” szerződő állama, így fegyveres erejének jogállását a fenti Megállapodás határozza meg). A határforgalom ellenőrzést esetükben alapvetően meghatározzák a NATO SOFA Megállapodás határrendészeti és idegenrendészeti vetületei, melyeket Hautzinger Zoltán tanulmányában részletes elemzés alá vett.³²

³⁰ *A határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezésének előkészítéséről* szóló 21/2016. (V. 20.) HM utasítás 8.§. alapján.

³¹ *Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete részes államainak fegyveres erők jogállásáról szóló 1951. június 19-ei londoni megállapodása (NATO SOFA), Magyarországon az 1995. évi CII. törvénnyel került kihirdetésre.*

³² HAUTZINGER Zoltán: A NATO SOFA Megállapodás rendészeti összefüggései. *Hadtudomány*, 2011/3. szám, 79-83. o.

A katonai alakulatok, vagyis esetünkben a hadihajók vagy más katonai úszó létesítmények és személyzetük a szükséges engedélyeztetési eljárást követően a Duna mohácsi szakaszán a schengeni külső határon lévő határátkelőhelyen kerülnek átléptetésre. Az 1950-es évektől ellenőrzi a hazánkba belépő és onnan kilépni szándékozó vízi határforgalmat a Mohács–Bezdán Vízi Határátkelőhely Mohácson.³³ A határátkelőhely nemzetközi vízi személy- és áruforgalom részére³⁴ áll nyitva. A határikikötő a Duna jobb partján – annak 1449 sz. folyamkilométerénél – a tényleges államhatártól 16 kilométerre északra fogadja a hajókat és más vízi járműveket. A határátkelőhely területe magába foglalja a határikikötő partterületét, a kikötőhöz tartozó vízterületeket, veszteglőhelyeket és az ellenőrzés időtartama alatt a hajó és az útlevel- illetve vámellenőrzés helye között kijelölt területet. A területén található úgynevezett függőleges kikötő partfalhoz folyami hadihajó vagy nagyobb rendészeti szolgálati hajó is kiköthet.

A határátkelőhely feladata a Duna folyamon, vízi úton Szerbia vagy Horvátország felől a schengeni térségbe belépő és onnan kilépő határforgalom ellenőrzése.³⁵ Ezt a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság alárendeltségében a Mohács Rendőrkapitányság határrendészeti osztálya hajtja végre, uniós és honi jogszabályok és a határátkelőhely rendjében foglaltak

³³ BENCSIK Péter – NAGY György: *A magyar úti okmányok története, 1945–1989*. Budapest, Tipico Design Kft., 2005, 152. o.

³⁴ 10/1996. (III. 25.) PM. rendelet a vámtörvény végrehajtásának részletes szabályairól.

³⁵ A határforgalom ellenőrzés végrehajtásának jogi alapjai, az *Alaptörvény* 46.cikk (1) bekezdése, a *Rendőrségről szóló* 1994. évi XXXIV. törvény 1.§ (1) bekezdése és *A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló* 30/2011. (IX. 22.) BM. rendelet 49. pontja. Határforgalom ellenőrzése alcím 63-64. §-ai.

alapján.³⁶ A Mohács Vízi Határátkelőhely működtetése során kialakított technológiai rend biztosítja a határforgalom ellenőrzéssel szemben támasztott követelmények és a schengeni előírások érvényesülését, ez a határátkelőhely rendjében jelenik meg. Ezt a határforgalom-ellenőrzésében résztvevő és közreműködő szervek vezetőivel történt egyeztetés alapján a rendőrkapitányság állapítja meg, azt írásban kell rögzíteni, tartalma kötött és a megyei rendőrfőkapitány hagyja jóvá.³⁷

A NATO SOFA Megállapodásban definiált csapatmozgások esetén a magyar jog által meghatározott határforgalom ellenőrzési kedvezmény illeti meg a Szerződő Fél katonai alakulatának tagjait. Részükre elsőbbséget kell biztosítani – vízi határátkelés során is – melyet a vízi határátkelőhelyen forgalomszervezési intézkedéssel lehet biztosítani részükre.

*„(1) A határátkelőhelyen a rendőr a személyek, a birtokukban lévő járművek és tárgyak határforgalom-ellenőrzését és átléptetését - nemzetközi szerződés vagy jogszabály eltérő rendelkezésének hiányában - a határátkelőhelyre történő érkezés sorrendjében hajtja végre³⁸.
(2) Ha nemzetközi szerződés vagy jogszabály alapján elsőbbséget élvező személy vagy jármű vezetője határátlépési szándékát a határforgalom-ellenőrzést végző rendőrnek jelzi,*

³⁶ Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 1. § (2) bekezdés 1. pontja és a Közösségi Vámkódex és egyéb vámjogi szabályozásokban foglaltak alapján.

³⁷ A határátkelőhely és az ideiglenes határátkelőhely megnyitásáról és működtetéséről, valamint a határátlépési pontról szóló 332/2007. (XII.13.) kormányrendelet 9/B. § (1) bek. alapján.

³⁸ A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 63. § alapján.

vagy azt a rendőr észleli, a határforgalom-ellenőrzést soron kívül végre kell hajtani.

A Schengeni Határ-ellenőrzési Kódex³⁹ VII. melléklete a soronkívüliséget az alábbiak szerint biztosítja. „4.1. Tekintettel a kiváltságaikra és mentességeikre, a tagállamok által elismert harmadik országok vagy azok kormánya által kiadott diplomata-, hivatali vagy szolgálati útlevelel birtokosai, valamint a 4.4. pontban felsorolt nemzetközi szervezetek által kiadott okmányok birtokosai, akik feladataik ellátásával kapcsolatban utaznak, a határforgalom-ellenőrzés során elsőbbségben részesíthetők a többi utassal szemben, bár – adott esetben – továbbra is a vízumkötelezettség hatálya alá tartoznak.

4.4. A nemzetközi szervezetek által a 4.1. pontban meghatározott célokra kiadott okmányok elsősorban a következők (...):

— az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló megállapodás III. cikkének (2) bekezdése szerint kiadott okmányok (katonai személyi igazolvány és utazási parancs, kiküldetési rendelvény, illetve egyéni vagy csoportos menetparancs), valamint a Partnerség a Békéért keretében kiadott okmányok.

A NATO kötelékébe tartozó hadihajók személyzetének szövetségi rendszerbe tartozó fegyveres erők tagjainak jogállásáról szóló törvény⁴⁰ III. cikke alapján a határ

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/399 Rendelete (2016. március 9.) A személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről.

⁴⁰ Az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz történő csatlakozásról, a Megállapodás kihirdetéséről, valamint a Megállapodáshoz kapcsolódó egyes jogszabályok módosításáról szóló 1999. évi CXVII. törvény.

átlépésekor nem kell úti okmányt felmutatniuk vagy vízummal rendelkezniük, mely ugyanígy érvényes a vízi határra is.

„1. A jelen Cikk 2. bekezdésében részletezett feltételeknek, és a fogadó állam által a fegyveres erő, illetve annak tagjai beutazásáról és kiutazásáról hozott előírásoknak megfelelően ezen állomány tagjai mentesülnek az útlevél és vízumszabályozás, valamint az idegenrendészeti eljárás alól a fogadó állam területére való beutazás és annak elhagyása során.

2. A fegyveres erő tagjainak kizárólag a következő iratokkal kell rendelkeznie, amelyeket kéreésre fel kell mutatni:

a) a küldő állam által kiállított arcképes személyi igazolvány, névvel, születési időponttal, beosztással – és ha van –, rendfokozattal és számmal,

b) a küldő állam nyelvén, valamint angolul és franciául megírt egyéni vagy csoportos menetparancs, melyet a küldő állam vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének megfelelő szerve adott ki, s amely igazolja az egyén vagy csoport fegyveres erőhöz való tartozását és az elrendelt mozgást. A fogadó állam megkövetelheti, hogy a menetparancsot megfelelő képviselője ellenjegyezhesse.

A vízi határ átlépésekor tehát a határrendészeknek a hajón elegendő a katonai szolgálati igazolvány és a kétnyelvű menetparancs ellenőrzése, hiszen ez a személyazonosságot és a határátlépés célját, illetve a tartózkodás körülményeit – hasonlóan más szolgálati célú úthoz, de még a szolgálati útlevelet sem megkövetelve – teljes körűen igazolja, az úti okmány kezelése (átléptető bélyegzővel valló ellátása) helyett pedig mindezt a menetparancson kell megtenni.

A vízummentesség biztosításának lehetőségét megerősíti a vonatkozó vízumharmonizációs EU Rendelet⁴¹ 6. cikk (2) bekezdése is, mely szerint „a tagállamok mentesíthetik a 3. cikkben foglalt vízumkötelezettség alól: a fegyveres erők NATO vagy a Békapartnerség keretében utazó tagjait, valamint az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, 1951. június 19-i megállapodás által előírt személyazonosító okmányokkal és menetparanccsal rendelkező személyeket” Ezen kívül a polgári állomány és a polgári személyek (hozzátartozók) szintén mentesülnek a vízum beszerzése és az anyagi fedezet igazolása alól.⁴²

A katonai alakulatok határon történő átléptetésének rendjét a határrendészetért felelős miniszter rendelettel⁴³ szabályozza, eszerint a határátlépéskor a fegyveres szerv arcképes igazolványát és a menetparancsot kell ellenőrizni.

„1. § (1) Külföldi vagy magyar katonai alakulat és szállítmány államhatáron történő átlépésekor – nemzetközi szerződés vagy jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – ellenőrizni kell a külföldi fegyveres szerv vagy a Magyar Honvédség által kiadott arcképes igazolványt, egyéni vagy csoportos menetparancsot.

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1806 Rendelete (2018. november 14.) a külső határok átlépésekor vízumkötelezettség alá eső, illetve az e kötelezettség alól mentes harmadik országbeli állampolgárok országainak felsorolásáról.

⁴² A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007 évi II. törvény 31. § alapján.

⁴³ A katonai alakulatok és szállítmányok államhatáron történő átléptetéséről, a nemzetközi forgalom számára ideiglenesen megnyitott repülőtéren közlekedő légi járművek határforgalmi ellenőrzéséről, valamint a menet közbeni ellenőrzésre kijelölt vasútvonalokról és víziutakról szóló 68/2007. (XII. 28.) IRM rendelet 3 § (1) bek. alapján.

(2) Az (1) bekezdésben foglalt esetben ellenőrizni kell a katonai alakulat polgári állományú tagjának úti okmányát.”

A vízi határátléptetésekkel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a rendőrség a hajók személyzetét és okmányait a fedélzeten mobil okmányleolvasó és vizsgáló eszközökkel ellenőrzi, vagyis a hajóról leszállni senkinek sem kell. A belvízi határforgalom ellenőrzés módját az uniós és hazai jog határozza meg. A rendőrség szolgálati szabályzata felsorolja a határforgalom ellenőrzési feladatokat, ugyanakkor a rendőrség ide vonatkozó szabályzata⁴⁴ kötelezi a határrendészt e tárgyban a Schengeni Határ-ellenőrzési Kódex és a Gyakorlati Kézikönyv⁴⁵ alkalmazására. A Kódex szerinti határforgalom ellenőrzés – vagyis a határátkelőhelyeken végzett ellenőrzés annak megállapítására, hogy a személyek, beleértve az azok birtokában lévő közlekedési eszközöket és tárgyakat, beléptethetőek-e a tagállamok területére, illetve elhagyhatják-e azt – a katonák esetében az előzőekben tárgyaltak szerint nincs szükség a beutazási feltételek teljes körű vizsgálatára. Az arcképes katonai igazolvány és a menetparancs, valamint a polgári állomány úti okmányának ellenőrzése (mely a tervezett kiutazás napjától még 3 hónapig legyen érvényes, amellet, hogy a megelőző 10 évben bocsátották ki) elegendő a beléptetéshez (vízumkötelezettség nem jöhet szóba, a tervezett tartózkodás célját és körülményeit a nemzetközi egyezmény igazolja, anyagi fedezetet nem kell igazolniuk).

⁴⁴ *A határforgalom ellenőrzési szabályzatról szóló 24/2015. (X.15.) ORFK utasítás.*

⁴⁵ *A tagállamok illetékes hatóságai által a személyek határokon történő ellenőrzése során használandó közös „Határőrök gyakorlati kézikönyve (Schengeni kézikönyv)” létrehozásáról szóló, 2006 november 6-i C (2006) 5186 bizottsági ajánlás.*

A Kódex azonban további feltételként állítja, hogy a beutazó harmadik országbeli személyek, akár katonák, ne álljanak beutazási tilalmat elrendelő figyelmeztető jelzés hatálya alatt a Schengeni Információs Rendszerben⁴⁶, illetve ne jelentsenek veszélyt a tagállamok közrendjére, belső biztonságára, közegészségügyére vagy nemzetközi kapcsolataira, különösen ne álljanak a tagállamok nemzeti adatbázisaiban szereplő ugyanezen okok miatt beutazási tilalmat elrendelő figyelmeztető jelzés hatálya alatt. A SARS CoV-2 vírus kiszámíthatatlan terjedése miatt sajnos a közegészségügyi okból történő visszairányítások a határátkelőhelyeken nem ritkák, azonban feltehetően sem a SIS jelzés, sem a nemzeti beutazási és tartózkodási tilalomra vonatkozó jelzés nem fordulhat elő a katonai állománynál, de ha előzetesen kikötik például a Szerződő Felek a megbetegedés kockázatának csökkentése érdekében a fertőzés mentesség negatív tesztekkel történő előzetes igazolását, akkor ezen eset sem bír relevanciával. Vagyis a katonai gyakorlatoknál – harmadik országbeliek esetében is – soron kívüli és egyszerűsített módon történik határátléptetés, melyet előre jeleznek és a gyakorlatban az átlépéskor egy katonai összekötő tiszt is segít.

A hajón történő beutazás további feltétele, hogy a Schengeni határ-ellenőrzési kódex VI. melléklet 3.1.2 pontja előírja, hogy a személyzet és az utasok listáját legkésőbb huszonnégy órával a kikötőbe való megérkezést megelőzően meg kell küldeni a határrendészetért felelős hatóságnak. A hajók érkezésének bejelentése nem lehetőség, hanem kötelezettség a hajótársaságok számára. Ez nem okozhat

⁴⁶ *Schengeni Információs Rendszer második generációjának (SIS II) létrehozásáról, működtetéséről és használatáról szóló*, 2006. december 20-i, 1987/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet alapján.

problémát, hiszen a csapatmozgások engedélyezési folyamatában a HM VGH és partner főosztályai a hadihajók személyzeti listáját előzetesen meg tudják küldeni az ORFK-n keresztül a határátléptetést végrehajtó rendőrségi szerv részére.

8. Más katonai jogállású személyek vízi átléptetésének szabályai

Azt az esetet is meg kell vizsgálni, ha más katonai jogállású, de nem katona, például rendőri vagy katasztrófavédelmi hajózó egységek és hivatásos állományú személyzetük határátlépésére lenne szükség.

A Schengeni Határ-ellenőrzési Kódex VII. melléklet 7. pontja a személyek egyes kategóriáira vonatkozó különleges szabályokról szól. *„A mentési szolgálatok, a rendőrség és a tűzoltóság szükséghelyzetben eljáró tagjainak beutazására és kiutazására, valamint a határőrök szakmai feladataik ellátása során történő határátlépésére vonatkozó rendelkezéseket a nemzeti jogban kell meghatározni. A tagállamok kétoldalú megállapodásokat köthetnek harmadik országokkal a személyek e kategóriáinak be- és kiutazására vonatkozóan. Ezek a rendelkezések és kétoldalú megállapodások tartalmazhatnak a 5., 6. és 8. cikktől való eltéréseket.”*

A már említett határforgalom ellenőrzési szabályzat tartalmaz rendelkezést az ilyen szolgálati személyek elsőbbségben részesítéséről annak 126. pontjában. *„Vízi határátkelőhelyen elsőbbséget kell biztosítani az olyan szállítóeszközök ellenőrző vizsgálatának, amelyek utasokat szállítanak (személyhajók), továbbá tűzoltók, mentők vagy más segélyalakulatok vízi járműveinek, ha elemi csapás elhárítása vagy segítségnyújtás céljából – a vonatkozó nemzetközi megállapodásnak megfelelően – lépik át az államhatárt.”*

Mindazonáltal a szabályzatot magába foglaló ORFK utasítás egy rövid fejezetet szentel ugyan a vízi határátkelőhelyen történő határforgalom ellenőrzésnek⁴⁷, azonban az kizárólag a személy- és teherhajók átléptetése tárgyában hoz módszertani részletszabályokat.

A határforgalom ellenőrzéssel kapcsolatos részletes feladatok, melyek meghatározzák milyen okmányok fogadhatók el az egyéb katonai jogállású személyektől az általános úti okmány rendelkezéseket kivéve, bilaterális egyezmények tartalmazzák. A Horvát Köztársasággal létezik olyan egyezmény⁴⁸, mely a határmunkák egyszerűbb végrehajtása érdekében az arra jogosultakat határátlépési igazolvánnyal engedte ellátni, és az ilyen személy kíséretében lévő személyek egy névjegyzékkel léphettek át a határt akár határátkelőhelyen kívül is, az ezen célból történő átlépés (pld: határjel felmérés, felújítás, ezek ellenőrzése stb....) határvízen keresztül nem elképzelhetetlen olyan helyeken ahol a Dráván túli magyar szárazföldi területek (un. „hídfoők”) honi területről csak szolgálati hajóval érhetőek el a rendőrök számára.

Magyar-horvát viszonylatban példaként említhető továbbá, hogy a határon átnyúló bűnüldözés érdekeinek érvényesítése miatt 2009 óta hatályban lévő bilaterális egyezmény⁴⁹ alapján a két ország határrendészeti szervei közös határmenti járőrszolgálatot teljesíthetnek és amennyiben úgy

⁴⁷ *A határforgalom ellenőrzési szabályzatról szóló 24/2015. (X.15.) ORFK utasítás VII. fejezet.*

⁴⁸ *A Magyar Köztársaság Kormánya és a Horvát Köztársaság Kormánya között a szolgálati célú határátlépésekhez szükséges okmányok egységesítéséről szóló, Budapesten, 1997. július 9-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről szóló 138/1998. (VIII. 19.) Korm. rendelet.*

⁴⁹ *A Magyar Köztársaság Kormánya és a Horvát Köztársaság Kormánya között a határokat átlépő bűnüldözés elleni harcban történő együttműködésről szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló 2009. évi LXVI. törvény 23. cikke.*

állapodnak meg, azt határvízen is megtehetik. Szintén a Dráva folyón létezik ilyen megállapodás közös vízi járőrszolgálat végrehajtására. Ebben az esetben a hivatkozott nemzetközi egyezmény nem ír elő úti okmány kötelezettséget.

„(1) Ha a jelen Megállapodás másként nem rendelkezik, a Szerződő Felek bűnüldöző szerveinek tagjai a jelen Megállapodásból származó feladataik végrehajtása érdekében a másik Szerződő Fél államának területére beléphetnek érvényes, fényképpel ellátott szolgálati igazolvánnyal, és ott – külön engedély nélkül – a szolgálati feladat ellátásának idejéig tartózkodhatnak és kiutazhatnak.”

9. Záró gondolatok

Az elvégzett dokumentum és jog elemzések alapján lehetséges, hogy katonák és hadihajók a Dunán, a schengeni külső határon szabályozott keretek között lépjék át az államhatárt, ennek évente egy alkalommal már kialakult gyakorlata is van Szerbia és Magyarország között. Ennek kulcsa a nemzetközi egyezmény, vagy megállapodás melyben a részletekről a szerződő feleknek megállapodnak. Ennek hiányában a Dunán a határátlépést a Belgrádi Egyezmény tiltja, mint ahogy azt is, hogy nem dunai államok katonai vízi járművei más államok vízterületére áthajózzanak. Az pedig szintén lehetséges, hogy más katonai jogállású személyek, elsősorban rendőrségi vagy katasztrófavédelmi hajózó egységek szolgálati személyeinek határforgalom ellenőrzését hajtsák végre a határrendészek határvizeink valamelyikén.

Ennek honi szabályozása ugyanakkor továbbra is hiányos. Azt már Balla József és Éberhardt Gábor is

megállapították tanulmányukban⁵⁰, hogy a vonatkozó magyar jogszabályi környezet hiányos, szükséges lenne a csapatmozgások határátléptetésének szabályozása terén korrekcióra, kiegészítésre. Ugyanez mondható el a vízi határátkelőhelyen történő határforgalom ellenőrzés honi szabályozása tárgyában a katonai jogállású személyek határátléptetésének szabályozásáról. E tárgyban elsősorban a nemzeti jog hiányosságait mutatja a tanulmány. Elsősorban a katonák, illetve a rendőrség és a katasztrófavédelemi hajós szolgálati személyek tagjainak beutazására és kiutazására, valamint a határrendészek szakmai feladataik ellátása során történő határátlépésre vonatkozó rendelkezéseket volna szükséges a nemzeti jogban meghatározni.

⁵⁰ BALLA – ÉBERHARDT: i. m.

Csapó Zsuzsanna

Szerződés a nukleáris fegyverek tilalmáról – Vajon új reményt hoz, vagy baljós árnyat vet az eddig elért eredményekre?

„[...] képes lesz-e túlélni az emberiség
a ma élő emberek mesterkedéseit,
akik – úgy látszik – gyakran inkább örült majomként,
mint épeszű emberként cselekszenek?”
Szent-Györgyi Albert: Az örült majom¹

1. Új szerződés születik

2021. év elején új szereplővel bővült a leszerelési egyezmények sora: január 22-én hatályba lépett² a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló New York-i szerződés.³

Az egyezményben részes államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy⁴ semmilyen körülmények között nem fognak nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket fejleszteni, tesztelni, előállítani, gyártani, más módon megszerezni, birtokolni vagy készletezni; valamint sem közvetlenül, sem közvetve senkinek átadni, illetve átengedni az ellenőrzést felettük; továbbá sem közvetlenül, sem közvetve elfogadni, illetve ellenőrzésüket vállalni; azonfelül

¹ SZENT-GYÖRGYI Albert: *The crazy ape*. New York, 1970. Fordította: SZABÓ Elek, Budapest, 1989. 7. o.

² United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

³ Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons.

⁴ Lásd a szerződés „Tilalmak” címet viselő 1. cikkét.

alkalmazni vagy alkalmazásukkal fenyegetni;⁵ továbbá területükön vagy joghatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló bármely területen engedni állomásoztatni, üzembe helyezni vagy telepíteni;⁶ végül⁷ nem fognak senkit semmilyen módon bátorítani vagy ösztönözni bármely, a szerződéssel ellentétes tevékenységben való részvételre vagy segíteni ebben; illetve nem kérnek és nem fogadnak el semmilyen segítséget, semmiféle formában, senkitől bármely, a szerződéssel ellentétes tevékenységben való részvételhez.

A szükséges számú ratifikációra, majd a szerződés által előírt plusz három hónap leteltére közel négy évet kellett várni – hasonlóan a többek által is párhuzamos példaként emlegetett, a Nemzetközi Büntetőbíróságot (ICC) létrehozó Római Statútumhoz⁸ –, így a 2017-ben, az ENSZ égisze alatt megrendezett konferencián⁹ elfogadott megállapodás az 50. állam¹⁰ általi megerősítést követően¹¹ 2021 januárjában vált hatályos egyezményé.

⁵ 1. cikk (a) – (d) pontok.

⁶ 1. cikk (g) pont.

⁷ 1. cikk (e) – (f) pontok.

⁸ Az ICC-t (International Criminal Court) alapító szerződés 1998-as elfogadása után 2002-ben lépett hatályba. <https://www.icc-cpi.int/about>.

⁹ A New York-i konferenciát 2017. március 27. és 31., valamint június 15. és július 7. között tartották. United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

¹⁰ Honduras. 2020. október 24. United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

¹¹ Az egyezmény 15. cikke rögzítette, hogy hatályba lépésének feltétele a minimálisan 50 állam általi ratifikáció. A szerződés e rendelkezése szerint a félszáz állam általi megerősítést követő 90. napon hatályosul a megállapodás.

1.1. Vajon – meddig – bővül a részes államok száma?

Az ICC-t felállító szerződéssel való gyakori összevetés egyik oka,¹² hogy a nukleáris fegyverek tilalmát deklaráló egyezmény megvalósításában ugyancsak tevékeny részt vállaltak civil szervezetek, éppúgy, mint ahogy azt tették közel két évtizeddel korábban a permanens nemzetközi büntetőbíróság felállításakor is.¹³ Ami azonban tán érdekesebbé teszi e párhuzam vizsgálatát, az a két szerződés elfogadásához vezető nemzetközi konferencián megjelent és a születő egyezményeket támogatásukról biztosító államok száma. Messzemenő, megalapozott következtetéseket persze nem lehet levonni mindebből, ám mégis érdemes arra felfigyelni, hogy míg 1998-ban a Nemzetközi Büntetőbíróság

¹² LYTHGOE, Gail: Nuclear Weapons and International Law: The Impact of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. *EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law*, 2020. 12. 02. <https://www.ejiltalk.org/nuclear-weapons-and-international-law-the-impact-of-the-treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/>.

¹³ Lásd az ICC esetében az 1990-es évek végére már 450 civil szervezet szerte a világról tömörítő Coalition for the International Criminal Court (Koalíció a Nemzetközi Büntetőbíróságért) fellépését, amely szövetség aktívan kivette részét az immár permanens nemzetközi büntetőbíróságot felállító 1998. évi Római Statútum elfogadásához vezető, majd minél szélesebb körű ratifikációját célzó erőfeszítésekben. A nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés kapcsán pedig az International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN, Nemzetközi Kampány a Nukleáris Fegyverek Eltörléséért) szerepe hangsúlyozandó: a szerződés elfogadásának évében Nobel-békedíjjal tüntették ki e nemzetközi civil hálózatot, amely a laudáció szerint mindenki másnál többet tett 2017-ben azért, hogy új irányt és új erőt adjon a nukleáris fegyverektől mentes világ megteremtését célzó törekvéseknek. Coalition for the International Criminal Court: Our story. <https://www.coalitionfortheicc.org/about/our-story> (2021. 01. 07.); ICAN. <https://www.icanw.org/> (2021. 01. 07.); The Nobel Prize: The Nobel Peace Prize for 2017. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2017/press-release/>.

alapító szerződése mellett 120 állam képviselője szavazott igennel (heten ellene, és huszonegyen tartózkodtak),¹⁴ s jelenleg 123 állam részese a Római Statútumnak,¹⁵ addig a nukleáris fegyverek tilalmát kimondó szerződés elfogadását a 2017-es konferencián 122 állam pártolta (egy ellenzavazat és egy tartózkodás mellett).¹⁶

Hogy utóbbi szerződés megkapja-e minden államtól vagy (legalább) annyi államtól, amely a létrejötte mellett voksolt 2017-ben, a szükséges ratifikációt is, természetesen a jövő kifürkészhetetlen kérdése most, 2021-ben. Mindazonáltal hatályba lépésének idejére már a szükséges 50 államhoz képest újabb kettő¹⁷ csatlakozott az egyezményhez, s ekkor¹⁸ az 52

¹⁴ United Nations, Meetings Coverage and Press Releases: UN Diplomatic Conference Concludes in Rome with Decision to Establish Permanent International Criminal Court. 1998. 07. 20.
<https://www.un.org/press/en/1998/19980720.12889.html>.

¹⁵ ICC: The States Parties to the Rome Statute. https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20o%20the%20rome%20statute.aspx.

¹⁶ United Nations, Office for Disarmament Affairs: Treaty on the prohibition of nuclear weapons. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw/>. Az ellenzavazatot Hollandia adta le, és Szingapúr tartózkodott. A nukleáris fegyverrel rendelkező (illetve feltételezhetően rendelkező) kilenc ország és számos szövetségük bojkottálta a tárgyalásokat, s a szerződés elfogadásakor sem szavaztak. U.S. urges countries to withdraw from U.N. treaty that would ban nuclear weapons. 2020. 10. 21. [A továbbiakban: U.S. urges...] <https://www.pbs.org/newshour/world/u-s-urges-countries-to-withdraw-from-u-n-treaty-that-would-ban-nuclear-weapons>.

¹⁷ A frissiben csatlakozó államok: Benin, majd a hatályba lépés napján Kambodzsa. United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

¹⁸ 2021. január 22-ei állapot.

részes állam mellett 36 további már aláírta az egyezményt.¹⁹ Utóbbi aláíró országoknál tehát eséllyel várható a megerősítés is.

Az igazi kérdés persze az, lehet-e reménykedni abban, vagy számítani arra, hogy univerzális vagy kvázi univerzális akceptálást nyer az egyezmény.

1.2. Az első félszáz részes állam

Jelen fázisban a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés rálegyintésnél hevesebb, lesajnáló mosolynál optimistább reakciót kevesebből vált ki. Talán a szkeptikusokat meglephette az egyezmény hatályba lépésének relatíve gyors megtörténte, de végig nézve az eddig részessé vált²⁰ és a még csupán aláírásukat adó²¹ államok körét, a szerződés iránt

¹⁹ United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

²⁰ Antigua és Barbuda, Ausztria, Banglades, Belize, Benin, Bolívia, Botswana, Cook-szigetek, Costa Rica, Dél-Afrikai Köztársaság, Dominika, Ecuador, El Salvador, Fidzsi, Gambia, Guyana, Honduras, Írország, Jamaica, Kambodzsa, Kazahsztán, Kiribati, Kuba, Laosz, Lesotho, Malajzia, Maldív-szigetek, Málta, Mexikó, Namíbia, Nauru, Nicaragua, Nigéria, Niue, Palau, Palesztin Állam, Panama, Paraguay, San Marino, Saint Kitts és Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent és a Grenadine-szigetek, Szamoa, Szentszék, Thaiföld, Trinidad és Tobago, Tuvalu, Új-Zéland, Uruguay, Vanuatu, Venezuela, Vietnám. United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

²¹ Algéria, Angola, Brazília, Brunei, Chile, Comore-szigetek, Dominikai Köztársaság, Elefántcsontpart, Fülöp-szigetek, Ghána, Grenada, Guatemala, Guinea-Bissau, Indonézia, Kelet-Timor, Kolumbia, Kongó, Kongói Demokratikus Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Líbia, Liechtenstein, Madagaszkár, Malawi, Mianmar, Mozambik, Nepál, Niger, Peru, Sao Tomé és Príncipe, Seychelles-szigetek, Szudán, Tanzánia, Togo, Zambia, Zimbabwe, Zöld-foki Köztársaság. United Nations Treaty

csekély reményt vagy bizodalmat táplálók meggyőződését erősíti, hogy előbbi országok között nem, utóbbiak között pedig csak elvétve találunk²² a nemzetközi porond jelentős szereplőit.

Csatlakozásra pedig eleddig a nukleáris hatalmak egyike sem vállalkozott. Mindazonáltal a korábban atomfegyverrel rendelkező, de arzenáljuktól már korábban (1991-ben, illetve 1994-ben) megszabaduló Dél-afrikai Köztársaság és Kazahsztán²³ elismerte ezen új szerződés kötelező hatályát.

1.3. A NATO reakciója

NATO-tagállamként Magyarországnak elutasítóként kell viszonyulnia az új szerződéshez, feltéve persze, ha nem kíván szövetségesei közül fekete báránként kitűnni. A nukleáris fegyverrel jelenleg rendelkező kilenc állam²⁴ közül hármat is soraiban tudó védelmi szervezet „szíve”²⁵, fő politikai

Collections,

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X XVI-9&chapter=26.

²² Brazília, Fülöp-szigetek, Indonézia, Dél-afrikai Köztársaság.

²³ LYTHGOE: i. m.

²⁴ A kifejlesztés sorrendjében: Amerikai Egyesült Államok, mai Oroszországi Föderáció, Egyesült Királyság, Franciaország, Kínai Népköztársaság, India, Pakisztán, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság. Hogy e sor tagjává Izrael mikor vált, ha vált (széles körben ez a feltételezés), nyílt kártyák híján biztosra nem mondható (feltételezhetően a '60-as évek elején). Stockholm International Peace Research Institute: *SIPRI Yearbook 2020: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford, 2020. 10. fejezet: World Nuclear Forces. <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB20%2010%20WNF.pdf> 325, 375. o.

²⁵ NATO: Mi a NATO? 5. Működési struktúrák. https://www.nato.int/nato-welcome/index_hu.html.

döntéshozó szerve, az Észak-atlanti Tanács 2020 decemberében, a szerződés közelgő hatályba lépésére reagálva publikált nyilatkozatában ²⁶ ugyanis a tagországok egyezményrel szembeni kollektív elutasítását erősítette meg. A Tanács (a legfontosabb pontokat kiemelve):

- azon meggyőződésüknek adott hangot, miszerint a születőben lévő nukleáris fegyverek tilalmáról szóló egyezmény nincs összhangban a létező globális non-proliferációs és leszerelési architektúrával, sőt egyenesen veszélyezteti azt;
- hangoztatta, hogy az atomsorompó egyezmény az egyetlen hiteles eszköz, ami a nukleáris leszerelés megvalósításához vezethet;
- deklarálta – hitet téve a nukleáris elrettentés doktrínája mellett s elutasítva minden kísérletet, ami annak delegitimálását célozza –, hogy amíg létezni fognak nukleáris fegyverek, a NATO továbbra is nukleáris szövetség marad;
- határozottan elutasította, hogy a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés nemzetközi szokásjogot tükrözne (azaz hogy a benne foglaltak kötnék a nemzetközi közösség minden tagját szerződési kötelemtől függetlenül), vagy hogy hozzájárulna bármely formában nemzetközi szokásjogi szabály (tehát valamennyi államot kötő norma) kialakulásához;

²⁶ NATO, Press Release: North Atlantic Council Statement as the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons Enters Into Force. 2020. 12. 15. [A továbbiakban: NAC Statement 2020.]
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_180087.htm.

- az új szerződés bírálataként felvetette, hogy az egyezmény nem rendelkezik szigorú és világos ellenőrzési mechanizmussal;
- s megítélésem szerint némiképp kitekert logikával megjegyezte, hogy a szerződést egyetlen olyan állam sem írta alá, amely rendelkezik nukleáris fegyverrel, s így nem fog elvezetni egyetlen nukleáris fegyver megsemmisítéséhez sem.²⁷

Fenti, 2020. decemberi nyilatkozat voltaképp csak megerősítette a már 2017-ben, a szerződés elfogadását követően tett tanácsi megállapításokat.²⁸ A testület már ekkor arra kért valamennyi, az új szerződés kötelező hatályának elismerését fontolgató államot, hogy ne támogassák e szerintük kontraproduktívnak ígérkező egyezményt,²⁹ amely nincs tekintettel a nemzetközi biztonsági környezet realitására, és csak megosztottságot szül akkor, amikor a biztonsági fenyegetések kezeléséhez (lásd kiemelten az észak-koreai nukleáris program jelentette kihívásokat) minden korábbinál egységesebb megközelítésre lenne szükség.³⁰

²⁷ NAC Statement 2020.

²⁸ NATO, Press Release: North Atlantic Council Statement on the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. 2017. 09. 20. [A továbbiakban: NAC Statement 2017.] https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_146954.htm.

²⁹ Megjegyzendő, hogy a Trump adminisztráció, észlelve, hogy a szükséges számú ratifikáció hamarosan összegyűlhet, sajtóhírek szerint levélben szólította fel 2020 októberében a szerződést már megerősítő államokat, hogy táncoljanak vissza és lépjenek ki az egyezményből, mert „bár elismer[ik] szuverén jogukat a szerződéshez való csatlakozáshoz”, „meggyőződés[ük] szerint stratégiai hibát követnek el” az új megállapodást támogató országok. LYTHGOE: Nuclear Weapons...; U.S. urges...

³⁰ NAC Statement 2017.

2. A nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés és az atomsorompó egyezmény kapcsolata, összeegyeztethetősége

A nukleáris fegyverek tilalmát kimondó nemzetközi megállapodás ellen kardoskodók szerint a – megítélésük szerint – valószerűtlen elvárásokat támasztó³¹ új szerződés az 1968-ban elfogadott atomsorompó egyezményt³² aláassa.³³ Azt a szerződést, amelyhez immár 191 állam³⁴ csatlakozott, s amely ugyan azt nem tudta elérni, hogy megőrizze az atomtitkot, de a nukleáris fegyverek parttalan proliferációjának valóban gátat vetett:³⁵ a szerződés által befagyasztani kívánt helyzethez

³¹ NATO Factsheets: NATO and Nuclear Disarmament. October 2020. [A továbbiakban: NATO Factsheet 2020.] https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/2010-factsheet-nuclear-disarmament-en.pdf.

³² 1970. évi 12. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészakán, 1968. június 12-én elhatározott, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés kihirdetéséről.

³³ Moszkva korainak tartja a nukleáris fegyverek betiltásáról szóló szerződés kidolgozását. 2019. 05. 07. <https://biztonsagpiac.hu/moszkva-korainak-tartja-a-nuklearis-fegyverek-betiltasarol-szolo-szerzodes-kidolgozasat>; RAUF, Thariq: Does the TPNW Contradict or Undermine the NPT? 2020. 11. 22. <https://toda.org/global-outlook/does-the-tpnw-contradict-or-undermine-the-npt.html>.

³⁴ United Nations Office for Disarmament Affairs: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Status of the Treaty. <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt>.

³⁵ Az atomsorompó szerződésben részessé váló államok más kötelezettséget vállaltak, ha atomhatalomnak számították, és más kötelezettséget, ha atomfegyverrel nem rendelkeztek. A figyelembe veendő időpontnak 1967. január 1-ét határozták meg a szerződés megalkotásakor, addigra pedig az USA, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, Franciaország és a Kínai Népköztársaság fejlesztette ki nukleáris arzenálját. Ezen öt állam arra kötelezte magát (az első három felsorolt állam már 1968-ban, az utolsó kettő azonban csak 1992-ben csatlakozott), hogy: „[...] sem közvetlenül, sem közvetve senkinek sem ad át nukleáris fegyvereket vagy egyéb

képest ugyanis, azaz hogy az akkori öt nukleáris hatalom őrizze meg kizárólag e státusát, az egyezmény rendelkezéseinek következményeként mára e sorompót négy állam³⁶ kivételével más nem törte át. Márpedig, ahogy Lamm Vanda fogalmazott: „Egyes becslések szerint, ha nem jött volna létre az atomsorompó-szerződés, akkor a 21. századra már 30-40 nukleáris fegyverrel rendelkező állam lenne.”³⁷

2.1. Több lett! Maradhat? A 2017. évi egyezményben rögzített „többlet”-kötelezettségek

Miben jelent (jelentene, sikere esetén) mást vagy többet az új szerződés? Közel fél évszázad elteltével a nukleáris fegyverek tilalmát deklaráló szerződés több ponton is szó szerint megismétli az 1968-ban kötött megállapodásban foglaltakat.

nukleáris robbanó szerkezeteket, illetve nem engedi át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanó szerkezetek felett; és hogy semmilyen módon sem segít, bátorít vagy ösztönöz nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanó szerkezet előállítására vagy más módon történő megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanó szerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére.” (1. cikk) E kötelezettség tükröképeként az összes többi részes fél vállalta, hogy „[...] sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogad el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanó szerkezeteket, illetve nem vállalja ilyen fegyverek vagy robbanó szerkezetek ellenőrzését; hogy nem állít elő és más módon sem szerez nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanó szerkezeteket, és hogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanó szerkezetek előállításához.” (2. cikk).

³⁶ Lásd a korábban már említett Izraelt, Indiát, Pakisztánt és Észak-Koreát.

³⁷ LAMM Vanda: Az atomsorompó-szerződés rendszerének tapasztalatai. In LAMM Vanda (szerk.): *Nukleáris jog a 21. század első évtizedeiben*. Budapest, 2013. http://real.mtak.hu/9794/1/Nukle%C3%A1ris%20k%C3%B6tet_Lamm.pdf 82. o.

Így az új egyezmény részesei ugyancsak vállalják, illetve vállalnák, hogy más államokat nem segítenek hozzá nukleáris fegyverekhez, ilyen fegyverrel nem rendelkezőként pedig tartózkodnak ezek beszerzésétől, kifejlesztésétől.

A 2017-es egyezmény kidolgozói azonban merészebb, előremutatóbb – kritikusan szerint mai biztonsági rendszerünkben inkább kockázatosnak, vagy akár badarságnak minősíthető³⁸ – elköteleződéseket is várnak az államoktól. Így a szerződésbe lépő államok mindenekelőtt jogsértőnek minősítik a nukleáris fegyverek bevetését, és az azokkal történő fenyegetést is. A részes felek továbbá a meglévő arzenáljuk leépítésére is kötelesek, birtokolni sem lehet ugyanis az egyezmény értelmében atomfegyvereket. Ne feledjük, az atomsorompó egyezmény megfogalmazásakor ilyen messzire nem mentek, nem mehettek a felek.³⁹ Végül fontos kiemelni, hogy az új egyezmény a nukleáris fegyverkísérletekre is általános tilalmat hirdet, ami figyelemre méltó lehet, lévén hogy az 1996-ban elfogadott átfogó atomcsend egyezmény⁴⁰ (amely az 1963. évi részleges atomcsend-egyezményhez⁴¹ képest immár valamennyi nukleáris robbantást betiltotta, így nem csupán a légkörben, víz alatt és a világűrben, de immár a

³⁸ Lásd például a NATO már hivatkozott, 2020 októberében publikált egy kiadványának mondatát: „Egy olyan világ, amelyben csak Oroszország, Kína és Észak-Korea rendelkezik nukleáris fegyverrel, nem biztonságosabb világ.” NATO Factsheet 2020.

³⁹ Leszámítva az alant tárgyalandó, szigorúan szabatos kötelezettséget nem rögzítő 6. cikkét az atomsorompó szerződésnek.

⁴⁰ 1999. évi L. törvény az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződésnek a Magyar Köztársaság által történő megerősítéséről és kihirdetéséről.

⁴¹ 1963. évi 26. törvényerejű rendelet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről.

föld alatt végrehajtott kísérleteket is) mind a mai napig nem lépett hatályba,⁴² néhány állam távolmaradása okán.⁴³

2.2. Az atomsorompó egyezmény 6. cikke és a nukleáris leszerelés

Állíthatjuk, hogy az új szerződés által meghatározott plusz kötelezettségek veszélyeztetik az atomsorompó egyezményben foglaltakat? Fontos leszögezni, hogy a 2017. évi szerződés közel 50 év után épp azt célozza, hogy a nukleáris non-prolifерációs szerződés egyik passzusa ne maradjon továbbra is pusztán írott malaszt. Az atomsorompó egyezmény 6. cikke ugyanis 1968-ban ekként rendelkezett: „E Szerződés minden egyes részese kötelezi magát, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytat a nukleáris fegyverkezési verseny mielőbbi megszüntetése és a nukleáris leszerelés érdekében hozandó hatékony intézkedésekről, valamint egy szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó általános és teljes leszerelési szerződésről.”

A 6. cikk rögzítette tehát a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok, illetve az ezekkel rendelkező államok közötti azon kompromisszum utóbbiakra eső hányadát, amely

⁴² Holott az egyezmény kötelező hatályát 168 ország elfogadta már, de a szerződés által meghatározott azon 44 állam köréből, akiknek a ratifikációjára mindenképp szükség van a hatályba lépéshez, 8 állam (Amerikai Egyesült Államok, Egyiptom, Észak-Korea, India, Irán, Izrael, Kína, Pakisztán) még tartózkodik. Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization: Status of Signature and Ratification. <https://www.ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/>.

⁴³ Megjegyzendő, hogy az atomcsend-egyezmények által a nukleáris robbantások vonatkozásában deklarált tilalmak ugyancsak nem jelentették még, hogy a részes államok az atomfegyverek alkalmazásának tilalmát is szerződésükben rögzítették volna. SÜLYÖK Gábor: Az Átfogó Atomcsend Szerződés másfél évtized távlatából. In: LAMM i. m. 129. o.

szerint míg előbbi államok vállalják az atomsorompó egyezmény elfogadásával, hogy maradnak továbbra is atomfegyvert nem birtokló államok, addig utóbbiak arra kötelezték magukat, hogy jóhiszemű tárgyalásokat fognak folytatni annak érdekében, hogy ők is nukleáris fegyverrel nem bíró állammá váljanak.⁴⁴

Az atomsorompó egyezményben részes, de az új szerződést elutasító államoknak tehát legfeljebb egy jogos ellenvetésük lehetne a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződéssel szemben: ha nem tartanák kellőképpen „szigorúnak és hatékornak” az új egyezmény mikénti végrehajtásának nemzetközi ellenőrzését.⁴⁵ Arra ugyanis mind a 191 részes állam rábólintott a non-proliferációs egyezményben, hogy a következő lépés egy általános és teljes leszerelést kimondó egyezmény megalkotása kell legyen.

2.2.1. Eredmény- és nem magatartási kötelezettség

Lehetne persze érvelni azzal, hogy az atomsorompó egyezményhez csatlakozó államok csak egy meglehetősen (s a hidegháborús szembenállás idején születvén szándékoltan) tévétel rendelkezőt fogadtak el magukra nézve kötelezőnek a leendő leszerelési egyezmény vonatkozásában. Eszerint ők

⁴⁴ AMBOS, Kai – LIPPOLD, Matthias: The ICJ and nuclear disarmament: towards a universal obligation? 2020. 07. 08. <https://www.ejiltalk.org/the-icj-and-nuclear-disarmament-towards-a-universal-obligation/>.

⁴⁵ A szerződés teljesítésének biztosítékairól lásd a 3. és a 4. cikk rendelkezéseit, ezek hatékonyságáról pedig az ICRC álláspontját: ICRC Briefing Note. Safeguards and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. <https://www.icrc.org/en/document/view-icrc-interpretation-treaty-prohibition-nuclear-weapons>; Bővebben: GIORGOU, Eirini: Safeguards Provisions in the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. 2018. 04. 11. <https://armscontrollaw.com/2018/04/11/safeguards-provisions-in-the-treaty-on-the-prohibition-of-nuclear-weapons/>.

csupán „jóhiszemű tárgyalásokra” kötelesek e majdani szerződés érdekében, semmi többre.

A Nemzetközi Bíróság azonban 1996-ban a nukleáris fegyverek legalitásáról adott tanácsadó véleményében világossá tette, hogy az atomsorompó egyezmény 6. cikkében foglaltak többet jelentenek pusztán magatartási kötelezettségnél. Azaz a tárgyalásoknak eredményre is kell vezetniük, mégpedig a teljes nukleáris leszerelés elérésére.⁴⁶

2.2.2. A Marshall-szigetek – hamvába holt – kezdeményezése, avagy egy pici állam nekifeszül, de lepattan az atomhatalmakról

A 2010-es évek derekán esély kínálkozott arra, hogy a Nemzetközi Bíróság kötelező ítéletben is állást foglaljon (a jogi erővel nem rendelkező, két évtizeddel korábbi tanácsadó véleménye után) az atomsorompó szerződés 6. cikkében foglalt kötelezettség természetéről. 2014-ben ugyanis a Marshall-szigetek e cikket fókuszába állító keresetet nyújtott be azzal a kilenc állammal szemben, amely napjainkban tudhatóan vagy vélelmezhetően nukleáris fegyverrel rendelkezik. A felperes tehát az a Marshall-szigetek volt, amely államot korábban mint az USA egyik gyámsági területét az 1940-es évektől a '80-as évekig⁴⁷ a térségben végrehajtott amerikai nukleáris kísérletek

⁴⁶ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996. 264. o. 99. pont, 267. o. 105 (2) F pont. [A továbbiakban: ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons.] Lásd még: LAMM: Az atomsorompó-szerződés... 85-86. o.

⁴⁷ LAMM Vanda: A Nemzetközi Bíróság és a nukleáris fegyverek – A Marshall-szigetek 2014-es színre lépése. In BLUTMAN László – HOMOKI NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, (Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et

közvetlenül sújtottak. Alpereseknek pedig e piciny állam valamennyi atomhatalmat felhívott. Joghatóság hiánya okán azonban végül csak az Egyesült Királyság, India és Pakisztán kapcsán indulhattak meg a perek s születhettek ítéletek. (Lévén, a Nemzetközi Bíróság csak akkor dönthet két vagy több állam vitájáról, ha az eljáráshoz valamennyi érintett állam – valamilyen formában – hozzájárulását adja. A joghatóság e feltétlen alapja azonban hiányzott a többi atomhatalom esetében.)⁴⁸

Politica. Tomus LXXVII. Fasciculus 1–45.), 2014, http://acta.bibl.u-szeged.hu/34803/1/juridpol_077_357-369.pdf, 361. o.

⁴⁸ A Marshall-szigetek a Bíróság joghatóságát megszületett kompromisszum vagy létező releváns joghatósági klauzula híján csak arra alapozhatta, hogy a perbe vonni kívánt államok elfogadták-e szintén, hozzá hasonlóan, egyoldalú alávetéssel kötelezőnek a Nemzetközi Bíróság joghatóságát. (Lásd a Bíróság Statútumának 36. cikk. 2. bekezdését.) Ilyen alávetést azonban a nukleáris hatalmak közül csak az Egyesült Királyság, India és Pakisztán tett. A többi hat állam esetében a Marshall-szigetek csak azt remélhette, hogy önként perbe bocsátkoznak, ám egyikük sem adta hozzájárulását az eljárás velük kapcsolatban történő lefolytatásához, azaz a forum prorogatum lehetősége esetükben nem realizálódhatott. International Court of Justice: Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom). Overview of the case. <https://www.icj-cij.org/en/case/160>. [A továbbiakban: ICJ overview – Marshall Islands v. UK.] Érdekes felfigyelni arra, hogy az eljárás után valamennyi alperes állam – az Egyesült Királyság és Pakisztán 2017-ben, India 2019-ben – módosította alávetési nyilatkozatát. A britek esetében immár kifejezetten kizárja a deklarációjuk, hogy a Bíróságnak megalapozná joghatóságát ezen egyoldalú alávetés a nukleáris leszereléssel és/vagy nukleáris fegyverekkel kapcsolatos viták esetében, kivéve, ha az atomsorompó egyezmény valamennyi többi, nukleáris fegyverrel rendelkező részes állama szintén elfogadja a Bíróság joghatóságát és a kérdéses eljárások peres felévé válik. International Court of Justice: Declarations recognizing the jurisdiction of the Court as compulsory – United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, 2017. 02. 22. <https://www.icj-cij.org/en/declarations/gb> vi. pont;

Mit kért a Marshall-szigetek a Nemzetközi Bíróságtól? Keresete arra vonatkozott, a hágai testület állapítsa meg, hogy az Egyesült Királyság megsértette az atomsorompó egyezmény 6. cikkéből – valamint a nemzetközi szokásjogból – eredő kötelezettségét, azzal, hogy nem folytattak jóhiszemű tárgyalásokat a nukleáris fegyverkezési verseny minél hamarabbi felszámolása, illetve a teljes körű nukleáris leszerelés érdekében, sőt ellenkezőleg, lépéseik nukleáris fegyverrendszerük fejlesztését, és határozatlan ideig való fenntartását célozták. A Marshall-szigetek szerint az atomsorompó szerződésben nem részes Indiát és Pakisztánt is terhelik e kötelezettségek, csak nem szerződéses, hanem szokásjogi alapon. Sőt, a mikronéziai állam azt is a három ország terhére róttá volna, hogy egyenesen gátolták az államok nagy többségének a nukleáris leszerelésre irányuló erőfeszítéseit.⁴⁹

United Nations Treaty Collection: Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. 4. Declarations recognizing as compulsory the jurisdiction of the International Court of Justice under Article 36, paragraph 2, of the Statute of the Court. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=I-4&chapter=1&clang=en#77.

⁴⁹ Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2016. 837, 839-840. o. 1, 11. pontok. [A továbbiakban: ICJ Judgment Marshall Islands v. UK.]; Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2016. 259-261. o. 1, 11. pontok. [A továbbiakban: ICJ Judgment Marshall Islands v. India.]; Obligations concerning Negotiations relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. Pakistan), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2016. 556-558. o. 1, 11. pontok. [A továbbiakban: ICJ Judgment Marshall Islands v. Pakistan.].

A Nemzetközi Bíróság azonban az ügy érdemére vonatkozó állásfoglalást nem hozott. Így többek között arra sem kaptunk választ, a bírák osztják-e a Marshall-szigetek meggyőződését, miszerint a non-proliférációs egyezmény 6. cikke által deklarált kötelezettségek immár szokásjogi alapon valamennyi államot köteleznek, szerződéses kötelemtől függetlenül.⁵⁰ Nem kerülhetett sor arra sem, hogy a mind az atomsorompó egyezmény, mind a 90-es években elfogadott tanácsadó vélemény által csak roppant elnagyoltan felvázolt (pl. határidőkről sem szóló) nukleáris leszerelési – illetve a leszerelést célzó tárgyalási – kötelezettség tartalmának paramétereit a testület tisztázza (persze jogalkalmazó szervként nem átsúszva a jogalkotás⁵¹ terepére).⁵² Miért maradt mindezekkel adósunk a testület? A 2016-ban született ítéletekben ugyanis a Bíróság pusztán azt állapította meg, igazat adva az alperesek kifogásainak, hogy nincs is vita a felek között (mivel nincsenek egyértelműen ellentétes állásponton adott nemzetközi kötelezettség teljesítését, illetve nem teljesítését illetően),⁵³ vita híján pedig nincs joghatósága a

⁵⁰ Ugyan a nukleáris fegyverek legalitásáról szóló tanácsadó véleményében 1996-ban már érintette e kérdést a Nemzetközi Bíróság, megítélésem szerint nem tették (azt sem) egyértelművé, hogy minden államot kötő szokásjogi normának tekintik-e a nukleáris fegyverek leszerelésére irányuló tárgyalási kötelezettséget. ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 103. pont, 105 (2) F pont. Lásd a kérdésről: AMBOS – LIPPOLD: i. m.

⁵¹ CSAPÓ Zsuzsanna: Nemzetközi bíróságok döntései. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor) 2018. <http://joten.hu/szocikk/nemzetkozi-birosagok-dontesei>.

⁵² LAMM: A Nemzetközi Bíróság és... 367. o.; RÓNA Bence: A nukleáris fegyverek joga. *Scriptura*, 2017/1. szám, 201-202. o.

⁵³ ICJ Judgment Marshall Islands v. UK, 37, 41, 48. pontok; ICJ Judgment Marshall Islands v. India, 34, 38, 45. pontok; ICJ Judgment Marshall

testületnek a benyújtott kereseteket érdemben elbírálni.⁵⁴ A Nemzetközi Bíróság tehát újabbakkal szaporította azon korábbi „döntései” sorát, amelyek kapcsán immár trendszerűnek mondhatóan elhajlott a szenzitív, nukleáris fegyvereket érintő kérdések⁵⁵ egzakt megválaszolása elől.⁵⁶

Islands v. Pakistan, 34, 38, 45. pontok; ICJ overview – Marshall Islands v. UK.

⁵⁴ ICJ Judgment Marshall Islands v. UK, 59. pont; ICJ Judgment Marshall Islands v. India, 56. pont; ICJ Judgment Marshall Islands v. Pakistan, 56. pont; ICJ overview – Marshall Islands v. UK.

⁵⁵ Lásd 1974-ben a Francia nukleáris kísérletek-ügyet, amikor szintén nem derülhetett ki a Bíróság ítéletéből, hogy megsértette-e Franciaország Ausztrália és Új-Zéland vonatkozásában nemzetközi kötelezettségeit a térségben, a Mururoa-korallzátonynál végrehajtott nukleáris robbantásokkal, ugyanis a bírák az Ihlen-elvre hivatkozva úgy ítélték, s ezzel le is zárták az ügyet, nincs már vita a felek között. (Ugyanis többek között a francia köztársasági elnök kijelentette, s így egyoldalú aktussal kötelezte államát, fel fognak hagyni a légköri nukleáris kísérletekkel, igaz, a korábban betervezetteket még végrehajjták.) S amikor az 1990-es évek derekán a franciák immár földalatti atomkísérleteket kezdtek a francia-polinéziai atollnál, az ismét jogaiban magát sértettnek tekintő korábbi felperesek egyike (s a térségből mások is beavatkozóként fel kívántak lépni), Új-Zéland kérelmét a helyzet újbóli megvizsgálására elutasították a hágai bírák. Lásd továbbá 1996-ból a dodonai döntésként emlegetett tanácsadó véleményét a Bíróságnak a nukleáris fegyverek legalitásának kérdéséről (amelyről részletesebben szól a következő fejezet). S ne feledjük, ha a (széles hatáskörrel felruházott) ENSZ Közgyűlés nem lép a színre, és teszi fel hasonló, tartalmában lényegileg azonos kérdését, az első körben a WHO által beterjesztett kérdés az atomfegyverek jogszerűségéről megválaszolatlan maradt volna, a bírák ugyanis elutasították az Egészségügyi Világszervezet véleményező eljárást célzó kezdeményezését, mondván, a WHO kérelme ultra vires, azaz hatáskörén túlterjeszkedett. Nuclear Tests (Australia v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, 253. o.; Nuclear Tests (New Zealand v. France), Judgment, I.C.J. Reports 1974, 457. o.; Request for an Examination of the Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court’s Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case, I.C.J. Reports 1995, 288. o.; Legality

3. Szükséges szerződésben deklarálni a nukleáris fegyverek alkalmazásának tilalmát?

Hogy a ma nukleáris fegyverrel rendelkező államok mikor építik le, ha leépítik, nukleáris fegyverzetüket, illetve lesz-e még, aki a ma majdnem univerzális atomsorompó egyezmény rendelkezéseire fittyet hányva belép az atomfegyvert birtokló államok táborába, a 2020-as évek elején bizonyosan nem prognosztizálható. De vajon a „nemzetközi jog jelenlegi helyzete”⁵⁷, fejlettségi szintje megengedi-e, hogy megfeleljünk arra a kérdésre: a nukleáris fegyverek bevetésének globális tilalma kizárólag egyetemesen elfogadott nemzetközi szerződés révén érhető el majdan, vagy szokásjogi alapon már napjainknak is része, és mint a nemzetközi jog egyik általános normája minden államot terhel e kötelezettség.

of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, 66. o.; ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons; KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában.* Budapest, 2010.

https://jak.ppke.hu/uploads/collection/205/file/Kovacs_Peter_A-nemzetkozi-jog-fejlesztésének-lehetőségei_Pazmany_Press_2010.pdf 260. o.

⁵⁶ STOPPIONI, Edoardo: Decentring the ICJ: A critical analysis of the Marshall Islands judgments. *Questions of International Law*, 45. (2017) <http://www.qil-qdi.org/decentring-the-icj-a-critical-analysis-of-the-marshall-islands-judgments/> 75. o.; STOPPIONI, Edoardo: The ICJ Decisions in the Marshall Islands Cases or the Unintended Consequences of Awareness. SIDI blog, il blog della Società italiana di Diritto internazionale e di Diritto dell'Unione europea, <http://www.sidiblog.org/2016/11/24/the-icj-decisions-in-the-marshall-islands-cases-or-the-unintended-consequences-of-awareness/>.

⁵⁷ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. 105 (2) E. pont.

3.1. A szerződési kötelezettségek egzaktága, a szokásjogi tilalom bizonytalansága

Ha a nukleáris fegyverek tilalmát deklaráló, 2021-ben hatályba lépett nemzetközi megállapodáshoz idővel nem csupán az államok egynegyede, mint ahogy tették azt (illetve maradtak a többiek távol) jelen állás szerint, de az államok mindegyike csatlakozna, természetesen értelmetlen lenne az a polémia, sor kerülhet-e vagy sem a nemzetközi jogi normákkal egyezően atomfegyver alkalmazására. Univerzálisan elfogadott szerződés esetében ugyanis világos kötelezettség terhelné valamennyi részes felet, vagyis az államok mindegyikét.

Az egyetemes szerződésekkel egyezően azonban ugyancsak az államok összességét kötik⁵⁸ a nemzetközi szokásjogi normák. Azaz ha a nukleáris fegyverek alkalmazásának tilalmáról megalapozottan állíthatjuk, hogy szokásjogi erővel bír, ez esetben a nemzetközi közösség valamennyi tagját kötelező normáról beszélhetünk. Ám a szokásjogi szabályokat bennrejlő bizonytalanság⁵⁹ jellemzi: a szerződésekkel ellentétben ugyanis nem egyértelmű keletkezésük időpontja, egyáltalán létezésük sem kétséget kizáró,⁶⁰ illetve tartalmuk sem ragadható meg minden esetben az elvárható precizitással.

⁵⁸ Az esetleges örökös ellenzők esetében az ő kivételükkel, illetve a csupán regionálisan kialakuló szokásjogi norma természetesen csak az adott régió államait kötelezi.

⁵⁹ BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. Általános rész.* Budapest–Pécs, Dialog Campus Kiadó, 2008, 153, 184. o.

⁶⁰ Nem egyszerű bizonyítani, hogy az új szokásjogi szabály keletkezésének két konjunktív feltétele, mégpedig az államok általános gyakorlata és az ahhoz társuló jogi meggyőződésük fennáll-e vagy sem.

Ezért is volt hatalmas előrelépés a 20. században,⁶¹ amikor sorra sikerült generális sokoldalú egyezményekben kodifikálni, precízen lefektetni az adott kérdésekben akár évszázadok óta érvényesülő szokásjogi szabályokat,⁶² nemegyszer persze, reagálva a kor kihívásaira, új, jogfejlesztő rendelkezésekkel is megtoldva az addig is érvényesülő, ám immár szerződésben világosan is rögzített szabályokat.

Az tehát nem vitatható, hogy érdemes, hasznos, előremutató a szokásjogi normáknak szerződési formát is adni. Jelen tanulmány kérdése: vajon kodifikál vagy „jogfejleszt”, azaz szokásjogot emel be vagy új normát fektet le – az atomfegyverek alkalmazását illetően – a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló új szerződés? Ha új normát deklarál, ez esetben hozzájárulhat ahhoz, hogy a szerződéses kötelezettség idővel szokásjogi erejűvé váljon?

3.2. A sokat vitatott tanácsadó vélemény

1996-ban megismerhettük a Nemzetközi Bíróság állásfoglalását, igaz, az sokakban hagyott némi hiányérzetet maga után. Az akkor az ENSZ Közgyűlésének kérésére a nukleáris fegyverek legalitása tárgyában adott tanácsadó vélemény leszögezte, hogy nemcsak hogy szerződéses alapú átfogó és egyetemes tilalom nem létezik adott állás szerint,⁶³ de

⁶¹ Illetve a sort még az előző évszázad végén a hadijogi normák kodifikációja kezdte meg.

⁶² Csupán néhány példát felhozva, lásd az 1961. évi és az 1963. évi bécsi egyezményeket a diplomáciai, illetve a konzuli kapcsolatokról, vagy az 1969. évi szintén bécsi egyezményt a nemzetközi szerződések jogáról, továbbá az 1982. évi Montego Bay-i tengerjogi egyezményt, és még lehetne sorolni.

⁶³ Hiszen az akkor hatályban lévő nemzetközi szerződések egyike sem hirdetett teljes körű tilalmat a nukleáris fegyverekre, hatáskörük területileg ugyanis korlátozottan volt szabva, lásd például a csupán egyes régiókra, így

ugyanígy nemzetközi szokásjogi norma sem tiltja teljes körűen és univerzálisan a nukleáris fegyverek alkalmazását vagy a velük való fenyegetést.⁶⁴ Megjegyzendő, a bírák között nem mindenki osztotta e többséggel elfogadott álláspontot.⁶⁵

Abban mindazonáltal nem volt vita a bírák a között, hogy jogszerűtlennek minősül nukleáris fegyvert bevetni vagy azzal fenyegetni az államok közötti erő alkalmazását tiltó ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésébe ütköző módon, illetve ha nem teljesülnek az önvédelem jogát elismerő 51. cikk követelményei.⁶⁶ Konszenzussal bölintottak rá arra is, hogy „[...] a nukleáris fegyverek használatának vagy a velük való fenyegetésnek meg kell felelnie a fegyveres konfliktusban alkalmazandó nemzetközi jogi kötelezettségeknek, különösen a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek és szabályainak [...]”.⁶⁷ A bírák azonban (pontosabban immár csak felük, a patthelyzetet az elnöknek kellett eldöntenie) minden esetre vonatkoztatva nem, hanem csak – megfogalmazásuk szerint – „általában” vélték ellentétesnek a fegyveres összeütközésekben

Latin-Amerikára, Afrikára, a dél-csendes-óceáni térségre, Délkelet-Ázsiára, Közép-Ázsiára atomfegyvermentes-övezeteket létesítő egyezményeket, illetve a világűr, a tengerfenék és az Antarktisz jogi helyzetéről rendelkező nemzetközi megállapodásokat. LAMM: Az atomsorompó-szerződés rendszerének... 87-88. o.

⁶⁴ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) B pont.

⁶⁵ 11-en szavaztak mellette, 3-an azonban ellenvéleményüknek adtak hangot. Egybehangzóan állapították azonban meg, hogy nem is hatalmaz fel se szerződés, se szokásjog nukleáris fegyver használatára. ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) A pont.

⁶⁶ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) C pont.

⁶⁷ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) D pont.

alkalmazandó normákkal az atomfegyverek alkalmazását.⁶⁸ Megítélésük szerint ugyanis számolniuk kell egy extrém szituációval is, amely kapcsán azonban a Bíróság nem tudott határozottan állást foglalni. Véggkövetkeztetések közül a legtöbbet idézett és egyúttal legtöbbet is kritizált mondat ekként summázott: „[...] a nemzetközi jog jelenlegi állása szerint [...] a Bíróság nem tudja egyértelműen eldönteni, hogy vajon az önvédelem olyan szélsőséges esetében, amikor az állam léte forogna kockán, jogos vagy jogtalan lenne a nukleáris fegyverek használata vagy az azokkal való fenyegetés”.⁶⁹

Nesze semmi, fogd meg jól? Kétségtelenül elbizonytalaníthat ez az enigmatikus⁷⁰ konklúzió, de álláspontom szerint vékony a mezsgye, ahol még érvelni lehetne amellet, minden államot kötő szokásjogi norma (ha specifikusan nem is, de rájuk illesztve) ne tiltaná nukleáris fegyverek alkalmazását. Ha ugyanis a humanitárius nemzetközi jog szokásjogi szabályaiba ütközik a nukleáris fegyverek használata, akkor alkalmazásuk nemzetközi jogsértést jelent. Ius ad bellum és ius in bello normák között pedig nincs alá-fölérendeltség, azaz ha egy magatartás az államok közötti erő alkalmazására vonatkozó szabályoknak megfelel, az még ütközhet a fegyveres konfliktusok idején alkalmazandó normákba, s így nemzetközi jogsértésnek tekintendő.⁷¹

⁶⁸ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) E pont (1. mondat).

⁶⁹ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 105 (2) E pont (2. mondat). BRUHÁCS: i. m. 246. o.; SÜLYÖK: i. m. 129-130. o.

⁷⁰ BRUHÁCS János: Jus contra bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jog[í] tilalmához. In BLUTMAN – HOMOKI NAGY: i. m. 78. o.

⁷¹ Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights: Nuclear Weapons under International Law: An Overview. 2014. [A

De melyek is azok a humanitárius szokásjogi normák, amelyeket sért(het) nukleáris fegyverek bevetése? (A figyelmes Olvasó engedelmével Szerző elengedte a nukleáris fegyverekkel való fenyegetés kérdését, más tanulmányra hagyva e kérdés alaposabb tisztázását.)

3.3. Humanitárius szokásjogi normák

A humanitárius nemzetközi jog számos rendelkezése nem csupán a háború áldozatainak védelméről rendelkező 1949. évi genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvek részes államait, de szokásjogi erővel rendelkezve a nemzetközi közösség valamennyi szereplőjét kötelezi fegyveres konfliktusok idején. E szokásjogi normák pedig ha fegyverek alkalmazására vonatkoznak (generálisan), akkor magától értetődően nukleáris fegyvereket illetően is éppúgy relevánsak. (Előrebocsátva, jelen tanulmány az egyszerűség kedvéért a humanitárius nemzetközi jog motorjának tekintett Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának – ICRC – álláspontját⁷² követi a tekintetben, mi minősül szokásjognak.)

3.3.1. Indiszkriminatív fegyverek alkalmazásának tilalma

továbbiakban: Geneva Academy.] <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Nuclear%20Weapons%20Under%20International%20Law.pdf>, 8-9. o.

⁷² HENCKAERTS, Jean-Marie – DOSWALD-BECK, Louise (szerk.): *Customary International Humanitarian Law. Vol. I. Rules, Vol. II. Practice.* Cambridge, 2005. Lásd e tanulmányt online is elérhetően, és a mögötte lévő, folyamatosan frissülő adatbázist: <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home> A tanulmány magyar nyelven is olvasható, Varga Réka fordításában, „Tanulmány a nemzetközi humanitárius szokásjogról: Hozzájárulás a fegyveres összeütközések során alkalmazandó jogszabályok megértéséhez és tiszteletben tartásához” címen: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/hun-irrc_857_henckaerts.pdf.

Szokásjogi szabály, hogy tiltott a természetüknél fogva megkülönböztetés nélkül ható fegyverek alkalmazása.⁷³

Márpedig ilyennek tekinthető – a vegyi fegyverek, a biológiai fegyverek, a kazettás bombák, a gyújtófegyverek, a mérég, az aknák, a meglepő aknák, a környezetmódosító technikák, stb. mellett – az atomfegyver is.⁷⁴

Fontos azonban megjegyezni, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága szerint nem minden fent felsorolt indiszkriminatív eszköz esetében állapítható meg ezek használata általános tilalmának szokásjogi természete. Az ICRC szerint szokásjog tiltja a vegyi fegyverek,⁷⁵ a biológiai fegyverek,⁷⁶ a mérég vagy mérgezett fegyverek,⁷⁷ az álcázott aknák⁷⁸ használatát, de például a gyalogsági aknák esetében szokásjogi ereje csak annak a követelménynek van, amely szerint az összeütköző feleknek különös gondot kell fordítaniuk e fegyverek használata során indiszkriminatív hatásuk minimalizálására.⁷⁹

Megjegyzendő, hogy az ICRC hivatkozott tanulmánya nem foglal állást a nukleáris fegyverek tilalmának szokásjogi

⁷³ Customary IHL. Rule 71. [A továbbiakban: Customary IHL. Rule 71.] https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule71 .

⁷⁴ Customary IHL. Rule 71.

⁷⁵ Customary IHL. Rule 74. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule74 .

⁷⁶ Customary IHL. Rule 73. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule73 .

⁷⁷ Customary IHL. Rule 72. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule72 .

⁷⁸ Customary IHL. Rule 80. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule80 .

⁷⁹ Customary IHL. Rule 81. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule81. Lásd még a 82. és 83. számú szabályt: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule82, https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule83 .

természetét illetően, pusztán csak utal a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményének megállapításaira.⁸⁰

Bevethető lenne nukleáris fegyver nyílt tengeren hadihajók ellen, vagy távol a lakott területektől sivatagban állomásozó csapatok ellen?⁸¹ Hagyományos fegyverekkel nem lehetne elérni ugyanazt a katonai célt? Ha a megkülönböztetés elve nem is sérülne, más alapelvekkel is számolni kell.

3.3.2. Aránytalan mérvű járulékos károk okozásának tilalma

Szokásjogi szabálynak minősül szintén az olyan támadások indításának tilalma, amelyek előreláthatóan annyi polgári veszteséget okoznának, amely meghaladná a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előnyt.⁸²

Szintén olyan szokásjogi norma, amely megsértése miatt ma egy Hirosimához vagy Nagasakihoz hasonló támadást nemzetközi jogsértésnek kellene minősítenie egy joghatósággal rendelkező nemzetközi bíróságnak. S bár lehetne érvelni azzal, hogy anno a Japán ellen bevett atomfegyvernek köszönhetően további emberéletek millióit lehetett megmenteni⁸³ – drasztikusan ugyan, de lezárva végre a II. világháborút –, véleményem szerint a „konkrét és közvetlen”

⁸⁰ Customary IHL. Nuclear Weapons. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_nuwe.

⁸¹ ICJ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 91. pont; Geneva Academy, 2. o.

⁸² Customary IHL. Rule 14. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule14.

⁸³ SLADE, Richard – TICKNER, Robert – WYNN-POPE, Phoebe: Protecting humanity from the catastrophic humanitarian consequences of nuclear weapons: Reframing the debate towards the humanitarian impact. *International Review of the Red Cross*, 97 (2015) 899., 734. o.; KECK, Zachary: How Hiroshima and Nagasaki Saved Millions of Lives. 2014. 08. 07. <https://thediplomat.com/2014/08/how-hiroshima-and-nagasaki-saved-millions-of-lives/>.

jelzők nem engednék ezt az érvelést, elismerve persze, hogy a kulcsfogalomként funkcionáló „katonai előny” egzakt definiálásával mind a mai napig adósak maradtak⁸⁴ a humanitárius nemzetközi jogi normák (alkotói, az államok).

Mondhatjuk tehát, hogy a járulékos károokra vonatkozó szokásjogi szabály alapján „az atomfegyverek bevetése [...] implicite tilos”? Ahogy Kovács Péter fogalmazott, utalva a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményére, „a jelenlegi jogi helyzet [...] ennél jóval bonyolultabb”⁸⁵

Mindazon által ha nem jelenthetjük ki a nukleáris fegyverek alkalmazásának átfogó tilalmát (a Nemzetközi Bíróság szerint nem), amennyiben jogsértő módon alkalmazzák őket (aránytalan mérvű járulékos kárt okozva), egyértelmű a jogellenesség ténye.⁸⁶

3.3.3. A környezet védelme fegyveres konfliktus idején

Szokásjogi szabály fentiek mellett az olyan támadás indításának tilalma, amelynek esetében a természeti környezetet érintő járulékos károk valószínűleg meghaladnák a katonai célpont elleni támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét⁸⁷ (az arányosság elve tehát a környezet

⁸⁴ Herczegh Géza mint „kétes értékű bizonytalan kifejezés” titulálta a katonai előny fogalmát. HERCZEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981, 218. o.

⁸⁵ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2016, 677. o.

⁸⁶ Lásd Lattmann Tamás okfejtését (a kazettás bombák vonatkozásában): LATTMANN Tamás: Hadijog-sértések az iraki háborúban, és a felelősségre vonás lehetőségei, avagy szilárd lábon áll-e a hadijog, vagy szilárdan hadilábon állunk a joggal? *Kül-Világ*, 2004/1. szám, 13. o.

⁸⁷ Customary IHL. Rule 43. C. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule43.

vonatkozásában is érvényesülendő), illetve szokásjog szintén az olyan hadviselési mód vagy eszköz alkalmazásának tilalma, amely célzatosan vagy valószínűen a természeti környezetben széles körű, hosszú távú és súlyos kárt okoz⁸⁸ (utóbbi szabály abszolút tilalomnak minősül, azaz bizonyos intenzitási küszöböt elérő környezetrombolás esetében a megkülönböztetés elvével szemben a katonai szükségesség és a proporcionalitás elvei már irreleváns tényezők)⁸⁹.

Ha szabad a Szerzőnek saját korábbi tanulmányából idézni: „Fontos hangsúlyozni, hogy a védelem a természeti környezetet önmagában is megilleti. A természeti környezet tehát nem csupán a polgári személyek oltalma érdekében védendő. Így ha egy támadást olyan területre terveznek, ahol nem vagy csak csekély számú civil tartózkodik, nem jogszerű az akció, ha feltételezhető, hogy a környezet sérelme jóval nagyobb lesz a várt katonai előnyhöz képest.”⁹⁰

Azaz ha, folytatva az előzőekben megkezdett gondolatmenetet, (kis hatóerejű, „low-yield”) nukleáris fegyvert lakott területektől távol, akár civil veszteséget –

⁸⁸ Customary IHL. Rule 45. [A továbbiakban: Customary IHL. Rule 45.] https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule45.

⁸⁹ Lásd utóbbi kérdésről részletesebben (a Vöröskereszt kommentárjára támaszkodva): CSAPÓ Zsuzsanna: A környezet védelme fegyveres konfliktus idején – Nemzetközi szokásjogi alapok. *Állam- és Jogtudomány*, 2014/3. szám, 12. o.

⁹⁰ CSAPÓ: i. m. (2014) 9. o. A korábbi tanulmányban hivatkozott források: Report of the International Law Commission. Sixty-third session (26 April – 3 June and 4 July – 12 August 2011) General Assembly Official Records. Sixty-sixth session. Supplement No. 10 (A/66/10) Annex E. Protection of the environment in relation to armed conflicts (Ms. Marie G. Jacobsson) https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_66_10.pdf 355. o. 18. pont; DINSTEIN, Yoram: Protection of the Environment in International Armed Conflict. In FROWEIN, J. A. – WOLFRUM, R. (szerk.): *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. The Hague, 2001. 524. o.

azonnal – egyáltalán nem is okozva vetnének be, a környezet radiológiai szennyezése, fenti kritériumoknak megfelelő rombolása jogsértésnek minősülne.⁹¹

Kiemelendő, hogy az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország a Vöröskereszt szerint az általuk 45. számúként jelölt (fentebb abszolút tilalomként aposztrofált) szokásjogi szabályt tekintve persistent objectoroknak minősülnek,⁹² azaz állhatatos tiltakozásuk révén ugyan őket nem köti e szabály, de kialakulását következetes ellenállásukkal nem tudták megakadályozni. Ez viszont nem jelenti azt, hogy esetükben más – ugyancsak szokásjogi – elvek sérelme ne vetné fel nemzetközi felelősségüket nukleáris fegyverek alkalmazása esetén: a megkülönböztetés vagy az arányosság elvének, vagy akár a következő normának a semmibe vétele.⁹³

⁹¹ ICRC: Nuclear Weapons and International Humanitarian Law. Information Note No. 4. [A továbbiakban: ICRC: Nuclear Weapons...]
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2013/4132-4-nuclear-weapons-ihl-2013.pdf> 2. o.

⁹² Az USA nem vált részesévé az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyvnek (amely szerződés elfogadásakor még jogfejlesztő, új rendelkezésként vezette be a ma a Vöröskereszt szerint szokásjoginak minősülő, általuk 45.-ként megjelölt szabályt), az Egyesült Királyság és Franciaország pedig fenntartást fűztek hozzá, amelyben kizárták, hogy az egyezmény a konvencionális fegyvereken túl nukleáris fegyverekre is vonatkozna az ő tekintetükben. Customary IHL. Rule 45.; A francia fenntartás: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Notification.xsp?action=openDocument&documentId=D8041036B40EBC44C1256A34004897B2>; A brit fenntartás: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Notification.xsp?action=openDocument&documentId=0A9E03F0F2EE757CC1256402003FB6D2>.

⁹³ Customary IHL. Rule 45.; CSAPÓ: A környezet védelme... 12. o. Fontos megjegyezni, hogy az Egyesült Államok vitatta, hogy örökös ellenző lenne, az ő meggyőződésük szerint ugyanis ők mint „különösen érdekelt állam” (lásd e kérdésről jelen tanulmány utolsó fejezetét) meggátolták, hogy e

3.3.4.Szükségtelen szenvedést, túlzott sérülést okozó fegyverek alkalmazásának tilalma

Szokásjogi szabálynak minősül az olyan hadviselési eszközök alkalmazásának tilalma is, amelyek természetüknél fogva szükségtelen szenvedést vagy túlzott sérülést okoznak.⁹⁴

Márpedig – ugyancsak állítható – e sajátosság jellemzi az atomfegyvereket is (ahogy többek között a biológiai és vegyi fegyvereket, vakító lézerfegyvereket, gyújtófegyvereket, a szétterjedő és robbanó lövedékeket, mérget és mérgezett fegyvereket, a röntgensugárral nem detektálható repeszekkel sérülést okozó fegyvereket, gyalogsági aknákat is e kategóriába szokás sorolni.)⁹⁵

Érdemes kiemelni ismételten, hogy amikor kommentárjában a Vöröskereszt sorra vette a gyakorlatban szükségtelen szenvedést okozóknak titulált fegyvereket, s köztük a nukleáris fegyvereket, szükségesnek tartották megjegyezni, hogy valamennyi általuk említett példa esetében nincs kellő konszenzus a tekintetben, hogy sértenék-e ezen eszközök mindegyike a szükségtelen szenvedés okozásának tilalmát.⁹⁶ Így például a gyújtófegyverek kapcsán sem vélte megállapíthatónak a Vöröskereszt e fegyverek általános tilalmának szokásjogi mivoltát.⁹⁷

norma szokásjogi természetet nyerjen. AVIV YEINI, Shelly: The Specially-Affecting States Doctrine. *American Journal of International Law*, 2018/2. szám, 247. o.

⁹⁴ Customary IHL. Rule 70. [A továbbiakban: Customary IHL. Rule 70.] https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule70 .

⁹⁵ Customary IHL. Rule 70.

⁹⁶ Customary IHL. Rule 70.

⁹⁷ Az ICRC szerint szokásjoginak a következő két norma minősül a gyújtófegyverek kapcsán: 1) ha gyújtófegyverek bevetésére kerül sor, különleges gondot kell fordítani arra, hogy elkerüljék, vagy legalább

Mindazonáltal eljutunk ahhoz a pontig, amelynél nehezen elképzelhető már, hogy lehetséges lenne nukleáris fegyvert a humanitárius jog szokásjogi normáit nem sértve bevetni: ha alkalmazásuk nem is ütközne a megkülönböztetés elvébe, meg is felelne a járulékos károkra vonatkozó arányossági szabálynak, a természeti környezetben sem okozna hosszú távon súlyos károkat, a nukleáris támadást netán túlélő harcosok szenvedését „hiábavalóan súlyosbítaná”⁹⁸, sérülne tehát a humanitárius jog alapelvei⁹⁹ közül az emberiség elve (is).

Azaz, ahogy a Nemzetközi Bíróság fogalmazott tanácsadó véleményében, „aligha összeegyeztethető” a nukleáris fegyverek alkalmazása a *ius in bello* alapvető követelményeivel. Igaz, ugyanitt azt is megjegyezték, teljes bizonyossággal mégsem vonhatják le azt a konklúziót, hogy az atomfegyverek alkalmazása minden körülmények között ütközne a fegyveres konfliktusok idején alkalmazandó normákba.¹⁰⁰

minimalizálják a civil veszteségeket; illetve 2) tilos a harcosokkal szemben gyújtófegyvereket alkalmazni, hacsak nem lehetséges kevésbé ártalmas fegyverrel harcképtelenné tenni őket. Customary IHL. Rule 84, 85. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule84; https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule85.

⁹⁸ 1868. évi szeptérvári nyilatkozat a 400 grammnál kisebb súlyú robbanó lövedékek használatáról való lemondásról háború idején, Preambulum. Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 1868. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=568842C2B90F4A29C12563CD0051547C>.

⁹⁹ Emberiség elve, megkülönböztetés elve, katonai szükségesség elve, arányosság elve.

¹⁰⁰ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 95. pont.

Milyen, nukleáris fegyver bevetésével járó támadás lenne kompatibilis „a háború törvényeivel és szokásaival”¹⁰¹? Ha földalatti fegyverraktárt semmisítenének meg, kis hatóerejű fegyverrel, oly mélyen lévő, hogy az nem okozna a felszínen sugárszennyezést?¹⁰² Persze nincs garancia arra, hogy bármely lehetségesen „tisztá” bevetés ne vezetne a helyzet eszkalálódásához, s így humanitárius katasztrófához.¹⁰³ (Azt se feledjük, hogy a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményében kizárólag az önvédelem szélsőséges esetére korlátozta azt a szituációt, amelyben netán jogszerűnek lenne tekinthető nukleáris fegyver bevetése. Márpedig iménti példánk messze nem sorolható e körbe. Amely lépések azonban elképzelhetőek lennének ezen extrém helyzetben, azok véleményem szerint a humanitárius jog előírásaival szembe mennének.)

De ha már felmerült az eszkalálódás kérdése: lehet-e jogsértésre jogsértéssel válaszolni? Lehet-e nukleáris fegyver jogsértő bevetésére jogszerűen nukleáris fegyver alkalmazásával felelni?

3.3.5. Nukleáris fegyver alkalmazása represszáliaként: tilos vagy jogszerű?

¹⁰¹ Az 1949. évi genfi egyezmények által alkalmazott formula, illetve lásd szintén az 1899. évi 2. számú és az 1907. évi 4. számú hágai egyezményt (és a hozzájuk mellékelt szabályzatokat) „a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól”. Utóbbiakat hazánkban kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény-cikk az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.

¹⁰² MIKLÓS Gábor: Új típusú atombombát akarnak kifejleszteni Amerikában. 2001. 04. 18. <http://nol.hu/archivum/archiv-16793-6159>.

¹⁰³ Advisory Opinion Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 94. pont; ICRC: Nuclear Weapons...

Az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló 2001. évi szabályok¹⁰⁴ szerint ellenintézkedéssel nem érinthetők a represszáliát tiltó humanitárius kötelezettségek.¹⁰⁵ Azaz ilyen esetben nem lehet a felelős államot kötelezettségei teljesítésére azáltal kényszeríteni, hogy a sértett állam is időlegesen nem tesz eleget a jogsértő állammal szemben fennálló nemzetközi kötelezettségeinek.

A represszália azonban nem tilalmazott minden humanitárius norma esetében, sőt, a jogsértésre jogsértés válasz adott esetekben a humanitárius normák teljesítésének biztosítéka is lehet.¹⁰⁶ A Vöröskereszt szerint szokásjogi alapon kizárólag a humanitárius jog által védett személyek és a védett javak elleni ellenséges megtorló intézkedések tilosak, s ezen túl is csak szigorú feltételek mellett kerülhet sor represszália alkalmazására.¹⁰⁷ E feltételek alapján 1) a represszália célja szerint kizárólag a súlyos humanitárius jogsértést elkövető jogkövetésre való rábírását szolgálhatja (azaz nem lehet „megelőző”, se büntető vagy megtorló jellegű), 2) csakis végső eszköz lehet, ha más jogszerű eszköz nem áll rendelkezésre, 3) arányosnak kell lennie a vele megállítani kívánt jogsértéssel, 4) az alkalmazására vonatkozó döntést a legmagasabb

¹⁰⁴ UN International Law Commission: Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, UN Doc. A/56/10. *Yearbook of the International Law Commission*, 2(2) (2001) [A továbbiakban: ARSIWA]

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

¹⁰⁵ ARSIWA, 50. cikk 1. (c)

¹⁰⁶ HERCZEGH: i. m. 313. o.

¹⁰⁷ Customary IHL. Rule 145. [A továbbiakban: Customary IHL. Rule 145.]
https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule145; Rule 146. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule146; Rule 147. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule147.

kormányzati szinten kell meghozni, 5) s rögtön fel kell hagyni vele, amint célját sikerült elérni, azaz amint az ellenséges fél eleget tesz megsértett humanitárius jogi kötelezettségeinek.¹⁰⁸

Nem tűnik túl életszerűnek azt feltételezni, hogy egy nukleáris csapásra adott nukleáris viszontválasz a fenti keretek között mozoghatna, fényében a jóval realisabb eszkalálódás katasztrofális következményeinek.¹⁰⁹ Mindazonáltal a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményében nem foglalt állást e kérdést illetően, mindössze csak az arányosság követelményére hívta fel a figyelmet,¹¹⁰ amit már egyébiránt 1928-ban a Naulilaa-ügyben¹¹¹ is megtett a Németország és Portugália (1914-ben keletkezett) vitájában eljáró választott bíróság.

¹⁰⁸ Customary IHL. Rule 145.

¹⁰⁹ MOXLEY, Charles J. Jr. – BURROUGHS, John – GRANOFF, Jonathan: Nuclear Weapons and Compliance with International Humanitarian Law and the Nuclear Non-Proliferation Treaty. *Fordham International Law Journal*, 2011/4. szám, <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2290&context=ilj> 662-667. o. A szerzők tanulmányuk 667. oldalán idézik a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményéhez vezető eljárásban a Salamon-szigeteket képviselő Eric David felszólalását, aki szerint: „Ha nukleáris fegyver bevetésével kioltanának egy millió életet, a megtorlásként alkalmazott nukleáris válaszcsepés, amely ugyancsak egy millió életet követelne, talán az első támadást elszenvető állam szuverenitását megóvná, és talán az áldozatok revánsvágyának eleget tenne, de nem tenne eleget a humanitárius jognak, amelyet nem egyszer, de kétszer sértenének meg, márpedig két rossz dologból nem születik egy jó [vagyis helytelen lépés nem jogosítja a másikat szintén helytelen lépésre].”

¹¹⁰ ICJ Advisory Opinion of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 46. pont.

¹¹¹ ZOLLMANN, Jakob: *Naulila 1914. World War I in Angola and International Law: A Study in (Post-)Colonial Border Regimes and Interstate Arbitration*. *Studien zur Geschichte des Völkerrechts* 35. 2016. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv941rfd> 359. o.

4. Hozzájárulhat-e a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés minden államot kötelező szokásjogi tilalom kialakulásához?

Louise Doswald-Beck szerint a nukleáris fegyverek legalitása tárgyában adott tanácsadó vélemény talányos konklúziója nincs összhangban az azt megelőző alapos humanitárius jogi elemzéssel. Ha a Nemzetközi Bíróság bírái következetesen tartották volna magukat analízisük megállapításaihoz, arra kellett volna jutniuk végkövetkeztetésükben, hogy a nukleáris fegyverek bármely felhasználása jogellenesnek minősül, hiszen lehetetlen e fegyvereket a humanitárius jogi normákat tiszteletben tartva bevetni.¹¹²

Ám ha mégis úgy látjuk, maradtak még nyitott kérdések, amelyek nem engedik e határozott állásfoglalást, érdemes azt átgondolni, vajon az újabb fejlemények eredményeznek-e messzemenőbb változásokat, éspedig vajon a 2021-ben hatályba lépett új szerződés hozzájárul-e kétséget kizáró, átfogó szokásjogi tilalom kialakításához. (Érdemes hangsúlyozni, hogy az új szerződés nem engedi fenntartások tételét,¹¹³ így aki elismeri kötelező hatályát, a fegyver

¹¹² [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/7E45C4D67218BF3CC1257B83004E64AC/\\$file/Doswald-Beck+IHL++may+13.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/7E45C4D67218BF3CC1257B83004E64AC/$file/Doswald-Beck+IHL++may+13.pdf)

Megjegyzendő, hogy a tanácsadó vélemény megállapításainak mindegyikénél támogatóan szavazó Herczegh Géza, a Nemzetközi Bíróság akkori (és azóta is egyetlen) magyar bírója is a véleményhez fűzött nyilatkozatában így fogalmazott: „A humanitárius nemzetközi jog alapelvei, amelyeket a tanácsadó vélemény indoklása korrekten mutat be, kategorikusan és egyértelműen tiltják a tömegpusztító fegyverek, és közöttük az atomfegyverek bevetését. A humanitárius nemzetközi jog nem ismer ez alól kivételt.” Kovács Péter fordítása: KOVÁCS: i. m. (2016) 96. o. A nyilatkozat elérhető: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-02-EN.pdf>.

¹¹³ Lásd az egyezmény 16. cikkét.

alkalmazására vonatkozó tilalom az ő esetében kivételt nem tűrő lesz, azaz nem lehet „az önvédelem szélsőséges esetére” sem hivatkozni.)¹¹⁴

Jelen állapotában természetesen biztos nem beszélhetünk arról, hogy az új szerződésben foglalt kötelezettségek – ha tehát nem fogadjuk el, hogy egyik-másik már szokásjogi erővel bírna – szokásjogi alapon kötnék a nem részes államokat is, hiszen egyelőre csupán az államok egynegyede csatlakozott a megállapodáshoz. Márpedig ahhoz, hogy egyezményi rendelkezés szokásjogi erejűvé váljék, ahogy arra a Nemzetközi Bíróság az Északi-tengeri kontinentális talapatat ügyben rávilágított, széleskörű és reprezentatív részvételre van szükség az egyezményben,¹¹⁵ ettől pedig még távol vagyunk.¹¹⁶

Ugyanitt, azaz 1969-ben kelt ítéletében a Bíróság arra is rámutatott, hogy szokásjogi norma kialakulásához az ún. különösen érdekelt államok részvétele is szükséges. Véleményem szerint ez esetben azonban téves a nukleáris fegyverrel rendelkező államokat felruházni e címkével, azaz mint akik így meg is tudják akadályozni a szokásjogi szabály létrejöttét. Hiszen épp a nukleáris fegyverek természete okán nemhogy csak azok az államok, akik elszenvedtek már nukleáris támadást, vagy azok az államok, akik kénytelenek voltak a tesztlések következményeivel szembesülni, de tulajdonképpen minden állam különösen érintettnek tekintendő.¹¹⁷ Utóbbi álláspontot osztotta Shahabuddeen és

¹¹⁴ LYTHGOE: i. m.

¹¹⁵ North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, 43. o. 73. pont.

¹¹⁶ LYTHGOE: i. m.

¹¹⁷ DINNIE, Louise: What, I'm not special? Nuclear weapons and specially affected states. <https://www.perthilj.com/blog/2019/2/20/what-im-not-special-nuclear-weapons-and-specially-affected-states>; RIETIKER, Daniel:

Weeramantry bírák is anno 1996-ban különvéleményeikben,¹¹⁸ de hadd tegyem mindehhez hozzá, maga a tanácsadó vélemény voltaképp elkerülte a különösen érintett államok kérdésének tárgyalását, legalábbis ez ügyben nem adott expressis verbis igazat az ezt az érvet előhúzó USA-nak és az Egyesült Királyságnak, bár kétségtelen, lehetne így is olvasni a sorokat vagy a sorok között.¹¹⁹ Számomra tehát falsnak hat az a megközelítés, amely szerint a szokásjogi norma kialakulása szempontjából azért a nukleáris hatalmakat kell különösen érintettnek tekinteni, mert csak esetükben értelmezhető a tilalom, hiszen csak ők tudnának ilyen fegyvert bevetni. Ám nem-tevés is alakíthat szokásjogot. Azaz azon államok, akik nem rendelkeznek nukleáris fegyverrel, tán azért nem (sem) rendelkeznek, mert az a jogi meggyőződésük, hogy az egy illegális fegyver.¹²⁰ S ha elfogadnánk, hogy valóban a nukleáris fegyverrel rendelkező államok a „különösen érdekelt államok”, kérdés, hányan tudnák még akadályozni a szokásjogi szabály kialakulását, ha közülük lennének, akik lemondanak e státusukról.¹²¹

New Hope for Nuclear Disarmament or “Much Ado About Nothing?": Legal Assessment of the New “Treaty on the Prohibition on Nuclear Weapons” and the Joint Statement by the USA, UK, and France Following its Adoption. *Harvard International Law Journal, Online Journal*, 59 (2017) https://harvardilj.org/wp-content/uploads/sites/15/Rietiker_FORMATTED.pdf 26. o.

¹¹⁸ A különvélemények elérhetőek: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-11-EN.pdf>, lásd a 414. oldalon írtakat; <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-12-EN.pdf>, lásd az 535-536. oldalon írtakat.

¹¹⁹ HELLER, Kevin Jon: Specially-Affected States and the Formation of Custom. *American Journal of International Law*, 2018/2. szám, 197-198. o.

¹²⁰ AVIV YEINI: i. m. 251. o. (Megjegyezném, a hivatkozott szerző nem azonos következtetést von le jelen tanulmány szerzőjével.).

¹²¹ AVIV YEINI: The Specially-Affecting... 244. o.

Fentiekhez hozzáfűzendő, hogy ha az új szerződés beváltaná a hozzá fűzött, egyelőre robusztusnak nem nevezhető reményeket, s megközelítené az univerzális elfogadottságot, azaz sorra csatlakozna hozzá valamennyi nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam (láthattuk, erre egyelőre igen csekély esély mutatkozik), és akár az atomhatalmak közül is lenne, aki más irányt vesz (a sansz még kisebb), s egyértelművé is tennék kialakult jogi meggyőződésüket, idő múltával ugyan már nem lehetne kétségbe vonni az átfogó szokásjogi tilalom létét, ám az örökös ellenzőként fellépő nukleáris hatalmakat nem kötné e – így mégsem univerzális – norma.¹²² Hacsak nem válna *ius cogens* erejűvé a nemzetközi jog ezen általános szabálya, azaz feltétlen érvényesülendő normaként nem ismernék el, hiszen ez esetben a *persistent objector* szabály nem vethető fel.¹²³ E kérdést tovább fejteni már nem engedi jelen tanulmány kerete, csak gondolatébresztőként, s visszakanyarodva egyúttal a korábban kifejtettekhez, megjegyezném: az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának témával megbízott különelőadója szerint¹²⁴ a humanitárius nemzetközi jog alapvető szabályai *ius cogens*-nek tekintendők.¹²⁵

5. Záró gondolatok

¹²² LYTHGOE: i. m.

¹²³ HELLER: i. m. 27. o.

¹²⁴ Fourth report on peremptory norms of general international law (*ius cogens*) by Dire Tladi, Special Rapporteur (2019) A/CN.4/727. Draft conclusion 24. Non-exhaustive list of peremptory norms of general international law (*ius cogens*) 63. o. 137. pont.
<http://legal.un.org/docs/?symbol=A/CN.4/727>.

¹²⁵ CSAPÓ Zsuzsanna: „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *ius cogens* módosíthatósága. *Állam- és Jogtudomány*, 2020/1. szám, 33. o.

A nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés „Egyetemesség” címet viselő 12. cikke, az elérendő univerzális elfogadottság reményében a részessé váló államok kötelezettségévé teszi, hogy ösztönözzék a szerződéstől még távolmaradt államokat a csatlakozásra. Hogy képes lesz-e az első félszáz állam katalizátorként¹²⁶ a többi másfélszázat bevonni, vagy megragad az egyezmény a mostani mindössze szimbolikus jelentőség¹²⁷ szintjén, illetve hány állam elköteleződése bírhatja rá a nukleáris fegyverrel rendelkezőket álláspontjuk – kölcsönös – feladására,¹²⁸ az elkövetkező évek megmutathatják nekünk.

*„[...] a békéhez nem bombákon [...] át vezet az út,
hanem a jóakaraton és az emberi együttérzésen át.”*
Szent-Györgyi Albert: Az örült majom¹²⁹

¹²⁶ LYTHGOE: i. m.

¹²⁷ SZUROVE CZ Illés: Életbe lépett az atomfegyvereket tiltó egyezmény, amit pont az atomfegyverrel rendelkező országok nem írtak alá. <https://444.hu/2021/01/22/életbe-lepett-az-atomfegyvereket-tilto-egyezmény-amit-pont-az-atomfegyverrel-rendelkezo-oroszagok-nem-irtak-ala>.

¹²⁸ Arról se feledkezhetünk el, miként – pozitívan – képesek hatni a széles körben elfogadott, ám az univerzális szinttől még messze lévő leszerelési egyezmények (példának okáért a jelenleg 164 államot részes felei között tudó gyalogsági aknáknak tilalmáról szóló 1997. évi egyezmény) a szerződéstől – még – távol maradó országok tényleges gyakorlatára. Lásd e kérdésről: DUNWORTH, Treasa: The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons. *ASIL Insights*, 2017/12. szám, <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/12/treaty-prohibition-nuclear-weapons> (2021. 01. 30.); United Nations Treaty Collections, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en.

¹²⁹ SZENT-GYÖRGYI: i. m. 48. o.

Szerzőink

Dr. Csapó Zsuzsanna PhD. egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Nemzetközi Jogi Tanszék

Dr. Gárdonyi Gergely PhD r. ezredes, főosztályvezető, Nemzeti Szakértő Kutató Központ Bűnügyi Szolgáltatási Főosztály, egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszék

Dr. Kui László PhD. r. alezredes, tanársegéd, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Határrendészeti Tanszék

Kalmár Ádám r. alezredes, osztályvezető, Baranya Megyei Rendőrfőkapitányság Idegenrendészeti Osztály

Prof. Dr. habil. Főríz Sándor ny. r. dandártábornok, egyetemi tanár, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola

Prof. Dr. habil. Sallai János r. ezredes, egyetemi tanár, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészetelméleti és –történeti Tanszék